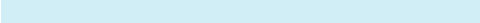

POVEŽI SE, Srbijo!

***Studija izvodljivosti o
podsticanju investicija
dijaspore***

Pripremio Međunarodni centar za razvoj
migracionih politika (ICMPD)
Gonzagagasse 1
A-1010 Beč
Austrija
www.icmpd.org
novembar 2017.

Autori: Svetlana Milutinović, Valerie Wolff
Saradnici: Branislav Savić, Eva Kitzler,
Boško Knežević, Selma Prodanović
Prelom: Jelena Lugonja
Istraživački tim se zahvaljuje firmi IDEA Pro
i svim sagovornicima na pomoći.
Originalni jezik studije je engleski.
Prevedeno na srpski.

Sva prava su rezervisana. Nijedan deo
ove publikacije se ne može reprodukovati,
kopirati ili prenositi u bilo kom obliku ili na
bilo koji način, elektronski ili mehanički,
uključujući fotokopije, zvučne zapise ili bilo
kakav sistem za skladištenje ili prikupljanje
informacija, bez dozvole vlasnika autorskih
prava.

Ova publikacija je izrađena uz pomoć Aus-
trijske razvojne agencije (ADA). ICMPD je u
popunosti odgovoran za sadržaj ove publi-
kacije koja ni na koji način ne može odraža-
vati stavove Austrijske razvojne agencije.

Odštampano i spojeno u Austriji.
ISBN: 978-3-903120-31-0

POVEŽI SE, *Srbijo!*

Studija izvodljivosti o
podsticanju investicija
dijaspore

Predgovor

Tokom poslednjih 25 godina koliko postoji Međunarodni centar za razvoj migracionih politika, klatno migracija se pomeralo na obe strane, od migracija kao bezbednosnog problema do migracija kao pozitivnog faktora razvoja. Iako se Milenijska deklaracija Ujedinjenih nacija iz 2000. bavi migracijama u smislu potrebe da se zaštite ljudska prava migranata i eliminiše rasizam i ksenofobija, nedavno definisani međunarodni okvir Ciljeva održivog razvoja je proširio spektar migracija i obuhvatio važna pitanja inkluzivnog rasta, razvoja i doznaka. Inovativni poslovni modeli pod okriljem doznaka, finansijska tržišta i investicije dijaspore sve više zauzimaju mesto u globalnom diskursu, a od skora su i u Globalnom sporazumu o bezbednoj, uređenoj i regularnoj migraciji.

Migracije i razvoj su sada generalno prepoznate kao kritični element migracione politike bilo u kontekstu cirkularnih migracija i angažovanja dijaspore ili transnacionalnog preduzetništva i investicija. Kreatori politika i istraživači često analiziraju upotrebu doznaka radi povećanja produktivnih investicija i njihov potencijal za ekonomski razvoj zemalja porekla. Doznake i investicije dijaspore ne samo da znače spas mnogim domaćinstvima širom sveta, već u nekim zemljama čine i značajan udeo BDP-a i od suštinskog su značaja za privredu cele zemlje. Iz tog razloga, Ciljevi održivog razvoja teže da do 2030. godine, između ostalog, snize troškove transakcija doznaka migranata ispod 3% i eliminišu koridore doznaka čiji su troškovi iznad 5%. Jedna milijarda ljudi u svetu šalje ili prima

doznake, što znači da je jedna od sedam osoba u svetu uključena u ovaj proces. Tokom 2016. godine je zemljama u razvoju bilo poslato 445 miliona dolara.

Na osnovu toga, mnoge zemlje su počele da razvijaju strategije za dijasporu i investicione politike, da promovišu finansijsku inkluziju i/ili su povećale transparentnost tržišta doznaka ne bi li se doznake slale brže, bezbednije i jeftinije. Svaka zemlja Zapadnog Balkana je usvojila ili planira da usvoji strategiju za angažovanje dijaspore i odgovarajuće politike, uključujući promociju investicija i programe koji jačaju njihovu tržišnu konkurentnost i naposljetku ubrzavaju njihov put ka članstvu u EU. Ovo važi i za Srbiju i ICMPD nastavlja da podržava put Srbije ka članstvu EU.

Želeo bih da se zahvalim svima iz vladinih i nevladinih institucija koji su pružili dragocene doprinose ovoj studiji. Zadovoljstvo nam je da imamo Srbiju kao cenjenog člana ICMPD-a i radujemo se daljem jačanju dobrih odnosa u narednim godinama.

Michael Spindelegger
Generalni direktor, ICMPD

<i>Intervjui sa istaknutim Srbima</i>	60
<i>Radionica u Beču</i>	66
Analiza ICMPD-ove ankete	67
<i>Navike slanja doznaka</i>	69
<i>Interesovanje za investiranje, pokretanje ili širenje poslovanja u Srbiji</i>	71
<i>Potreba ispitanika za finansijskom i nefinansijskom podrškom</i>	74

5

Potencijalni mehanizmi za podsticanje investicija dijaspore	77
Korišćenje doznaka	77
Mehanizmi Republike Srbije za povećanje investicija iz dijaspore: trenutno stanje i šanse za unapređenje	85
<i>Grantovi kofinansiranja (matching grants)</i>	86
<i>Nacionalne i opštinske obveznice za dijasporu</i>	88
<i>Revolving mikro kreditni fond</i>	89
<i>Šeme kreditnih garancija za MSP</i>	92
<i>Grupno finansiranje (crowdfunding)</i>	94
<i>Investiranje u vlasnički kapital</i>	96

Specifični oblici angažovanja srpske dijaspore	98
<i>Ciljne grupe u fokusu</i>	98
<i>Mogući modeli angažovanja srpskih preduzetnika u/iz Austrije</i>	100

6

Zaključci	104
------------------	------------

7

Bibliografija	108
----------------------	------------

8

Lista skraćenica	116
-------------------------	------------

9

Prilozi	119
----------------	------------

Rezime

U okviru istraživanja su obavljene i konsultacije sa oko 250 predstavnika institucija Vlade Republike Srbije i poslovne zajednice iz Srbije, kao i preduzetnika i poslovnih anđela koji žive u Austriji i povezani su sa Srbijom.

Potencijal dijaspore da stimuliše ekonomski razvoj Republike Srbije je nesporan, a tema produktivne upotebe doznaka, naročito u vidu preduzetništva i investicija dijaspore privlači pažnju srpske vlade decenijama unazad. Međutim, do sada su malo istraživane veze između srpske dijaspore u Austriji i ekonomskog razvoja Srbije, naročito njihovih ekonomskih i preduzetničkih aktivnosti mimo slanja doznaka matici.

Ova studija je pokušala da popuni postojeću prazninu u istraživanjima i da proceni da li bi se uvođenjem programa koji bi finansirala Austrijska razvojna agencija podstaklo preduzetništvo ovog dela srpske dijaspore. Odgovarajući na zahtev Ministarstva privrede Republike Srbije da se definišu karakteristike srpske dijaspore u Austriji, istraživanje je takođe pokušalo da odredi ko je sačinjava, kakav je potencijal za privlačenje investicija i kako podstaći njeno angažovanje. Na osnovu nalaza studije, bilo je moguće proceniti kako i do kog nivoa se daju usmeriti privatne investicije i transfer znanja i kapitala srpske dijaspore ka privrednom razvoju Srbije.

U tu svrhu je anketirana srpska dijaspora u Austriji putem Interneta i odštampanih anketnih listova. Neki od najzanimljivijih nalaza su otkrili da bi 59.9% ispitanika finansijski

podržalo prijatelje i poznanike da otvore kompaniju ili prošire poslovanje u Srbiji. Istovremeno, 37.3% njih je lično zainteresovano za pokretanje takve aktivnosti ili širenje poslovanja u Srbiju. Sektori za koje vlada najveće interesovanje su poljoprivreda i šumarstvo, turizam, trgovina, građevinarstvo, ugostiteljstvo, reciklaža, obrazovanje i konsultantske usluge.

Glavni motiv za investiranje je bila želja da se lično doprinese razvoju Srbije, zatim povratak porodici i prijateljima, a potom nostalgija ili patriotska osećanja prema matici. Tek nakon ovih psiholoških motiva su navedeni ekonomski razlozi, kao što su dobre šanse za razvoj poslovanja na osnovu nižih operativnih troškova u odnosu na Austriju, povoljni uslovi za poslovanje u Srbiji, kvalitet života i bolji pristup srpskom ili regionalnim tržištima. Iznenaduje da visok broj ispitanika, 91,4% njih, nikada nije čuo za srpske institucije koje podržavaju mala i srednja preduzeća. Svega 8,6% ispitanika poznaje strukturu podrške poslovanju u Srbiji. Anketa je takođe otkrila da 25,3% ispitanika ima negativno mišljenje o kapacitetu državnih institucija da im pomognu pri pokretanju ili širenju poslovanja, dok se o tome pozitivno izrazilo njih 27,6% i to uglavnom oni koji su povezani sa Beogradom i okolinom.

U okviru istraživanja su obavljene i konsultacije sa oko 250 predstavnika institucija Vlade Republike Srbije i poslovne zajednice iz Srbije, kao i preduzetnika i poslovnih anđela koji žive u Austriji i povezani su sa Srbijom. Članovi dijaspore su isticali nepoverenje u nacionalne i lokalne vlasti, kao i to da Vlada ne prepoznaje adekvatno njihov potencijal i već postojeće doprinose. Ipak, mnoge poslovne aktivnosti se obavljaju u onim mestima u kojima članovi srpske dijaspore imaju najsnažnije veze, naročito u Istočnoj Srbiji odakle je najviša stopa emigracije ka Austriji. Ima mnoštvo primera uspešnih poslovnih poduhvata, od kojih su neki opisani u ovoj studiji. Po mišljenju mnogih državnih predstavnika i članova dijaspore, oblasti koje su nedovoljno iskorišćene su obnovljivi izvori energije, upravljanje otpadom, kao i sektor zdravstvene nege i nege starih lica, naročito onih koja su pensionisana ili su blizu sticanja penzije u Austriji. Uspešni preduzetnici iz dijaspore su često spominjali nisku cenu rada i povoljne stope poreza na dobit kao faktore koji su pomogli poslovanju, ali i probleme u vezi sa infrastrukturom u Srbiji, opštinskim kadrovskim kapacitetima i nedostatkom kvalifikovanih radnika za industrijska radna mesta.

Istraživanje je takođe obuhvatilo i pregled relevantnih zakona, predloga politika i postojećih programa podrške, instrumenata i institucija

važnih za angažovanje dijaspore. Pokazalo se da je za puno angažovanje dijaspore potrebno savladati značajne izazove, od kojih su dva ključna:

Poslovno okruženje Srbije, naročito „giljotina propisa“ i pristup finansijskim sredstvima u ranoj fazi preduzetništva. Mikrofinansiranje nije dovoljno razvijeno u Srbiji, kao ni druge vrste finansiranja, npr. vlasnički kapital.

- Prvi je nedostatak održivosti i posvećenosti politikama angažovanja dijaspore. Institucije Vlade Republike Srbije zadužene za dijasporu se smanjuju. Dok postoji opšta saglasnost oko važnosti dijaspore za ekonomski, socijalni i kulturni razvoj Srbije, primena mera (vezanih za različite strategije i institucionalne strukture) i dalje predstavlja izazov.
- Drugi je poslovno okruženje Srbije, naročito „giljotina propisa“ i pristup finansijskim sredstvima u ranoj fazi preduzetništva. Mikrofinansiranje nije dovoljno razvijeno u Srbiji, kao ni druge vrste finansiranja, npr. vlasnički kapital. Aktivnosti kreditiranja u Srbiji su regulisane Zakonom o bankama i posebnim zakonima koji preciziraju da samo banke i vladine institucije mogu odobravati zajmove i uzimati depozite. Uspostavljanje regulatornog okvira

za mikrofinansiranje i druge nebankarske kreditne institucije kojima se finansiraju mala i srednja preduzeća izgleda da je neophodno (trenutno ne postoji važeći zakon o alternativnom finansiranju, mada su kreirane radne grupe koje se bave ovim pitanjem).

Nalazi ove studije su pokazali u kojoj meri i na koji način se mogu podstaći investicije, transfer znanja i kapitala srpske dijaspore iz Austrije u cilju ekonomskog razvoja Srbije. Na osnovu analize postojećih instrumenata, predložen je način primene programa koji bi finansirala Austrijska razvojna agencija i koji postavlja suštinsko pitanje: ako bi se koristila zvanična razvojna pomoć u okviru finansijskog instrumenta ili drugog načina za podsticanje investicija iz dijaspore, koja bi to pomoć privukla investicije i aktivnosti koje se inače ne bi desile u tolikom obimu ili uopšte u narednih nekoliko godina? Imajući ovo u vidu, razmotrena je mogućnost uspostavljanja sufinansirajućih grantova i obveznica za dijasporu, kao i proširenje mogućnosti za mikro-kredite, šeme kreditnih garancija, grupnog finansiranja (*crowdfunding*) i investiranja u vlasnički (akcijski) kapital. Uspostavljanje šeme sufinansirajućih grantova bi, zajedno sa proširenom dostupnošću dijaspori, mogao imati katalitički i stimulativni efekat na srpsku ekonomiju. Takođe

bi bilo izvodljivo pokrenuti posebnu kreditnu liniju usmerenu na investicije srpske dijaspore finansiranu ili kofinansiranu od donatora koja ne bi zahtevala obezbeđenje (hipoteku i sl.) ili bi njegov nivo bio značajno redukovano. Druga, pak, komplikovanija opcija je da se pokrene kreditna linija takve namene potpuno iz domaćih izvora, a da donator obezbedi garancije. Pokretanje mehanizma za grupisanje sredstava za vlasničko investiranje preko istaknutih poslovnih ljudi i investitora iz dijaspore je takođe jedna od opcija. Poslovni anđeli i investitori smatraju da je poverenje faktor koji pokreće investicije u Srbiju, kao i da bi idealno bilo angažovati „vodećeg“ investitora u Srbiji koji dobro poznaje tržište dok bi poslovni anđeli iz Austrije bili koinvestitori. U pogledu investicionog okvira, od suštinske važnosti je unapređenje poreskog sistema, poboljšanje pravnih uslova za lakše prekogranične investicije i podrška razvoju i profesionalizaciji lokalnog ekosistema. ICMPD intervjui sa poslovnim anđelima su otkrili da je ekosistem *startup*-ova i poslovnih anđela u Srbiji još u veoma ranoj fazi razvoja.

Primena finansijskih podsticaja bi morala da se odvija istovremeno sa komunikacionim aktivnostima i proširenjem kanala pristupa dijaspori, većom nefinansijskom podrškom, povezivanjem sa mentorima iz dijaspore, kao i obukom

za povećanje tehničkih veština preduzetnika (digitalni marketing, finansijska pismenost itd). Intervencija budućeg projekta bi naročito trebalo da se fokusira na preduzeća u ranoj fazi razvoja, čiji vlasnici pripadaju domaćinstvima koja primaju doznake ili su sami u dijaspori, pri tome imajući u vidu šira pitanja i aspekte razvoja inkluzivnih tržišnih sistema.

Tokom 2015. godine, ukupna vrednost poslatih zvaničnim kanalima iz

Austrije u

Srbiju je iznosila 356 miliona dolara. Ukupno, doznake čine 8,5% BDP-a Srbije, što je svrstava u vrh zemalja Evrope i Centralne Azije koje najviše zavise od doznaka. Doznake se uglavnom koriste za pokrivanje troškova života, a samo veoma mali procenat njih je za pokretanje poslovnih aktivnosti. ICMPD-ova anketa je potvrdila pojavu da mnogi Srbi iz Austrije donose novac u gotovini tokom čestih poseta ili ga šalju kući putem neformalnih kanala preko prijatelja, rođaka i vozača autobusa.

Istraživači doznaka dijaspora drugih zemalja upozoravaju na stvaranje

Tokom 2015. godine, ukupna vrednost doznaka poslatih zvaničnim kanalima iz Austrije u Srbiju je iznosila 356 miliona dolara.

zavisnosti i pasivnosti kod primalaca doznaka, a takođe i sumnjaju da je uopšte moguće koristiti doznake u produktivne/investicione svrhe. Da bi se deo doznaka preusmerio ka proizvodnji koja generiše prihod i zaposlenje, transfere doznaka bi trebalo povezati sa

Kako god, u meri u kojoj postoji posvećenost centralnog i opštinskih nivoa vlasti za rešavanje nekih od najhitnijih pitanja u vezi sa širim poslovnim okruženjem Srbije i politikama vezanim za dijasporu, može se zaključiti da postoje šanse za uključivanje srpske dijaspore iz Austrije, a neke od njih bi trebalo dodatno istražiti.

finansijskim uslugama koje primocima omogućuju pristup različitim štednim, kreditnim i investicionim instrumentima i/ili podstiču upotrebu doznaka za razvoj malih i srednjih preduzeća kroz grantove. Povezivanje usluga transfera doznaka sa finansijskim uslugama bi doprinelo pristupaњу bankarskim uslugama većeg broja korisnika, što bi značilo prelazak sa gotovinskih transfera ili upotrebe operatera za

transfer novca (kao što su Western Union i Money Gram) na upotrebu i razvoj finansijskih institucija koje bi ponudile štednju i olakšani pristup kreditima.

Kako god, u meri u kojoj postoji posvećenost centralnog i opštinskih nivoa vlasti za rešavanje nekih od najhitnijih pitanja u vezi sa širim poslovnim okruženjem Srbije i politikama vezanim za dijasporu, može se zaključiti da postoje šanse za uključivanje srpske dijaspore iz Austrije, a neke od njih bi trebalo dodatno istražiti.

Uvod

Ovom studijom želimo da ukažemo na neke od načina na koje su preduzetnici iz dijaspore doprineli revitalizaciji privrede u zemlji porekla kroz razvijanje inovativnih oblika poslovanja, izgradnju transnacionalnih mreža i poznavanje globalnih tržišta rada.

U kontekstu brojnog i kontinuiranog emigriranja iz Srbije, upotreba doznaka – novca koji migranti šalju da podrže svoje porodice u rodnim mestima – postala je deo javnog diskursa i prepoznat je njen potencijal za razvoj privrede zemlje porekla, a sa njim i politički interes za razumevanje veza između zemlje porekla i zemlje prijema.

U odnosu na broj stanovnika, Srbija se rangira visoko na svetskoj lestvici zemalja sa najvećom emi-

gracijom. Procenjuje se da 5,1 miliona Srba živi u inostranstvu¹, od kojih mnogi održavaju snažne veze sa svojim porodicama, prijateljima i zajednicama u Srbiji, što pokazuju i obimi primljenih doznaka. U Srbiju je 2015. godine poslato 1,7 milijardi evra, čineći 8,4% BDP-a Srbije, dok su odlazne doznake iznosile 270 miliona evra.² Međutim, iznos primljenih doznaka bi mogao biti znatno viši kada se uzmu u obzir i one koje stižu neregulisanim kanalima.

Ovi privatni tokovi novca se koriste kao podrška porodicama za održavanje životnog standarda, za obrazovanje, zdravstvenu zaštitu i slična životna pitanja, ali se malo informacija može pronaći o investicijama i njihovom doprinosu u kreiranju posla. Procenjuje se da je srpska dijaspora od 2000. do sre-

.....
1 Republika Srbija (2015): *Migracioni profil za 2014*, str. 47

2 The World Bank (2016): *Review of the Market for Remittances in Serbia*

dine 2011. godine investirala preko 550 miliona dolara, otvarajući tako oko 25.000 radnih mesta kroz nova mala i srednja preduzeća.³ Noviji podaci nisu dostupni.

Ovom studijom želimo da ukažemo na neke od načina kojima su preduzetnici iz dijaspore doprineli revitalizaciji privrede u zemlji porekla kroz razvijanje inovativnih oblika poslovanja, izgradnju transnacionalnih mreža i poznavanje globalnih tržišta rada. U prvom odeljku se opisuje metodologija korišćena u pripremi studije. Zatim sledi odeljak o profilu Srba u Austriji danas, čije su konture, između ostalih izvora, definisane i anketom ICMPD-a sprovedenom putem Interneta i anketnih listova. Nakon sticanja uvida u osnovne socio-demografske karakteristike srpske dijaspore u Austriji i njihove razloge za investiranje ili neinvestiranje u Srbiju, treći odeljak donosi kratki pregled poslovnog okruženja u Srbiji sa fokusom na sektor malih i srednjih preduzeća. U četvrtom odeljku se mapiraju prilike i izazovi u vezi sa investicijama iz dijaspore na osnovu obavljenih intervju sa srpskim preduzetnicima - povratnicima iz Austrije. U cilju sagledavanja sadašnjeg ekonomskog i regulator-

.....
³ <https://www.ekapija.com/news/356897/the-investment-directory-designed-for-investors-from-the-diaspora-was-presented%3B>

V. Grečić (2016): "How can the Serbian diaspora contribute much more to the development at home country?", str.75

nog okvira, peti odeljak predstavlja specifične mehanizme, kao što su sufinansirajući grantovi, revolving mikro krediti, kreditne garancije, rizični kapital i grupno finansiranje (*crowdfunding*). Na osnovu svega navedenog je bilo moguće proceniti izvodljivost stvaranja programa Austrijske razvojne agencije u cilju angažovanja ekonomskog potencijala srpske dijaspore iz Austrije za ekonomski razvoj Srbije.

01

Metodologija

Procenom poslovnog sistema u Srbiji i identifikovanjem tržišnih nedostataka i nedovoljno iskorišćenih investicionih prilika, ovaj rad teži da pomogne u pronalaženju mogućnosti za uspostavljanje finansijskih instrumenata i mehanizama za podsticanje investicija dijaspore u Srbiju. U skladu sa tim, neophodno je osvrnuti se na pravni i institucionalni okvir u Srbiji, kao i na njene relevantne aktere, institucije i postojeće programe. Ključne prepreke i šanse za angažovanje srpske dijaspore su bile ispitane kroz prizmu ponude i potražnje investicionih proizvoda i mehanizama dostupnih malim i srednjim preduzećima.

Kroz prizmu ponude, analizirane su postojeće politike i mehanizmi u Republici Srbiji za angažovanje dijaspore sa posebnim akcentom na ekonomske aspekte. Autori su odabrali da koriste sledeće izvore:

- analiza sekundarnih podataka iz Srbije i Austrije;
- pregled literature u Srbiji o pitanjima migracija i razvoja;
- polustrukturirani grupni intervjui sa predstavnicima srpskih državnih institucija i različitih organizacija, uključujući 28 predstavnika lokalnih samouprava (LS) iz 11 opština, jednog predstavnika Privredne komore Srbije (PKS), pet visokih zvaničnika iz četiri regionalne razvojne agencije (RRA) i pet zaposlenih iz dva poslovna inkubatora (februar – jun 2017);
- dve radionice sa srpskim i međunarodnim akterima u Beogradu i panel sa članovima Ekonomskog odbora SANU i njenim članovima i gostima (maj 2017);
- nekoliko grupnih sastanaka sa predstavnicima RRA i LS u Požarevcu (februar 2017.)

i Kragujevcu (jun 2017.) kao regionalnim centrima iz kojih potiče veliki broj srpskih migranata u Austriji, kao i sa predstavnicima RRA i ključnim akterima u Kladovu i Negotinu (jul 2017.)

- Upitnik distribuiran predstavnicima za lokalni ekonomski razvoj (LER) tokom susreta Stalne konferencije gradova i opština u Beogradu (jun 2017);
- 17 intervju sa bivšim i postojećim jedinicama dijaspore u Srbiji: 10 opštinskih Kancelarija za dijasporu (KD) i 7 regionalnih Centara za dijasporu (april – jun 2017).

Razgovarano je sa oko 250 aktera kako bi se mapirale srpske institucije, politike i inicijative u oblasti angažovanja dijaspore.

Prizma potražnje je, nasuprot tome, bila usmerena na procenu zainteresovanosti srpske dijaspore u Austriji da učestvuje u ekonomskom životu Srbije. S obzirom na potpuni nedostatak literature o ovoj temi, autori su mogli da dobiju podatke samo iz sledećih primarnih izvora:

- Pet pojedinačnih intervju a i jedan intervju sa fokus grupom srpskih preduzetnika u Austriji (april – jun 2017);
- 14 polustrukturiranih intervju a

sa predstavnicima i/ili vlasnicima 13 kompanija osnovanih u Srbiji od strane Srba koji su živeli ili žive u Austriji (april - jun 2017);

- Radionica u Beču sa srpskim preduzetnicima koji žive u Austriji, zajedno sa predstavnicima obe države i nekoliko RRA iz Srbije (septembar 2017);
- Anketa na srpskom i nemačkom jeziku, sprovedena preko Interneta, društvenih mreža i deljenjem anketnih listova Srbima u Austriji ciljajući na one koji bi potencijalno razvili ili pomogli poslovanje u Srbiji. Anketom je između jula i septembra 2017. godine prikupljeno 398 važećih upitnika. Ne može se smatrati reprezentativnom za celokupnu srpsku dijasporu u Austriji budući da je korišćen metod selektivnog uzorka.

Na osnovu prikupljenog i analiziranog materijala, bilo je moguće proceniti jaz između ponude i potražnje, te dati preporuke o primenljivim instrumentima koji bi olakšali i pomogli direktne investicije ili druge oblike ekonomske saradnje sa Srbima iz Austrije.

Studija izvodljivosti je pripremana od januara do novembra 2017. godine.

02

Kontekst

Srbija i Austrija su tokom poslednjih vekova formirale snažne veze na ekonomskom, političkom, kulturnom i naučnom polju, što se manifestuje i razmenom ljudi. Većina Srba koji danas žive u Austriji je došla u okviru radnih migracija tokom 1960-ih i 1970-ih godina ili previranja usled nasilnog raspada Jugoslavije 1990-ih godina.

Od šezdesetih godina 20. veka, Srbija doživljava neprekidan tok emigracije, naročito ka razvijenim evropskim zemljama, uglavnom u Francusku, Nemačku i Austriju kao glavne zemlje destinacije (Stanković 2014).⁴ Povećana emigracija je tada u velikoj meri bila izazvana rastućom nezaposlenošću i nižim standardom života u Jugoslaviji i, istovremeno, sve većom potražnjom radne snage u određenim sektorima zemalja Zapadne Evrope koje

.....
4 V. Stanković (2014): *Srbija u procesu spoljnih migracija*, str. 19

su počele da privremeno angažuju strane radnike na bilateralnoj osnovi. Emigrirali su uglavnom niskokvalifikovani radnici iz ruralnih oblasti. U Austriji je između 1966. i 1973. godine bilo angažovano oko 178.000 jugoslovenskih privremenih radnika (Jandl i Kraler 2003)⁵, ali su naftna i ekonomska kriza prepolovile ovaj broj tokom 1980-ih. Raspadom Jugoslavije 1990-tih, praćenim građanskim ratom, međunarodnim sankcijama i rezultirajućim ekonomskim kolapsom, nivo emigracije iz regiona je ponovo dostigao vrhunac. Međutim, budući da je Srbija (kao deo Savezne Republike Jugoslavije) primila veliki broj srpskih izbeglica iz Hrvatske, Bosne i Hercegovine i drugih pokrajina bivše Jugoslavije, migracioni saldo u periodu između dva popisa od 1991. do 2002. je bio pozitivan

.....
5 J. Michael i A. Kraler (2003): "Austria: A Country of Immigration?"

(Bobić *et al.* 2016).⁶ Između 2002. i sledećeg popisa 2011., broj emigranata je pao za 25% što se može pripisati stabilizaciji političke i ekonomske situacije (Stanković 2014; Bobić *et al.* 2016).⁷ Tokom tog perioda Austrija je opet postala omiljena zemlja prijema za srpske emigrante (Stanković 2014; Bobić *et al.* 2016).⁸

Poslednji popis stanovništva Srbije iz 2011. godine pokazuje da je 4,2%, odnosno 313.411 osoba od ukupne populacije od 7,2 miliona stanovnika ili radilo ili živelo u inostranstvu.⁹ Demografski trendovi u Srbiji su obeleženi negativnim prirodnim priraštajem stanovništva od -0,5 u periodu od 2005. do 2014.¹⁰ Ovo naročito pogađa ruralne oblasti koje su samo u periodu između dva popisa 2002. i 2011.

.....
6 M. Bobić et al (2016): *Study on External and Internal Migration of Serbia's Citizens with Particular Focus on Youth*, str. 28

7 *ibid.* str. 8

8 *ibid.* str. 8

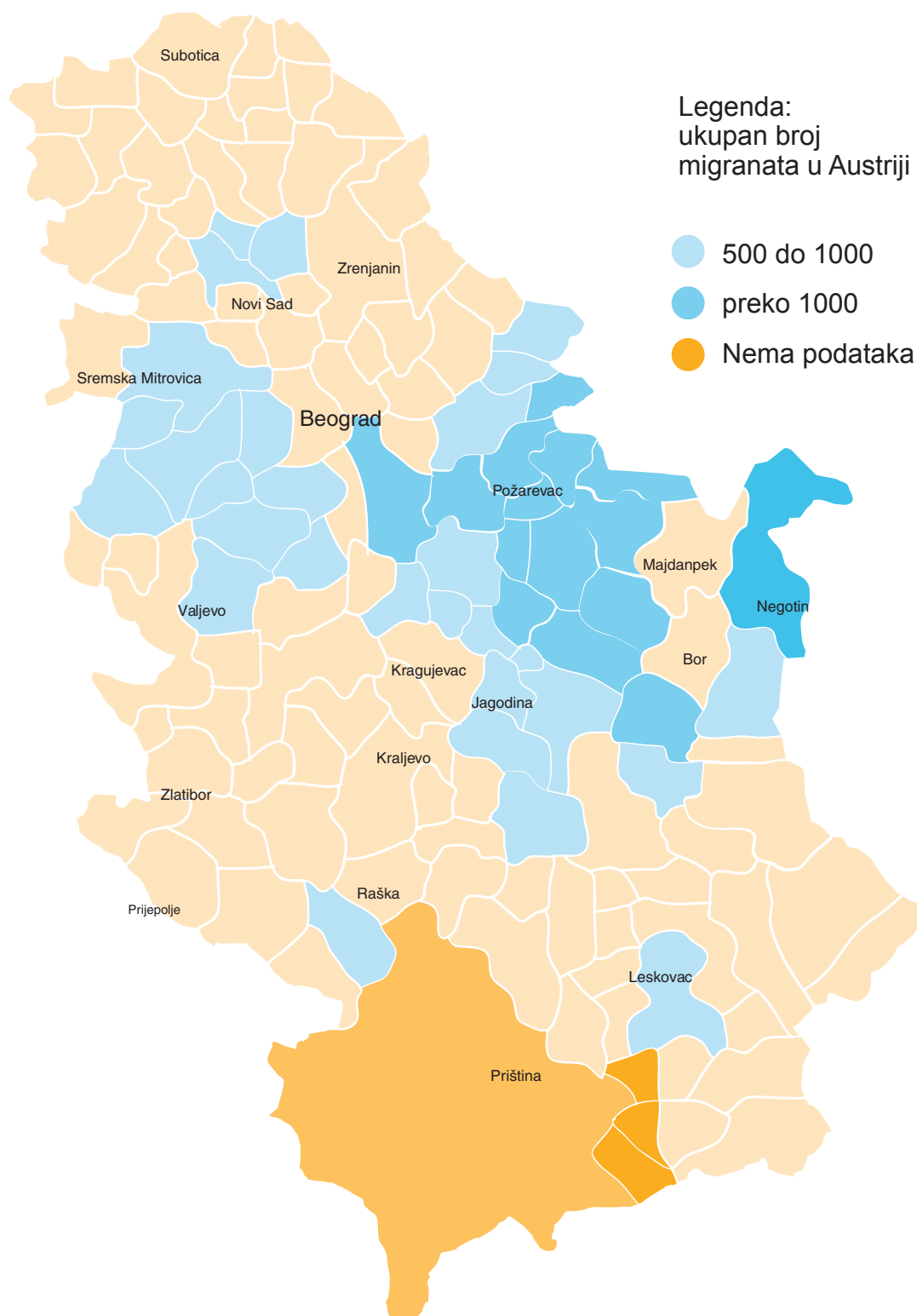
9 Popis stanovništva iz 2002. godine je evidentirao 414.839 Srba koji su živeli u inostranstvu. Smanjenje ovog broja je uzrokovano metodološkim i organizacionim izmenama tokom Popisa stanovništva iz 2011. koji se nije fokusirao na migrante već su porodice migranata u Srbiji bile osnovni izvor informacija o spoljnim migracijama. Time se broj evidentiranih lica pretvorio u veliki kvazi uzorak (Stanković 2014). Promena je takođe izazvana i bojkotom Popisa od strane Albanaca u Bujanovcu i Preševu, kao i novim udaljenim zemljama destinacije koje nisu uključene u uzorak (Predojević-Despić i Penev, 2014).

10 World Bank (2016): *Migration and Remittances Factbook 2016*

izgubile 363.000 stanovnika.¹¹ Sve su veće razlike između ruralnih i urbanih područja: seoska populacija se rapidno smanjuje, dok su se urbani centri proširili zahvaljujući ruralnim migracionim prilivima. Što se Austrije tiče, podaci Popisa iz 2011. godine pokazuju da su Istočna Srbija i delovi Zapadne Srbije regioni sa najvećim brojem srpskih migranata u toj zemlji.

.....
11 VRS (2015): *Migracioni profil za 2014.*

SLIKA 1. MAPA SA APSOLUTNIM BROJEVIMA SRPSKIH MIGRANATA U AUSTRIJI PO OPŠTINAMA POREKLA

ICMPD TIM, PREMA RZS I PODACIMA POPISA STANOVNIŠTVA IZ 2011.

Emigracioni trendovi iz Srbije se jednim delom mogu objasniti slabom potražnjom za radnom snagom i niskim platama, kao i problemima u obrazovnom i zdravstvenom sistemu, korupciji i birokraciji. Vlada Republike Srbije (VRS) je usvojila izmene Zakona o radu 2014. godine, čime je povećala fleksibilnost tržišta rada. Istraživanje o radnoj snazi Republičkog zavoda za statistiku (RZS) iz 2017. godine pokazuje smanjenje nezaposlenosti sa 19% u prvom kvartalu 2016. na 14,6% u istom periodu 2017. godine.¹² Izveštava se o 149.000 nezaposlenih lica manje u ovom periodu, ali se ovakav nalaz može objasniti i promenjenom metodologijom istraživanja. RZS je takođe zabeležio da je ukupna stopa nezaposlenosti u drugom kvartalu 2017. godine iznosila svega 11,8%.¹³

Međutim, stopa rizika od siromaštva ili socijalne isključenosti ostaje visoka u 2016. i iznosi 38,7%.¹⁴ Južna Srbija je region sa najvišom stopom rizika od siromaštva. Osim toga, trend depopulacije se nastavlja i

.....
 12 http://webrzs.stat.gov.rs/WebSite/repository/documents/00/02/49/44/RS10_2017Q1.pdf
 Pretpostavlja se da je skrivena nezaposlenost u Sbjiji veoma visoka.

13 http://webrzs.stat.gov.rs/WebSite/repository/documents/00/02/57/69/Saopstenje_ARS_2017Q2.pdf

14 http://webrzs.stat.gov.rs/WebSite/repository/documents/00/02/44/94/PD10_087_srb_2016.pdf

2015. godine dostiže -5,1% u odnosu na prethodnu godinu, prema podacima RZS, odnosno 141.136 građana Srbije manje u odnosu na podatke popisa iz 2011. Južna Srbija sa oko 3,5 miliona stanovnika – na teritoriji skoro dvostruko većoj od severnih regiona – bila je najviše pogođena u pomenutom periodu izgubivši 121,636 ljudi.

Tabela dole prikazuje podatke Eurostat-a o broju srpskih državljanina koji su živeli u EU 2012. i 2013. godine. Isti izvor pokazuje da im je starost uglavnom između 15 i 64 godina.¹⁵

.....
 15 VRS (2015): *Migracioni profil za 2014.*, str. 43; u Tabeli preuzetoj iz *Migracionog profila RS za 2014.* godinu je izostavljena Francuska iako bi trebalo da je na vrhu liste, iza Nemačke.

TABELA 1. GRAĐANI REPUBLIKE SRBIJE KOJI ŽIVE U DRŽAVAMA ČLANICAMA EU 2012. I 2013.

Zemlja destinacije u EU	2012.			2013		
	Ukupno	Muškarci	Žene	Ukupno	Muškarci	Žene
Nemačka	215.189	109.277	105.912	216.628	108.773	107.855
Austrija	111.642	57.866	53.776	111.303	57.469	53.834
Italija	51.103	26.778	24.325	41.678	21.066	20.612
Slovenija	7.317	5.108	2.209	7.784	5.433	2.351
Belgija	7.109	3.643	3.466	6.937	3.546	3.391
Švedska	6.127	3.200	2.927	6.409	3.389	3.020
Mađarska	8.388	4.440	3.948	4.894	2.752	2.142
Španija	3.245	1.658	1.587	3.173	1.594	1.579
Češka Republika	2.081	1.401	680	2.253	1.504	749
Holandija	141	68	73	2.116	962	1.154
Rumunija	417	277	140	1.460	1.059	401
Finska	901	501	400	832	456	376
Danska	660	329	331	788	392	396
Slovačka	665	493	172	716	523	193
Bugarska	643	369	274	645	367	278
Poljska	248	213	35	252	217	35

IZVOR: *MIGRACIONI PROFIL REPUBLIKE SRBIJE ZA 2014. GODINU, STR. 43*; PREMA EUROSTAT

Broj Srba koji su imigrirali u OECD zemlje između 2007. i 2015. godine se skoro utrostručio: sa 21.800 u 2007. na 58.700 u 2015.¹⁶ Slično prethodnim godinama, i 2015. godine je većina Srba otišla u Nemačku (45.200), Austriju (7.800), Sloveniju (2.400) i Švedsku (1.800).¹⁷

Profil Srba u Austriji danas

Austrijski registar stanovništva iz januara 2017. izveštava da stranci, gledano prema zemlji rođenja, čine 18,9% od ukupno 8,77 miliona stanovnika, ili 15,3% ukupnog broja ako se gleda po državljanstvu.¹⁸ Procenjuje se da u Austriji ima između 170,000 i 300,000 Srba ili osoba srpskog porekla, što je najveća grupa pripadnika druge nacije u Austriji.¹⁹ Ovaj broj varira budući da mnogi Srbi u Austriji danas potiču iz raznih regiona bivše Jugoslavije, van sadašnjih granica

.....
16 OECD (2017): *International Migration Outlook 2017, Table B.1. Inflows of foreign population by nationality*, str. 251-268

17 *ibid.*

18 Statistik Austria https://www.statistik.at/web_en/statistics/PeopleSociety/population/population_change_by_demographic_characteristics/population_by_citizenship_and_country_of_birth/036032.html

19 Statistik Austria https://www.statistik.at/web_de/statistiken/menschen_und_gesellschaft/bevoelkerung/bevoelkerungsstruktur/bevoelkerung_nach_statsangehoerigkeit_geburtsland/index.html

Srbije, te tako izmiču statistici po zemlji rođenja, ali i po državljanstvu. Procenjuje se da jedna trećina Srba koji su imigrirali tokom poslednjih godina sada ima austrijsko državljanstvo (Becker *et al.* 2009). Ovim je obuhvaćena i srpska dijaspora, odnosno Srbi koji pripadaju prvoj, drugoj i trećoj generaciji koja živi u Austriji, a koji održavaju veze sa Srbijom čak i bez srpskog državljanstva.

Do 2007. godine, većina stranih radnika u Austriji je bila iz bivše Jugoslavije. Činili su čak tri četvrtine austrijske radne snage 1970., a skoro polovinu sve do 2002. Tek su 2008. godine radnici poreklom iz zemalja EU-27 procentualno pretekli broj radnika iz bivše Jugoslavije. Godine 2009. Srbi i Crnogorci su bili druga najveća grupa radnih migranata posle Nemaca (Mara *et al.* 2013). Trenutno se malo zna o demografskoj strukturi Srba koji migriraju u Austriju ili koji žive u Austriji kao druga ili treća generacija, o njihovom ljudskom i socijalnom kapitalu ili njihovim migracionim namerama.

U okviru ove studije, ICMPD je sproveo anketu da bi razjasnio ove nejasnoće i upotpunio sliku o Srbima u Austriji, i odredio motive i obrasce njihove migracije u ovu zemlju. Potrebno je istaći da anketa nije reprezentativna jer je prikupljeno 398 validnih setova podataka,

pa će u daljem tekstu nalazi biti predstavljeni zajedno sa podacima srpskog Popisa stanovništva 2011. i austrijske zvanične statistike.

Brojnost i mesto porekla

Po podacima srpskog Popisa stanovništva iz 2011. godine, 70.488 Srba živi u Austriji, što čini 22.5% od ukupnog broja od 313.411 srpskih emigranata širom sveta.²⁰ Zavod za statistiku Austrije je registrovao broj od 118.454 Srba koji žive u Austriji početkom 2017. godine. Prema tom izvoru, Srbi su druga najveća migraciona grupa u Austriji 2017. godine, odmah iza Nemaca (181.618), a prate ih Turci (116.838) i državljani Bosne i Hercegovine (94.611).²¹

Region Južne i Istočne Srbije ima najvišu stopu emigracije (58,78%), zatim sledi region Šumadije i Zapadne Srbije (23,43%), region Vojvodine (10,18%) i region Beograda (7,61%).²² Istraživači su definisali Centralnoistočnu Srbiju i Jugozapadnu Srbiju kao „vruće“ emigracione zone²³ da bi objedinili mesta sa najvećom koncentracijom populaci-

.....
20 V. Stanković (2014): *Srbija u procesu spoljnih migracija*, str. 41

21 Statistik Austria (2017): *Migration & Integration. Zahlen. Daten. Indikatoren 2017*, str. 26-27

22 V. Stanković (2014): *Srbija u procesu spoljnih migracija*, str. 46

23 pogledati prilog, tabele 7 i 8

je koja živi u inostranstvu.²⁴ Neke od opština u tim oblastima imaju rekordno visok udeo emigranata u inostranstvu u odnosu na ukupnu populaciju opštine (Malo Crniće 33%, Žabari 31%, Kučevo 30,7%, sve u Braničevskom okrugu). Opština Negotin ima najveći broj Srba u inostranstvu (12.763) iz pomenutih „vrućih“ zona, ali deset beogradskih opština zajedno ipak ima najveći broj emigranata iz Srbije.²⁵

Vreme provedeno u Austriji

Popisni podaci srpskog Zavoda za statistiku iz 2011. pokazuju da je 23,4% srpskih imigranata provelo manje od jedne godine u Austriji, 12,5% njih od 1-4 godine, 13,9% njih od 5-9 godina, 11,2% od 10-14 godina, 9,5% od 15-19 godina, 14,2% od 20-24 godine, 3,9% od 25-29 godina, a 11,5% boravi u Austriji 30 i više godina.²⁶ Ovi nalazi ukazuju na tendenciju ka dugoročnijem ili trajnom boravku Srba u Austriji. U isto vreme, Popis stanovništva iz 2011. pokazuje da se 34.045 Srba vratilo iz Austrije.²⁷

.....
24 J. Predojević-Despić i G. Penev (2014): „Emigration Zones in Serbia: 2011 Census Results“, str. 388

25 *ibid.*

26 V. Stanković (2014): *Srbija u procesu spoljnih migracija*, str. 41

27 videti Prilog, Slike 13-14 i Tabele 7-9 za regionalnu raspodelu srpskih državljana koji su emigrirali ili se vratili iz Austrije, prema podacima Popisa 2011. godine

Anketa ICMPD-a, sprovedena 2017. u pripremi ove studije, otkrila je da se 28,7% srpskih ispitanika preselilo u Austriju između 1991. i 2000. godine, 22,8% njih u periodu 2001-2010., a 16,8% između 1981-1990. godine. 13,7% ispitanika je rođeno u Austriji, dok je 6,1% došlo kada je važio režim primanja privremenih radnika (1,5% između 1961-1970. i 4,6% u periodu 1971-1980.). 11,9% ispitanika se preselilo u Austriju od 2011. godine. Anketa ICMPD-a je takođe potvrdila da većina ispitanika živi u Beču (82,3%), zatim u Donjoj Austriji (6,1%) i Gornjoj Austriji (5,2%).

Pol, uzrast i motivi migriranja

Korisno je sagledati srpske migrante u Austriji kroz polnu i starosnu strukturu, kao i sa njima povezane motive migriranja. Istraživanje koje su izveli Mara i njeni saradnici 2011. i 2012. godine je, između ostalih, obuhvatilo 1.000 srpskih ispitanika grupisanih prema vremenu dolaska na one koji su u Austriju došli između 2004-2009. i one koji su došli nakon 2010., kada je liberalizovan vizni režim između Srbije i EU zemalja Šengen zone.²⁸

Njihovo istraživanje je otkrilo razlike u pogledu polne i starosne strukture

.....
28 I. Mara et al. (2013): *Migration Patterns of Serbian and Bosnia and Herzegovina Migrants in Austria: Causes and Consequences*

između dve grupe Srba. U prvoj grupi srpskih imigranata, 53% su bili muškarci i 47% žene. Udeo muškaraca se smanjio nakon 2010: 51% imigranata bili muškarci, a 49% su bile žene. Za njihovu starost su utvrdili da je 38,4% Srba koji su stigli pre vizne liberalizacije bilo staro između 25 i 34 godina, a 27,3% njih između 35 i 44 godina. Oni koji su stigli nakon vizne liberalizacije su bili mlađi: 34% njih je imalo između 18 i 24 godine, a 28,6% između 25 i 34 (Mara et al. 2013).

Osim toga, identifikovana je i kombinacija faktora koji su ih motivisali da migriraju u Austriju. Privučeni pretežno ekonomskim motivima, prva grupa intervjuisanih Srba je došla da zaradi više (30%), da studira (14%), ili potraži posao (13%). U grupi nakon 2010. godine je većina došla da studira (27%), zaradi više (11%) ili ima viši životni standard (11%). Promene su bile identifikovane i u vezi sa njihovim migracionim iskustvima: u prvoj grupi su pozitivni ishodi bili povezani sa višom zaradom (30%), pronalaskom boljeg radnog mesta nego kod kuće (19%), učenjem novog jezika (19%), dok je u drugoj grupi Srba najvažniji faktor bio učenje novog jezika (35%), praćen višom zaradom (21%) i osećajem da imaju veće mogućnosti (18%).

U pogledu migracionih planova, visok udeo imigranata iz obe grupe

se izjasnio za trajni ostanak: 82% Srba pristiglih između 2004-2009. i 57% onih koji su došli nakon 2010. Samo jedan od deset migranata iz obe grupe je prethodno živeo u Austriji, dok je 16% prve grupe i 7% druge grupe prethodno migriralo u neke druge zemlje.

Obrazovanje

Nivoi obrazovanja su dodatni faktori koji mogu podržati veće ekonomske veze između zemalja porekla i prijema. Prema srpskom Popisu iz 2011. godine, Sjedinjene Američke Države i Kanada²⁹, zajedno sa Nemačkom i Ujedinjenim Kraljevstvom, najviše su privlačile Srbe sa višim stepenom obrazovanja: 57,6% emigranata sa doktoratima i 44,7% sa master diplomama se nastanilo u tim zemljama.³⁰ Od ukupnog broja srpskih studenata u inostranstvu koji je činilo 12.092 lica te godine, 8,1% njih je bilo u Austriji.³¹

U ICMPD-ovoj anketi je 39,1% ispitanika navelo diplomu fakulteta ili visoko-obrazovne institucije kao svoj najviši stepen obrazovanja,

.....
29 Kanada se razlikuje od pomenutih zemalja jer ima sistem za imigraciju zasnovan na poenima. Migranti sa višim nivoima obrazovanja i poznavanjem engleskog, francuskog ili oba jezika imaju veće šanse za uspešnu emigraciju.

30 V. Stanković (2014): *Srbija u procesu spoljnih migracija*, str. 74

31 *ibid.* str. 75

25,4% ispitanika je završilo višu školu, a 24,8% je završilo srednju školu (15% sa diplomom tehničke škole/usmerenog obrazovanja, ekvivalent austrijskoj diplomi BHS/HTL, a 9,8% sa diplomom opšteg srednjeg obrazovanja, što je austrijska AHS diploma). Udeo ispitanika sa zanatskom obukom je bio 8%, dok je 2,7% ispitanika imalo završenu samo osnovnu školu.³²

Radni status

Na osnovu podataka dobijenih istraživanjem Mare i saradnika (2013) i austrijske statistike, vidimo da je tokom 2011. godine skoro jedna trećina Srba bila angažovana na nekvalifikovanim i niskokvalifikovanim zanimanjima, te da je 25% Srba radila u sektoru usluga i kao radnici u prodajnim objektima; oko 19% u zanatskim sektorima; oko 18% njih su radili kao operateri postrojenja ili mašina, dok je ostatak bio zaposlen u drugim profesijama. Međutim, nemoguće je precizno analizirati njihove ekonomske aktivnosti i sektore usled nepotpunih statistika i raspada Jugoslavije. Isto tako, moramo naglasiti da nedostaju istraživanja o visokoobrazovanim

.....
32 Potrebno je napomenuti da su metod uzorka i ciljna grupa drugačiji od onih koji su primenili Mara i saradnici. Njihova studija je sprovedena samo prema kriterijumu državljanstva i tako izostavila naturalizovane Srbe, dok je ICMPD-ova anketa obuhvatila celu srpsku dijasporu, što znači i Srbe koji su rođeni ili naturalizovani u Austriji.

i uspešnim Srbima, o onima koji su naturalizovani, ili onima koji su potomci radnika pristiglih 1970-ih godina i možda nemaju srpsko državljanstvo, ali i dalje održavaju bliske veze sa Srbijom.

Mara je takođe pokazala da je radni status srpskih migranata znatno izmenjen - od nezaposlenosti pre migracije do punog zaposlenja u zemlji prijema. Oni sa dužim boravkom u Austriji su većinom bili zaposleni sa punim radnim vremenom (dve trećine prve grupe), dok je samo jedan od deset migranata bio nezaposlen. Među Srbima koji su došli u Austriju nakon 2010., svega 42% njih je radilo puno radno vreme, dok je 29% redovno studiralo. Mogli bismo reći da se migracija srpskih studenata pojavljuje kao novi tip migracionih tokova ka Austriji, što predstavlja značajnu novinu u odnosu na periode isključivo radnih migracija Srba u drugoj polovini 20.veka.

Ovde bismo ukazali i na jedan segment srpskih migracija kojim se pomenuto istraživanje nije bavilo. To su Srbi koji u Austriji rade kao preduzetnici ili samozaposleni. ICMPD-ova anketa je stoga istražila trenutni radni status srpskih migranata i otkrila da je više od polovine ispitanika zaposleno sa punim radnim vremenom (59.1%), a da značajnih 19,1% ispitanika ima svoje preduzeće ili je angažovano

na privatnim preduzetničkim aktivnostima. I dalje, 8,9% ispitanika radi sa skraćenim radnim vremenom, dok 8,6% njih nema radni status u Austriji. Konačno, manje od jednog procenta ispitanika je bilo na roditeljskom odsustvu u trenutku anketiranja, uz 3,7% ispitanika koji su se školovali ili radili kao pripravnici.

Ambivalentan odnos srpske dijaspore i matice

Odnos između države i Srba u inostranstvu karakteriše nepoverenje sa obe strane, a razlozi za to su višeslojni i kompleksni. Represivne mere protiv političkih neistomišljenika tokom Drugog svetskog rata i neposredno nakon njega, kao i nacionalizacija privatne svojine od strane jugoslovenskog komunističkog režima su izazvali nerešene sporove i neslaganja koja tinjaju decenijama. Minorne investicije dijaspore u privatnu proizvodnju i zanatstvo su takođe bile posledica socijalističke ideologije i komplikovane administracije koja se plašila da prihvati političke neistomišljenike.

Tokom ratova 1990-ih, Srbija se približavala dijaspori uz očekivanje da ona iskaže privrženost matici i pošalje pomoć. Potom je usledio period privatizacije 2000-ih koji se

često opisuje kao „divlji“ kapitalizam³³ kada je, kako su istraživači primetili, došlo do „tranzicije bez transformacije, odnosno post-komunizma sa odloženim promenama“. Tako je izostala istinska transformacija imovinskih odnosa, čime su opstale strukture moći prethodnog režima.³⁴

Prilikom ovakve privatizacije i denacionalizacije, mnoge kompanije u državnom vlasništvu su bile samo delimično vraćene ili čak prodate potomcima prethodne komunističke elite, koja sada najvećim delom čini novu tranzicionu elitu.³⁵ Stoga se nedostatak interesovanja srpske dijasporu za razvoj poslovnih aktivnosti u matici može pripisati rizičnom i nesigurnom privrednom okruženju, korupciji, kriminalu i opštem nedostatku poverenja u vlast (Lacroix i Vezzoli 2010).

Ovim se, bar delimično, može objasniti i zbog čega su državne politike i strategije za privlačenje srpske dijasporu imale relativno malo uspeha u postizanju proklamovanih ciljeva. Ipak, vredi spomenuti napore učinjene do sada: Srbija je

.....
33 M. Upchurch i D. Marinković (2011): „Wild Capitalism, Privatisation and Employment Relations in Serbia“, str. 318

34 M. Lazić i L. Sekelj (1997): „Privatisation in Yugoslavia (Serbia and Montenegro)“, str. 1057

35 B. Ratković-Njegovan i S. Stamenković (2016): „Business and Corporate Elites in Serbia“, str. 227

2004. uspostavila Ministarstvo za dijasporu koje je pokrenulo dijalog sa srpskim emigrantima i organizovalo brojne konferencije i sastanke između predstavnika matice i zajednica dijasporu. Godine 2007. i 2008., zajedničkim naporima nadležnih ministarstava, formirana je mreža Kancelarija za dijasporu u okviru lokalnih samouprava sa svrhom da budu stožeri kontakta za ekonomsku saradnju sa dijasporom. Ove kancelarije su bile pokrenute u Nišu, Smederevu, Kladovu, Kučevu, Adi, Požarevcu, Velikom Gradištu, Paraćinu, Despotovcu, Golupcu, Kruševcu, Arilju, Trgovištu i Rekovcu.

Osim njih, u istom periodu su formirani Centri za dijasporu u okviru svake od 16 Regionalnih privrednih komora sa ciljem osnaživanja ekonomskog partnerstva između države i dijasporu, usmeravanja doznaka ka investicijama i smanjenja nezaposlenosti i siromaštva u matici.³⁶ Ove aktivnosti su bile sastavni deo projekta „Ekonomska partnerstvo sa dijasporom na regionalnom i lokalnom nivou“ koji je vodilo Ministarstvo za dijasporu i tokom koga je identifikovan veliki broj kompanija osnovanih od strane dijasporu (u Čačku 72 firme, preko Regionalne privredne komore u Kraljevu; u Novom Sadu 28 firmi).³⁷ Teško je sada proceniti koliko

.....
36 <http://www.dijaspora.gov.rs/lat/adresar-lokalnih-kancelarija-za-dijasporu-2/>

37 V. Grečić (2016): „How can the Serbian diaspora contribute much more to the development at home country?“, str.75

Uprkos široko rasprostranjenom shvatanju da dijaspora u velikoj meri može pomoći Srbiji da se razvije i modernizuje, državne institucije koje se bave dijasporom se smanjuju.

je ova institucionalna postavka uticala na srpsku ekonomiju u globalu budući da nema javno dostupnih podataka o njihovom nadgledanju i oceni, ili sistema praćenja koji bi iz-

dvojio investicije srpske dijaspore od ostalih investicija.

Uprkos široko rasprostranjenom shvatanju da dijaspora u velikoj meri može pomoći Srbiji da se razvije i modernizuje,³⁸ državne

institucije koje se bave dijasporom se smanjuju. ICMPD-ovo istraživanje na terenu tokom maja 2017. godine je otkrilo da KD nisu dobijale redovnu podršku od države, te da su sužavale ili obustavljale aktivnosti. Iako je njihov rad znatno oslabljen ili u nekim mestima ugašen zbog finansijskih problema i zabrane zapošljavanja u javnom sektoru, neke kancelarije i dalje funkcionišu zahvaljujući posvećenosti pojedinaca – ponegde volontera. Jedan od primera je novootvorena Kancelarija za dijasporu u Loznici (Mačvanski okrug) u kojoj volonter-

.....
38 Strategija za upravljanje migracijama iz 2009., Strategija očuvanja i jačanja odnosa matične države i dijaspore i matične države i Srba u regionu iz 2011.; *Zakon o dijaspori i Srbima u regionu*, („Službeni glasnik Republike Srbije”, broj: 88/09)

ski rade preduzetnica i povratnik iz Švajcarske.

U periodu od 2010-2013., Skupština dijaspore i predstavnika Srba iz regiona je trebalo da postane najviše reprezentativno telo sa 45 delegata dijaspore iz celog sveta, među kojima su tri bila iz Austrije (Radivoje Petrikić, Borislav Kapetanović i Dragan Mičić). Treće i poslednje zasedanje je bilo 2013., a poslednja dostupna informacija o njenim aktivnostima je iz juna 2014.³⁹ U međuvremenu, Narodna skupština Srbije je osnovala Odbor za dijasporu i Srbe u regionu, čija je prva sednica održana jula 2016. godine. Odbor se redovno sastaje, međutim, čine ga isključivo članovi parlamenta, bez predstavnika srpske dijaspore.⁴⁰

Ministarstvo za dijasporu je zatvoreno 2012., a njegove nadležnosti su prenete na Kancelariju za saradnju sa dijasporom i Srbima u regionu, čiji se mandat završio 2014. godine. Zakon o ministarstvima iz 2014. je Kancelariju, sada pod imenom Uprava, svrstao pod okrilje Ministarstva spoljnih poslova Republike Srbije. Ipak, u vreme istraživanja i pripreme ove studije, direktor Kancelarije još uvek nije bio imeno-

.....
39 <http://www.dijaspora.gov.rs/skupstina-dijaspora-i-srba-u-regionu/>

40 <http://www.parlament.gov.rs/aktivnosti/narodna-skupstina/radna-tela/odbori,-podbori,-radne-grupe.2398.html>

van⁴¹, a objavljena organizaciona struktura Ministarstva spoljnih poslova nije imala pozicije niti jedinice predviđene za nju.⁴²

U periodu od 2010-2013., Skupština dijaspora i predstavnika Srba iz regiona je trebalo da postane najviše reprezentativno telo sa 45 delegata dijaspora iz celog sveta, među kojima su tri bila iz Austrije

Početakom 2017., sve regionalne Privredne komore, nekada nezavisna pravna lica, integrisane su u Privrednu komoru Srbije kao rezultat procesa centralizacije. PKS ima Centar za dijasporu, ali prema nalazima istraživačkog tima ICMPD-a, izgleda da se njegov koncept saradnje ne fokusira na

regionalne ogranke. I pored toga, neki od njih, kao što je onaj u Zaječaru, nastavljaju sa povremenim aktivnostima, pokazujući da lična ili lokalna inicijativa mnogo znače čak i u nepovoljnim uslovima.

Uprava za dijasporu pri Ministarstvu spoljnih poslova trenutno vodi mali program finansijske pomoći za podršku organizacijama iz dijaspora.

.....
41 Informacija pribavljena tokom sastanka ICMPD tima sa Ministarstvom spoljnih poslova

42 <http://www.dijaspora.gov.rs/lat/rukovodstvo-2/> Organizaciona struktura Ministarstva spoljnih poslova

Inače, Ministarstvo je klasifikovalo srpske organizacije sa sedištem u Austriji u sledeće kategorije:⁴³

- Federacije i krovne organizacije (10)
- Klubovi, društva i udruženja (79)
- Kulturni, informacioni i obrazovni centri (4)
- Sportska društva (10, sve fudbalski klubovi) i
- Srpska pravoslavna crkva (8).

Najveći broj ovih organizacija se bavi kulturom i nemaju programe usmerene na investicije ili ekonomski razvoj. Neke su osnovane 1970-ih kao klubovi jugoslovenskih privremenih radnika i tokom 1990-ih su postale srpske. Godine 2014., Udruženje srpskih klubova u Beču⁴⁴ je osnovalo Klub srpskih biznismena u Austriji ne bi li promovisalo mogućnosti za investiranje u regionu i povezalo srpske i austrijske poslovne ljude sa Srbijom. U vreme ovog istraživanja, samo su dva udruženja - Austrijsko-srpski ekonomski forum⁴⁵ i Poslovno-medijski centar Idea House u partnerstvu sa Dijaspore TV - imale ekonomske

.....
43 <http://www.mfa.gov.rs/sr/index.php/konzularni-poslovi/dijaspora/klubovi-iz-dijaspora/101-dijaspora-klubovi/10658-austrija-dis?lang=cyr>

44 pogledati takođe http://www.b92.net/biz/vesti/svet.php?yyyy=2014&mm=04&dd=09&nav_id=834444

45 <http://www.oesw.org/>

elemente u programskim aktivnostima u Austriji.

U organizaciji Privredne komore Srbije, konferencijom „Poslovni most Srbija-Austrija-Evropa“ februara 2014. osnovan je Senat privrede Srbije koga je pokrenuo Senat privrede Austrije⁴⁶ radi povezivanja srpskih, austrijskih i nemačkih preduzetnika. Za svoj cilj, Senat privrede Srbije je proklamovao blisku saradnja sa MSP sektorom i porodičnim preduzećima, te pomoć da izađu na međunarodno tržište, uključujući i produblivanje saradnje između obrazovnih institucija i privrede.⁴⁷

Generalno, kada se radi o uključivanju migracije u sektorske politike, može se reći da je Vlada Republike Srbije (VRS) uložila znatne napore na unapređenju infrastrukture i pravnog sistema, kao i usklađivanju politika sa EU standardima, uključujući i prepoznavanje i stvaranje veza između migracije i razvoja. Ključna dokumenta VRS o socio-ekonomskom razvoju koja su integrisala migracije su predstavljena u Tabeli 2.

Generalno, kada se radi o uključivanju migracije u sektorske politike, može se reći da je Vlada Republike Srbije (VRS) uložila znatne napore na unapređenju infrastrukture i pravnog sistema.

.....
46 <http://www.senat-oesterreich.at/internationale-wirtschaftsplattform/>

47 <http://www.senat-srbija.rs/o-nama/vizije-i-perspektive.html>

TABELA 2. UKLJUČIVANJE MIGRACIJA U STRATEŠKA DOKUMENTA VRS

Dokument	Integriranost migracija
Nacionalni milenijumski ciljevi razvoja u Republici Srbiji (od 2006.)	√
Nacionalna strategija održivog razvoja (od 2008.)	√
Strategija i politika razvoja industrije Republike Srbije od 2011. do 2020. godine	√
Strategija za podršku razvoju malih i srednjih preduzeća, preduzetništva i konkurentnosti za period od 2015. do 2020. godine	
Strategija poljoprivrede i ruralnog razvoja Republike Srbije za period 2014 – 2024. godine	
Strategija podsticanja i razvoja stranih ulaganja	√
Nacionalna strategija zapošljavanja za period 2011 - 2020. godine	√
Strategija razvoja socijalne zaštite	
Strategija javnog zdravlja Republike Srbije	
Strategija razvoja obrazovanja u Srbiji do 2020. godine	√
Strategija naučnog i tehnološkog razvoja Srbije za period od 2016. do 2020. godine	√
Program reformi politike zapošljavanja i socijalne politike u procesu pristupanja Evropskoj uniji	√
Nacionalna strategija za mlade za period od 2015. do 2025. godine	√
Program zvanične statistike za period od 2016. do 2020. godine	√

ICMPD TIM, PRIPREMLJENO PREMA PODACIMA M. RAŠEVIĆ (2016.)

Da sumiramo, ambivalentan odnos između dijaspore i Republike Srbije i dalje postoji uprkos proklamovanom cilju podsticanja snažnijih veza radi stimulisanja srpske ekonomije. Najbolja međunarodna praksa je pokazala da i poslovno okruženje, osim institucionalnog okvira za angažovanje dijaspore, figurira kao jedan od ključnih faktora prilikom donošenja odluka o investiranju, bilo ono iz dijaspore ili ne.

03

Sistem podrške
poslovanju u SrbijiPoslovno
okruženje

Zahvaljujući strukturnim reformama iz 2014. i 2015. godine, poslovno okruženje se blago poboljšalo jer je obezbeđena stabilnost javnih finansija i smanjenje spoljnotrgovinskog deficita.⁴⁸ Na makroekonomskom planu, Srbija se bori sa visokim nivoom spoljnog i javnog duga, nedovoljnim investicijama, fluktuaciji deviznih kurseva i visokom, mada trenutno u padu, stopom nezaposlenosti. Sve to rezultira relativno niskim privrednim rastom i niskom konkurentnošću. „Izveštaj o

.....
48 VRS (2015): *Nacionalni program ekonomskih reformi za period od 2015. do 2017. godine*, str. 8

globalnoj konkurentnosti“ za 2017-2018. rangira Srbiju kao 78. od 137 privreda i kategorise njeno stanje ekonomskog razvoja kao vođeno efikasnošću.⁴⁹

Ipak, tokom proteklih godina je došlo do određenih pomaka, koje oslikava i pozicija na *Doing Business* listi Svetske banke.⁵⁰ Od 190

.....
49 Svetski ekonomski forum (2017)

50 <http://www.doingbusiness.org/~media/WBG/DoingBusiness/Documents/Annual-Reports/English/DB2018-Full-Report.pdf>

<http://www.doingbusiness.org/~media/WBG/DoingBusiness/Documents/Annual-Reports/English/DB17-Full-Report.pdf>

<http://www.doingbusiness.org/reports/global-reports/~media/WBG/DoingBusiness/Documents/Annual-Reports/English/DB16-Chapters/DB16-Mini-Book.pdf>

ekonomija, Srbija se nalazi na 43. mestu za 2018. godinu u odnosu na 47. mesto 2017. ili 59. mesto 2016. godine.⁵¹ BDP *per capita* je 2016. iznosio 5.376,3 dolara i može se delom pripisati većoj produktivnosti proizvodnje i rastu izvoza, iako trenutno izvozi svega 4,4% kompanija.⁵² ⁵³ Srbija zaostaje u stepenu zaštite prava dužnika koja se garantuju zakonima o bankrotu i kolateralu.⁵⁴ Prema izveštaju Evropske komisije o Srbiji za 2016. godinu, opšte institucionalno i regulatorno okruženje je slabo: važni zakoni se i dalje usvajaju po hitnoj proceduri, dok se usvajanje sekundarne legistative odlaže, a sudovi su opterećeni mnoštvom nerešenih slučajeva.⁵⁵

.....

51 Napredak se najviše ogleda u lakšem dobijanju građevinskih dozvola (10. mesto za 2018. u odnosu na 36. za 2017), pokretanja biznisa (5 procedura sada traje 5,5 dana i Srbija je na 32. mestu za 2018. u odnosu na 47. mesto 2017.) i registrovanju imovine. Srbija je 2017. bila u prvih deset privreda koje su najviše napredovale na listi Doing Business 2015/2016

52 WEF (2017): *The Global Competitiveness Index 2017-2018*

53 European Investment Bank (2017): *Ex-ante study to assess the potential future use of Financial Instruments to deploy IPA resources in support of Small and Medium-sized Enterprises (SMEs) in Serbia*, str. 17

54 Trenutni *Zakon o izvršenju i obezbeđenju* izgleda da favorizuje poverioce u odnosu na dužnike i ne pravi razliku između dužnika koji namerno izbegavaju podmirenje obaveza i dužnika koji su prisiljeni na to zbog krivice trećeg lica, „Službeni glasnik Republike Srbije”, br. 106/2015

55 <https://ec.europa.eu/neighbourhood->

Zajednički konsultativni odbor civilnog društva između EU i Srbije smatra da je finansijsko tržište Srbije centrirano na bankama, uz nerazvijen pravni okvir koji bi omogućio finansijske proizvode nebankarskog sektora.⁵⁶ U osvit finansijske krize, bankarski sektor je postao manje sklon rizicima jer je već bio opterećen visokim nivoom nenaplativih kredita. Pristup dugoročnim kreditima je ograničen strukturama kratkoročne odgovornosti banaka i nestašica je pristupačnih finansijskih proizvoda u lokalnoj valuti. Usled nedostatka relevantne zakonske regulative, ne postoji sektor mikrofinansiranja, a investicionih fondova je vrlo malo (EESC 2016). Ono što je i pozitivno je da se scena visokotehnoloških *startup*-ova u Srbiji razvila u poslednje vreme, što povećava potrebu za finansiranjem u ranoj fazi preduzetništva

Procenjuje se da nebankarski finansijski sektor u Srbiji može doživeti velike promene tokom narednih godina. Njegov pravni okvir trenutno ispituje i prilagođava Radna grupa Narodne banke Srbije (NBS).⁵⁷ Smatra se da bi usvajanje

[enlargement/sites/near/files/pdf/key_documents/2016/20161109_report_serbia.pdf](https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pdf/key_documents/2016/20161109_report_serbia.pdf), str. 28

56 EESC (2016): Report of 3rd Meeting of the EU-Serbia Joint Consultative Committee: Enterprise and Industry Policy, str. 7

57 USAID BEP (2016): *Legal Framework for Non-Banking Financial Institutions in Serbia*, str.15

zakona o nebankarskim finansijskim institucijama omogućilo mikrokreditiranje u vrednosti od 870 miliona evra i doprinelo otvaranju oko 100.000 novih radnih mesta.⁵⁸ Pored toga, u maju 2017. je Ministarstvo finansija osnovalo Radnu grupu za izradu nacrtu Zakona o alternativnim investicionim fondovima⁵⁹, a i VRS je usvojila Program za unapređenje srpskog poslovnog okruženja za period 2017-2019. Vlada je prepoznala USAID-ov Projekat za bolje uslove poslovanja, Nacionalnu alijansu za lokalni ekonomski razvoj (NALED) i Republički sekretarijat za javne politike kao glavne nosioce ovog programa⁶⁰ koji bi trebalo da smanji birokratiju i ubrza uvođenje usluga eUprave za preduzeća.

Što se Austrije tiče, ona je najveći strani investitor u Srbiji sa ukupnim obimom investicija od 2,02 milijarde evra i 450 kompanija. Najznačajniji investicioni sektori iz Austrije su bankarstvo, osiguranje, telekomunikacije, benzinske pumpe i logistika. Sve zajedno, ove kompanije zapošljavaju oko 18.100 ljudi u Srbiji. Ne postoje informacije o veličini kompanija ili načinu na koji je dijaspora bila uključena u posre-

.....
58 Dnevni list „Danas“ od 27. jula 2017. http://www.danas.rs/ekonomija.4.html?news_id=352168&title=Mala+preduze%C4%87a+najte%C5%BEe+dolaze+do+novca

59 http://bestr.rs/english/news_2017_05_30-3_en.php

60 http://bestr.rs/english/news_2017_01_31-1_en.php

dovanje prilikom ostvarenja ovih investicija.

Sektor malih i srednjih preduzeća (MSP) u Srbiji

Prema srpskom Zakonu o računovodstvu (2013), mikro, malo i srednje preduzeće je ono koje ispunjava najmanje dva od tri kriterijuma, posebno za svaku od tih kategorija:

- mikro preduzeća, uključujući samozaposlena lica: do 10 zaposlenih, godišnji promet do 700.000 evra i do 350.000 evra ukupne aktive;
- mala preduzeća: do 50 zaposlenih, do 8.8 miliona evra godišnjeg prometa i do 4.4 miliona evra ukupne aktive;
- srednja preduzeća: do 250 zaposlenih, do 35 miliona evra godišnjeg prometa i do 17.5 miliona evra ukupne aktive.

Mala i srednja preduzeća su činila 99,8% ukupnog broja aktivnih privrednih društava 2015. godine, zapošljavajući skoro dve trećine zaposlenih u nefinansijskom sektoru i čineći 32% BDP-a Republike Srbije.⁶¹

.....
61 VRS (2016): *Izveštaj o malim i srednjim preduzećima i preduzetništvu za 2015. godinu*

Potrebno je takođe napomenuti da svega 4% celog MSP sektora čine izvozna preduzeća, dok mala i srednja preduzeća generišu 76% ukupnog izvoza. 62 mikro preduzeća čine 24,6% ukupnog broja malih i srednjih preduzeća. Većinu ovih preduzeća čine samostalni preduzetnici (71,6%).

Ukratko, sektor MSP je činilo 324.600 privrednih društava u 2015. godini. Sektori veleprodaje, maloprodaje i popravke motornih vozila, zajedno sa proizvodnjom su dominirali srpskim MSP poslovanjem te godine.

TABELA 3. SEKTORSKA DISTRIBUCIJA SRPSKIH MSP 2015. GODINE

u %	Broj	Zaposleni	Promet	BDV	Izvoz	Uvoz
Usluge	25,6	20,3	10,7	22,7	4,6	3,7
Transport i skladištenje	10,2	5,1	5,9	7,8	0,9	3,3
Veleprodaja, maloprodaja i popravka motornih vozila	29,0	27,9	42,4	25,7	28,2	55,2
Građevinski sektor	7,2	7,2	6,3	8,0	0,8	1,7
Javne komunalne usluge	0,6	3,5	5,8	3,2	2,5	1,0
Proizvodnja	15,7	27,9	22,5	25,1	58,8	33,8
Ostali sektori	11,6	8,2	6,3	7,6	4,1	2,4

IZVOR: MINISTARSTVO PRIVREDE, PREMA RZS, 2016, STR. 15

.....
62 VRS (2015): Izveštaj o malim i srednjim preduzećima i preduzetništvu za 2014. godinu

Iste godine, sektor MSP u Srbiji je bio manje razvijen u odnosu na prosek zemalja članica EU-28.⁶³ Visok udeo srpskih MSP u smislu pokazatelja poslovne aktivnosti (broj preduzeća i zaposlenih, BDV) proističe iz sporih strukturnih reformi. U proseku, srpsko MSP zapošljava 3,3 radnika, što je manje od EU proseka koji iznosi 4 radnika. Štaviše, produktivnost sektora MSP u Srbiji je 4,7 puta manja od proseka zemalja članica EU-28.⁶⁴

VRS je usvojila Strategiju za podršku razvoja malih i srednjih preduzeća, preduzetništva i konkurentnosti za period od 2015. do 2020., kao i sa njom povezani Akcioni plan. U tom dokumentu, Vlada ističe glavne ciljeve koje želi postići, a to su unapređenje poslovnog okruženja, pristup finansijama, podrška razvoju ljudskih resursa, jačanje konkurentnosti i unapređenje održivosti MSP, otvoren pristup novim stranim tržištima i podrška razvoju preduzetničkog duha, ženskog, socijalnog i preduzetništva mladih. Primena akcionog plana teži da poveća ukupan broj MSP-a i preduzetnika za 10% do 2020., kao i da poveća broja zaposlenih u MSP sektoru za 24% u odnosu na 2013. Ciljevi Strategije i Akcionog plana su u skladu sa principima evropskih dokumenata o malim preduzećima,

63 *ibid.*, str.32

64 *ibid.*, str.32

ali nikakav analitički okvir nije razvijen kako bi se procenila primena ovih mera (EESC 2016).⁶⁵ Podrška Sektoru konkurentnosti je deo Instrumenata predpristupne pomoći (IPA 2) od 2014. do 2020. godine, mada je njegovo učešće manje od drugih prioritetnih sektora.

Oktobra 2015. je usvojen novi Zakon o ulaganjima koji definiše kriterijume za odobravanje državne pomoći investitorima i ima za cilj da unapredi investicioni okvir za promociju i podršku investicijama.⁶⁶ Srbija je 2016. pristupila EU programima *COSME* i *HORIZON 2020* posvećenim razvoju konkurentnosti i sektora MSP. Uspostavljena je nova institucija – Razvojna agencija Srbije (RAS) kao naslednica Nacionalne agencije za regionalni razvoj (NARR) i Agencije za promociju investicija i izvoza Republike Srbije (SIEPA). Iste 2016., VRS je pokrenula inicijativu „Godina preduzetništva“ da bi integrisala napore različitih institucija i organizacija da afirmišu preduzetništvo kao jedan od glavnih elemenata njene politike, sa ukupnim budžetom od 16 milijardi dinara (oko 130 miliona evra) za 33 programa. S obzirom na njihov uspeh, kako je dokumentova-

65 EESC (2016): *Report of 3rd Meeting of the EU-Serbia Civil Society Joint Consultative Committee: Enterprise and Industry Policy*, str. 6

66 više informacija u odeljku 3.4.1 o Finansijskoj podršci

lo Ministarstvo privrede, odlučeno je da se neki programi produže i posle „Godine preduzetništva“.

Širenje i razvoj MSP sektora je ujedno i prilika i neophodnost srpske ekonomije. Srbija ima mali broj velikih uspešnih kompanija, mnoge od njih su propale nakon recesije iz 2008. godine, a neke su i nedavno zatvorene. Prema tome, velike srpske kompanije verovatno neće biti pokretačka mašina budućeg ekonomskog razvoja Srbije.

Pored toga, izgleda da trenutni ili potencijalni preduzetnici u Srbiji nisu potpuno prepoznati i identifikovani od strane državnih institucija.⁶⁷ Srbija više nije deo Globalnog monitora preduzetništva (Global Entrepreneurship Monitor).⁶⁸ Glomazna birokratija i nestabilno regulatorno okruženje generalno obeshrabruju Srbe da pokrenu sopstveni biznis ili da ga uopšte registruju, čime se otvaraju vrata sivoj ekonomiji. 156 zakona i preko 250 podzakonskih akata trenutno uređuju poslovanje, a uz to su i predmet čestih izmena. Nefer konkurencija predstavlja dodatni problem u trenutnom privrednom okruženju u kom se skoro

.....
67 D. Bobić (2017): *Youth Entrepreneurship in Serbia: Mapping Barriers to Youth Entrepreneurship*, str.12

68 Srbija je učestvovala u GEM samo u periodu 2007-2009., kada ju je predstavljao Ekonomski fakultet iz Subotice.

trećina BDP-a (30,1%) zarađuje u sivoj zoni.⁶⁹ VRS je usvojila Nacionalni program za suzbijanje sive ekonomije⁷⁰ 2015. i proglasila je 2017. i 2018. kao godine borbe protiv sive ekonomije. Ovaj program čini deo Nacionalnog programa VRS⁷¹ kroz koji se očekuje znatno veće ubiranje poreza.

Prema studiji Evropske investicione banke (EIB)⁷² koja je ispitala poteškoće srpskih mikro, malih i srednjih preduzeća u potrazi za finansiranjem, pristup finansijama ostaje njihov veliki problem. Pristup glavnim bankarskim proizvodima pogotovo predstavlja problem mikro preduzećima s obzirom da nemaju kreditnu istoriju, kolaterale ili uslove da ispune stroge kriterijume banaka za zaštitu od rizika. Ostali identifikovani faktori su bili u vezi sa nedostatkom veština u izradi biznis planova i finansijskih projekcija koje banka obično traži da bi odobrila kredit. Pored toga, banke i finansijski posrednici su u zakonskoj obavezi da primenjuju stroge standarde

.....
69 D. Bobić (2017): *Youth Entrepreneurship in Serbia: Mapping Barriers to Youth Entrepreneurship*, str.13

70 VRS (2015): *Nacionalni program za suzbijanje sive ekonomije*

71 <http://www.srbija.gov.rs/vesti/vest.php?id=118723>

72 EIB (2017): *Ex-ante study to assess the potential future use of Financial Instruments to deploy IPA resources in support of Small and Medium-sized Enterprises (SMEs) in Serbia*

upravljanja rizikom. EIB studija je pokazala da se srpska ekonomija previše oslanja na bankarski sistem kao izvor finansiranja MSP, što je čini naročito osetljivom na spoljašnje šokove. Iz tog razloga, studija predlaže da Srbija dalje razvija alternativne izvore finansiranja, uključujući mikrofinansiranje i vlasnički kapital.⁷³

Još preciznije, studija je ukazala da postoji potreba za mikrofinansiranjem, portfolio garancijama i finansiranjem kapitala za MSP, uz podizanje kapaciteta preduzetnika. U vezi sa tim su predložena dva finansijska instrumenta - akcelerator i portfolio garancija za MSP koji bi se odmah mogli primeniti. Akcelerator bi investirao u akcijski kapital konačnih primalaca i akcijskim i kvazi-akcijskim kapitalom finansirao inovativna MSP u početnoj fazi. Instrument portfoliojskog garantovanja za MSP, sa smanjenim troškovima garancija ili bez njih, u vidu *de minimis* pomoći bi bankama pokrивao garancije na nivou MSP portfolija.⁷⁴ Kako god, kao prvi korak je neophodno uspostaviti zakonski okvir za mikrofinansiranje i ostale

73 Zanimljiv nalaz iz EIB studije je o tome da ne postoje tačni podaci o MSP proizvodima, naročito garancijama za MSP u bankarskim sistemu, što otežava pouzdano procenjivanje MSP finansiranja.

74 EIB (2017): *Ex-ante study to assess the potential future use of Financial Instruments to deploy IPA resources in support of Small and Medium-sized Enterprises (SMEs) in Serbia*, str. 87

nebankarske kreditne institucije da bi opisani instrument bio pokrenut. Kada je u pitanju finansiranje ranih faza *startup*-ova i mladih preduzeća, svega nekoliko institucija u Srbiji pruža takve mikro-kredite. Tržište mikrofinansiranja se smatra nerazvijenim jer su takvi proizvodi ograničeni na banke, čime se zatvaraju mogućnosti za nebankarske kreditne institucije. NBS trenutno preispituje zakonski okvir koji bi omogućio mikrokreditiranje i van bankarskog sektora, a planira se da propisi o mikrofinansiranju stupe uskoro na snagu. Stopa neobrtnih kredita je relativno visoka sa 22% korporativnih zvanično neaplativih kredita u 2015. godini.⁷⁵ To delimično objašnjava relativno visoku kamatnu stopu na kredite i izbegavanje rizika od strane finansijskih institucija.

Određeni pomaci su učinjeni merama monetarne politike 2013. godine i kasnijim smanjenjem ponderisane kamatne stope na kredite u stranim valutama za MSP na oko 8%. Evropska investiciona banka je navela da 76,2% ukupnih neto kredita čine krediti u evrima, a ne u dinarima.⁷⁶ Studija EIB preporučuje održavanje

75 NBS (2016), Bankarski sektor, izveštaj za četvrti kvartal 2015. Dostupan na: http://www.nbs.rs/internet/latinica/55/55_4/

76 EIB (2017): *Ex-ante study to assess the potential future use of Financial Instruments to deploy IPA resources in support of Small and Medium-sized Enterprises (SMEs) in Serbia*, str. 42

seminara i radionica koji bi podizali svest o tržištu mikrofinansiranja i finansijsku pismenost.

Infrastruktura poslovne podrške

Važni koraci u izgradnji infrastrukture poslovne podrške u Srbiji su preduzeti 2001. godine osnivanjem sedam agencija za razvoj malih i srednjih preduzeća, stvaranjem prvih revolving kreditnih linija za MSP (kasnije i garancijskog fonda) i promenom prioriteta Fonda za razvoj Srbije u odnosu prema MSP i razvoju privatnog sektora.

Jedan od ključnih dokumenata koji se bavio razvojem MSP-a je bila Nacionalna strategija privrednog razvoja Republike Srbije od 2006. do 2012., dok je Strategija regionalnog razvoja Republike Srbije za period od 2007. do 2012. bila usmerena na policentrični regionalni razvoj kroz preduzetništvo i politike razvoja MSP, kroz klustersko udruživanje i povezivanje preduzeća, osnivanje poslovnih i tehnoloških inkubatora i naučno-tehnoloških parkova. Nacionalna agencija za regionalni razvoj (NARR) je bila osnovana 2009. godine kao naslednica Srpske agencije za razvoj malih i srednjih preduzeća i preduzetništva. Tada je pokrenuta regionalna infrastruktura

podrške sektoru MSP kroz regionalne razvojne agencije (RRA) i danas je akreditovano njih 15 okupljenih oko SARRA – Srpske asocijacije regionalnih razvojnih agencija.⁷⁷

Strategija razvoja konkurentnosti i inovativnosti malih i srednjih preduzeća za period od 2008. do 2013. godine je osmislila programe za razvoj poslovnih inkubatora i klastera i naglasila potrebu za unapređenjem institucionalne podrške za razvoj MSP. Strategijom i politikom razvoja industrije Republike Srbije za period od 2011. do 2020. godine se takođe predviđa razvoj infrastrukture poslovne podrške koja se fokusira na regionalni razvoj i obuhvata mapiranje, izgradnju i opremanje industrijskih zona, industrijskih parkova, poslovnih inkubatora, klastera, logističkih i poslovnih centara i unapređenje turističke infrastrukture.⁷⁸

Uz političku i regulatornu infrastrukturu podrške MSP-ima, postoje brojna finansijska instrumenta dostupna u obliku kredita, garancija i vlasničkog kapitala, među kojima dominiraju kratkoročni krediti za finansiranje obrtnog kapitala. Međutim, pristup ovim kreditima obično

.....
⁷⁷ videti Prilog, Tabelu 12 - Listu akreditovanih RRA

⁷⁸ VRS (2011): *Strategija i politika razvoja industrije Republike Srbije za period od 2011 do 2020. godine*, str. 122

imaju kompanije sa dobrim kreditnim istorijama i ocenama kreditne sposobnosti, čime su isključena preduzeća koja ne zadovoljavaju kriterijume zaštite banaka od rizika, pogotovo ona u ranoj fazi razvoja (mikro kompanije, samostalni preduzetnici, *startup*-ovi).

Ipak, u poslednjih nekoliko godina se razvio poslovni ekosistem koji pruža usluge inovativnim preduzećima i onima u početnim fazama razvoja. Ove usluge se smatraju vrlo fragmentisanim, što pruža dovoljno prostora da se različite šeme konsoliduju u jedan informacijski portal koji bi pratio preduzeća kroz sve faze razvoja. Proteklih godina su se pojavili programi poslovne inkubacije koji pružaju sveobuhvatnu podršku, ali izgleda da su njihovi dometi i održivost ograničeni.

Poslovni inkubatori i akceleratori

Istraživači smatraju da poslovni inkubatori nisu naišli na plodno tlo u Srbiji ili da makar njihova osnovna ideja nije dobro shvaćena.⁷⁹ Od 2005. godine, u Srbiji je pokrenuto najmanje 30 inkubatora, a mnogi su u međuvremenu zatvoreni, dok su se neki (ponovo) otvorili. Ministarstvo privrede izveštava da je

.....
79 V. Kopanja (2016): *Analiza instrumenata podrške mikro, malim i srednjim preduzećima i preduzetnicima na lokalnom nivou*, str. 21

2017. godine u Srbiji bilo dvadeset poslovnih inkubatora, pet u gradskoj zoni Beograda, šest u Vojvodini, pet u Južnoj i Istočnoj Srbiji, i četiri u Šumadiji i Zapadnoj Srbiji.⁸⁰

Neravnomerna stopa uspešnosti poslovnih inkubatora se delimično može objasniti nedostatkom odgovarajućih poslovnih modela i odlučivanjem zasnovanom na pretpostavci da je prosto obezbeđivanje fizičkog prostora po povoljnim cenama dovoljno za razvoj MSP-a. Kao neke od ključnih razloga za njihov neuspeh, Kopanja (2016) naglašava to što donosioci odluka nisu razumeli proces poslovne inkubacije ili nisu shvatili da inkubatori mogu podržati lokalni ekonomski razvoj u određenim, a ne u svim sektorima privrede. Osim toga, nisu se dovoljno razumele ni lokalne potrebe ni politike ekonomskog razvoja na lokalnom nivou. Istraživanje koje je 2011. obavio Mijačić pokazuje da u većini slučajeva njihovi kapaciteti nisu bili potpuno iskorišćeni uprkos visokim investicijama i subvencionisanim cenama. Jedan od izuzetaka je Poslovno-tehnološki inkubator tehničkih fakulteta u Beogradu (BITF).

Donatori su imali važnu ulogu u razvoju poslovnih inkubatora. Prvi je osnovan u Nišu 2004. uz podršku ENTRANS projekta iz Norveške.

.....
80 videti Prilog, Tabelu 13 - Listu poslovnih inkubatora aktivnih u Srbiji 2016. godine

ADA je podržala izgradnju inkubatora u Vojvodini do 2010. godine, dok je USAID finansirao prostorije za inkubatore u Kruševcu, Zaječaru, Prokuplju, Novom Sadu i Kragujevcu. Podršku je takođe pružio OEBS za Poslovno-tehnološki inkubator tehničkih fakulteta u Beogradu, i SPARK za inkubatore u Beogradu, Kragujevcu, Vranju i Užicu. Slovačka vlada i Program razmene EU su podržali inkubator u Bačkom Petrovcu.⁸¹

Prema broju dostupnih inkubacionih mesta, najviše zakupaca se može smestiti u Kruševcu, Užicu, Nišu i Subotici, dok inkubatori u Zaječaru, Bačkom Petrovcu, Novom Sadu i Beogradu imaju najmanje kapacitete.⁸²

Skoro svi donatorski projekti podrške razvoju poslovnih inkubatora su se završili. Nekoliko inkubatora se uspešno prijavilo na pozive EU IPA. Inkubator u Kragujevcu je dobio značajna sredstva iz programa RSEDP 2, dok je inkubator u Bačkom Petrovcu dobio sredstva iz Programa razmene EU. Oni iz Užica, Zrenjanina i Novog Sada su učestvovali kao partneri u programu prekogranične saradnje.

Osim inkubatora, postoji i nekoliko

81 D. Mijačić (2011): *Analiza stanja poslovne infrastrukture u Republici Srbiji*, str. 13

82 *ibid.* str. 17

akceleratora koji investiraju u kompanije koje podržavaju. „Eleven“, jedan od međuregionalnih akceleratora koji je pridobio veliku podršku Vlade Republike Bugarske i Evropskog investicionog fonda, privukao je mnoge obećavajuće *startup*-ove iz Srbije i investirao 2 miliona evra u 17 srpskih *startup*-ova do sada.⁸³ Interesantan je primer akceleratora „Startlabs“ koji pruža podršku tehnološkim *startup*-ovima iz Srbije i Zapadnog Balkana investirajući 50,000 dolara za vlasničko učešće od 10-15% i pružajući tromesečni program u Beogradu i San Francisku, povezujući time Srbiju i Silikonsku dolinu, svetski centar tehnološkog preduzetništva.⁸⁴ Mentorske usluge, kancelarijski prostor, mreža kontakata i savetovanje su takođe obuhvaćeni ovim programom.

Klasteri

Srpski klasteri obezbeđuju razne usluge svojim članovima, pre svega u organizaciji seminara, obuka i konferencija, udruženog marketinga, prilikom poseta sajmovima i javnog promovisanja. Klasteri su formirani u skladu sa definisanom nacionalnom strategijom i finansijski

83 EIB (2017): *Ex-ante study to assess the potential future use of FIs to deploy IPA resources in support of SMEs in Serbia*, str. 48

84 <http://en.startit.rs/startlabs-first-serbian-accelerator-investing-50-000-in-regional-startups/>

Dobri primeri kompanija osnovanih od strane Srba u/iz Austrije

NEW FRONTIER GROUP, Beč

Branislav Vujović, inženjer iz Beograda, preselio se u Beč 1986. da bi radio kao tehnički direktor za jednu austrijsku kompaniju. Pokrenuo je sopstveni posao u Beču 2006. godine. Sada je to privatna grupa sa sedištem u Beču i podružnicama u 15 zemalja širom sveta, većinom u Centralnoj i Istočnoj Evropi, Rusiji, Turskoj, Bliskom istoku, SAD, Kanadi i Australiji. Kompanija nudi širok spektar usluga i proizvoda u raznim industrijama zasnovanim na tehnologijama i fokusirana je na oblast digitalne transformacije. U Srbiji ima četiri podružnice sa preko 400 zaposlenih. G.Vujović smatra da nema potrebe kopirati Silikonsku dolinu u Srbiji budući da su im drugačiji

investicioni okviri i poslovni ekosistemi. Njegov angažman u Srbiji ne potiče od emotivne vezanosti za maticu, već je pokrenut postojećim poslovnim prilikama. Takođe je poslovni anđeo i mentor startup-ovima u Srbiji. Online sistem plaćanja mu je jedan od izazova u Srbiji.

<http://newfrontier.eu>

podržani državnim budžetom kroz nekoliko javnih institucija ili kroz podršku međunarodnih organizacija.

Razvoj klastera su pomogli brojni donatori, na primer, USAID je 2003. pokrenuo četvorogodišnji Program razvoja srpskih preduzeća, ciljajući prvo na izgradnju klastera ali se tokom njegove primene preorijentisao na podršku MSP. USAID-ov Projekat razvoja konkurentnosti od 2007-2011. se udružio sa klasterima MSP-a u određenim sektorima, a zatim su Program pripremljenosti, planiranja i ekonomske sigurnosti i Programi razvoja privatnog sektora u Južnoj i Jugozapadnoj Srbiji obuhvatili neke elemente izgradnje klastera. GIZ je sarađivao sa klasterima u Srbiji kroz Program podrške ekonomskom razvoju i zapošljavanju od 2006-2010. godine (GTZ WBF) i kroz Program GIZ ACCESS od 2010-2016. Ostali donatori na tom polju su bili Švajcarski program promocije uvoza, Organizacija UN za industrijski razvoj, EU kroz Podršku unapređenju konkurentnosti preduzeća i izvoza 2009-2013., EU PROGRES 2010-2014. i kasnije „Evropski progres“ 2014-2018., Regionalni program socio-ekonomskog razvoja 2, kao i različiti programe koji se bave inovacijama i razvojem, kao što su FP7, CIP i programi prekogranične saradnje.

U periodu od 2008-2013., Mini-

starstvo privrede i bivša Nacionalna agencija za regionalni razvoj su podržali razvoj inovacionih klastera sa ukupno 113,6 miliona dinara.⁸⁵ VRS je između 2004. i 2015. godine za 64 klastera izdvojila sredstva u ukupnom iznosu od 197,2 miliona dinara ili oko 2,1 milion evra (Žarković et al. 2016). Osnovano je nekoliko organizacija koje pomažu razvoj klastera: 2007. godine Centar za konkurentnost i razvoj klastera u okviru Univerziteta u Novom Sadu, 2010. godine Savet za klastere u okviru Privredne komore Srbije, zatim „Kuća klastera“ koja je inicirala Balkansku mrežu klastera od 170 klusterskih inicijativa i institucija, i konačno Asocijacija srpskih klastera (ASKA) 2015. godine.

Postoji nekoliko uspešnih primera („Šumadijski cvet“, Vojvodina ICT klaster ili ICT NET), ali klasteri u Srbiji su generalno bili slabi u izgradnji poverenja i bližih veza među svojih članicama. Klasteri i poslovni inkubatori nemaju stabilne izvore finansija, što utiče na njihovu likvidnost i ljudske resurse (Mijačić 2011). Veoma mali broj klastera uspeva da preživi zahvaljujući članarinama. Klasteri i inkubatori nastavljaju aktivno da traže podršku u vidu subvencija javnog sekto-

.....
85 VRS (2015): *Strategija za podršku razvoja malih i srednjih preduzeća, preduzetništva i konkurentnosti za period od 2015. do 2020. godine*, str. 8

ra ili donacija, ali to nije održivo rešenje. Mijačić je takođe otkrio da postoji slaba veza između klastera, inkubatora, univerziteta i razvojnih agencija, sa izuzetkom Novog Sada i Subotice.⁸⁶

Industrijske zone

Uprkos brojnim *brownfield* lokacijama i zapuštenim industrijskim kompleksima, industrijske zone u Srbiji su uglavnom *greenfield* investicije. One su u vlasništvu lokalnih samouprava i koriste ih većinom strani investitori iz sektora prerađivačke industrije. Zemljište u industrijskim zonama se prodaje kroz aukcije ili daje na višegodišnji zakup do 99 godina. Lokalne vlasti nemaju nadležnost nad njihovim upravljanjem nakon prodaje ili iznajmljivanja zemljišta, pa se javljaju problemi u vezi sa njihovim održavanjem (Mijačić 2011).

Najviše investicija u industrijskim zonama i parkovima u Srbiji je pokrenuto kroz Nacionalni investicioni plan (NIP) koji je između 2007. i 2010. godine podržao izgradnju 63 industrijske zone i parkova u 50 opština. Ukupna vrednost odobrenih sredstava je iznosila 1,87 milijardi dinara.⁸⁷ Posmatrano po regionima, NIP fondovi nisu jednako

.....
86 D. Mijačić (2011): *Analiza stanja poslovne infrastrukture u Republici Srbiji*, str. 29

87 *ibid*, str. 39

raspoređeni: najsiromašniji region Južne i Istočne Srbije je dobio mnogo manje sredstava (8,2%) u odnosu na Šumadiju i Zapadnu Srbiju (73%) ili Vojvodinu (18%). Osim toga, i mnoge međunarodne organizacije su podržale izgradnju zona i parkova, kao na primer US-AID i UNDP kroz Program razvoja i oporavka opština u Južnoj Srbiji i Program za razvoj opština u Jugozapadnoj Srbiji – PRO Program. Kopanja (2016) tvrdi da se industrijske zone doživljavaju kao pokretači lokalnog ekonomskog razvoja, ali mnoge od njih nisu uspešne. Prema njenom istraživanju sprovedenom 2016., samo 28,57% industrijskih zona je, u stvari, potpuno iskorišćeno (Kopanja 2016).

Uprava za slobodne zone pri Ministarstvu finansija⁸⁸ izveštava da 2017. u Srbiji postoji 14 slobodnih zona: četiri u regionu Vojvodine, jedna u Beogradu; tri u regionu Južne i Istočne Srbije, i šest u regionu Šumadije i Zapadne Srbije. Godine 2015. su imale promet od oko 5 milijardi evra sa godišnjim rastom od 97% u odnosu na prethodnu godinu.⁸⁹

.....
88 www.usz.gov.rs/eng/pogodnosti.php

89 <http://ras.gov.rs/sr/podrska-investitorima/zasto-srbija/slobodne-zone#>

Finansijska i nefinansijska podrška

Finansijska podrška

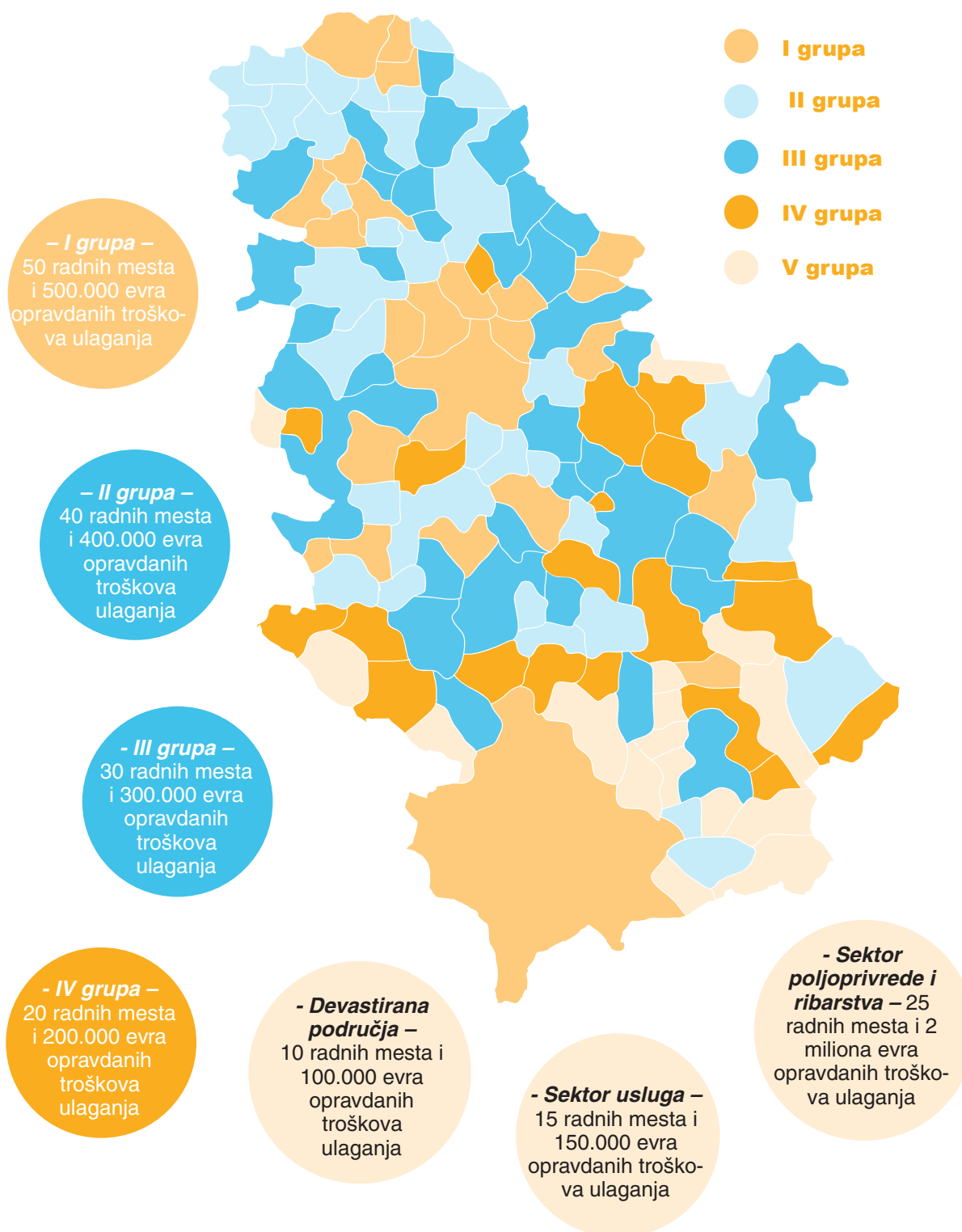
Investicioni okvir u Srbiji se sastoji od različitih šema podsticaja i subvencija dostupnih investitorima i regulisanih kroz nekoliko zakona i podzakonskih akata.⁹⁰ Trenutno ne postoji poseban sistem za praćenje koji bi izdvojio investicije dijaspore od svih drugih. Uvođenje sistema razlikovanja i praćenja obima i sektora investicija dijaspore bi bio važan element razvojne politike orijentisane ka dijaspori.

Prema novom Zakonu o ulaganjima, lokalne vlasti imaju mnogo aktivniju ulogu u privlačenju stranih direktnih investicija: investicija od posebnog značaja za državu Srbiju i onih sa specifičnim interesom na lokalnom nivou. Postoji ceo skup kriterijuma za odobravanje subvencija i utvrđivanje da li investicija pripada nacionalnom ili lokalnom nivou.

.....
90 *Zakon o ulaganjima* (Službeni glasnik Republike Srbije, br. 89/2015), *Uredba o uslovima i načinu privlačenja direktnih investicija* (Službeni glasnik, br. 110/2016), *Zakon o kontroli državne pomoći* (Službeni glasnik, br. 51/2009), *Uredba o pravilima za dodelu državne pomoći* (Službeni glasnik, br. 121/2014)

SLIKA 2. KRITERIJUMI ZA DODELU DRŽAVNIH PODSTICAJA DIREKTNIM INVESTICIJAMA

Direktne investicije - propisi - kriterijumi

IZVOR: RAS, PREMA UREDBI O USLOVIMA I NAČINU PRIVLAČENJA DIREKTNIH INVESTICIJA

Nova Uredba o uslovima i načinu privlačenja direktnih investicija ima za cilj da Srbiju učini privlačnom investitorima i da unapredi konkurentnost njene privrede i stvori nova radna mesta.⁹¹ Pomoć za investicione podsticaje obezbeđuje država Srbija, a njeni primaoci mogu biti i strani i domaći investitori.

TABELA 4. PODSTICAJI VRS ZA DIREKTNE INVESTICIJE - USLOVI I NIVOI SUBVENCIJA

Grupa opština	I (najrazvijenija)	II	III	IV	V (devastirana)
<i>Neophodni minimum broja radnih mesta</i>	50	40	30	20	10
<i>Neophodna minimalna investicija u EUR</i>	500.000	400.000	300.000	200.000	100.000
<i>% i maksimalna subvencija za bruto platu po radnom mestu u EUR</i>	20% 3.000	25% 4.000	30% 5.000	35% 6.000	40% 7.000
<i>% subvencije za opravdane troškove</i>	10%	15%	20%	25%	30%

IZVOR: RAS, PRIPREMIO ICMPD

.....
91 <http://privreda.gov.rs/wp-content/uploads/2017/05/Uredba-Podsticaji-2017.pdf>

Vrste podsticaja koje se mogu dodeliti obuhvataju podsticaje za opravdane troškove bruto zarada za nova radna mesta, podsticaje za opravdane investicione troškove u fiksna sredstva i dodatne podsticaje za radno intenzivne projekte.⁹² Radno intenzivni projekti sa preko 200, 500 ili 1000 radnika podležu dodatnim subvencijama za bruto plate, koje se dodeljuju u odnosu na broj angažovanih radnika (10%, 15%, 20%) preko definisanog graničnog praga. Sredstva se takođe mogu dodeliti za investicione projekte u poljoprivredi i ribarstvu (potrebni minimum je 25 radnika i investicija od 2 miliona evra) i usluge orijentisane ka međunarodnoj trgovini (potrebni minimum je 15 otvorenih radnih mesta i investicija od 150.000 evra). Takođe je definisan i maksimalni prag za veoma velike projekte, zavisno od veličine kompanije. Jasno je da su kriterijumi za izbor kompanija mnogostruki. Međutim, neki su zasnovani na kvalitativnim umesto kvantitativnim kriterijumima, što ostavlja mesta za spekulacije da se neke odluke mogu doneti diskreciono.⁹³ U skladu sa investicionom regulativom, samo srpska pravna lica mogu dobiti državnu pomoć.

Opštine mogu dodatno ponuditi svoje podsticaje, a tada zbir

.....
92 <http://ras.gov.rs/podrska-investitorima/zasto-srbija/podsticaji-za-investiranje>

93 <https://www.geciclaw.com/new-decree-conditions-manner-of-attracting-investments/>

dva podsticaja podleže pravilima državne finansijske pomoći. Lokalni podsticaji variraju u opsegu i iznosu, kao i od grada do grada, ali uglavnom predstavljaju oslobađanje od naknade za gradsko građevinsko zemljište ili izuzetke i olakšice za druge lokalne naknade i takse.⁹⁴ Decembra 2017. je grad Čačak objavio program lokalnog ekonomskog razvoja koji je odobrila Komisija za kontrolu državne finansijske pomoći pri VRS. Trogodišnji LER program (2017-2019) podržava osnivanje preduzeća, otvaranju radnih mesta i proizvodnju, kao i inovacije i nove tehnologije. U tu svrhu je objavljen poziv za privlačenje domaćih i stranih investitora sa maksimalnim iznosom podrške od 23 miliona dinara.

Nova Uredba o uslovima i načinu privlačenja direktnih investicija je pokrenula veliku debatu. Tokom konsultacija pri izradi ove studije, mnogi sagovornici su spomenuli nefer i pristrasnost države u korist velikih stranih kompanija za koje je rečeno da na diskrecione načine dobijaju više subvencija nego srpski sektor MSP. Ono što se često naglašava je potreba da subvencionisane multinacionalne kompanije uključe lokalne dobavljače u globalni lanac vrednosti.⁹⁵ Ne treba zaboraviti ni da se Srbija takmiči sa

.....
94 <https://www.geciclaw.com/sr/nova-uredba-o-uslovima-nacinu-privlacenja-ulaganja/>

95 VRS (2016): *Uredba o uslovima i načinu privlačenja direktnih investicija*

susednim zemljama u privlačenju multinacionalnih korporacija.

Institucionalnu strukturu koja omogućava pristup finansijskim sredstvima države Srbije čini Fond za razvoj Srbije, Agencija za osiguranje i finansiranje izvoza (AOFI), Razvojna agencija Srbije (RAS) i Fond za inovacionu delatnost. Srbija učestvuje u EU programima COSME i Horizon 2020, a EU je obezbedila finansijsku podršku i kroz Program za razvoj i inovacije preduzeća Zapadnog Balkana (WB EDIF).

Svetska Banka i Republika Srbija su 2015. godine potpisale ugovor o zajmu u iznosu od 89,5 miliona evra za finansiranje Projekta razvoja konkurentnosti i otvaranja radnih mesta u Srbiji.⁹⁶ Godine 2017., kroz

.....
⁹⁶ Projektni period je mart 2016. - jun 2019. Cilj mu je da unapredi efikasnost i koordinaciju odabranih javnih programa ne bi li se smanjile prepreke za podizanje konkurentnosti i stvaranje radnih mesta, uključujući investicije i promociju izvoza, inovacije i aktivne politike tržišta rada. Projekat izvode Ministarstvo privrede, Ministarstvo za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja, Nacionalna služba za zapošljavanje, Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja, u saradnji sa Fondom za inovacionu delatnost i Republičkim sekretarijatom za javne politike

njegovu treću komponentu (Podrška inovacijama), VRS je dodelila Fondu za inovacionu delatnost 2,7 miliona evra da nastavi programe mini-grantova i kofinansirajućih

grantova koji su u prethodnom ciklusu bili finansirani iz IPA fondova u iznosu od 6 miliona evra. Ovi programi su značajno doprineli unapređenju mladih inovativnih mikro i malih preduzeća, razvijanju i komercijalizaciji novih i inovativnih tehnologija i podsticanju inovativnog preduzetništva.⁹⁷ Programom

mini-grantova se dodeljuje do 80.000 evra, a programom grantova kofinansiranja do 300.000 evra.⁹⁸ Promocija transfera i komercijalizacije tehnologije je potkomponenta ovog projekta kojim je VRS izdvojila 0,9 miliona evra za 2017. da podrži operacije i usluge Mehanizma za transfer tehnologije u okviru Fonda za inovacionu delatnost. Fond takođe učestvuje u 145 miliona evra vrednom regionalnom programu koji su zajedno pokrenuli Evropski investicioni fond (EIF), Evropska komisija (EK) i Evropska

.....
⁹⁷ <http://www.innovationfund.rs/mini-grants-awardees-first-call/>

⁹⁸ videti Prilog, Tabele 14-17 o državnim instrumentima podrške za MSP u 2017. – *startup-ovi*, širenje i inovacije

banka za obnovu i razvoj (EBRD) a koji je posvećen razvoju i inovacijama preduzeća Zapadnog Balkana (WB EDIF).

U okviru Fonda za razvoj Republike Srbije, odobravanje državnih kredita obavlja se transparentno i dostupno je svim preduzetnicima. Fond ima nekoliko kreditnih linija za pravna lica i preduzetnike, recimo kredite za početnike koji su zapravo najpovoljniji krediti u Srbiji, kao i kredite za unapređenje postojećeg poslovanja.

Za *startup*-ove, 2017. godine je predviđena kreditna linija u okviru koje država dodeljuje do 30% iznosa kredita:

- za preduzetnike je minimalni iznos 400.000 dinara, a maksimalni 3 miliona dinara; rok otplate je od 3 do 5 godina sa grejs periodom od godinu dana;
- za pravna lica je minimalni iznos takođe 400.000 dinara, a maksimalni 6 miliona dinara.

Za postojeća preduzeća, kreditna linija za 2017. predviđa državnu subvenciju do 20% iznosa kredita:

- za preduzetnike je minimalni iznos 375.000 dinara a maksimalni 8,75 miliona dinara;
- za pravna lica, minimalni iznos kredita je 2,5 miliona dinara, a maksimalni 50 miliona dinara.

U okviru Fonda za razvoj postoji i garantna šema za preduzetnike i mikro, mala i srednja preduzeća. Prosečna kamatna stopa je oko 3%. Minimalni iznos za ovu liniju iznosi 2 miliona, dok je maksimum 100 miliona dinara. Takođe postoje i neke posebne kreditne linije, na primer ona koja se odobrava za obrtna sredstva sa periodom amortizacije kredita do 5 godina; investiciona kreditna linija sa periodom amortizacije do 7 ili čak 10 godina u posebnim slučajevima; kreditna linija za obezbeđivanje tekuće likvidnosti i kratkoročna kreditna linija.

Od kad je osnovana 2015.godine, Razvojna agencija Srbije (RAS) podržava preduzeća takođe. Tokom „Godine preduzetništva 2016“, RAS je ponudila različite programe finansijske i nefinansijske podrške, a 2017. je programom „Kreiraj život“ čak odobreno više sredstava nego 2016. - ukupno oko 860 miliona dinara za finansijsku i nefinansijsku podršku MSP sektoru. „Kreiraj život“ je obuhvatio nekoliko finansijskih programa:

- podrška preduzećima u ranoj fazi razvoja u ukupnom iznosu od 120 miliona dinara i grantovima do 1 milion dinara po podnosiocu zahteva;
- podrška razvoju konkurentnosti kroz tri komponente (podrška unapređenju konkurentnosti

MSP, podrška umrežavanju, podrška kreiranju lanaca dobavljača) sa ukupnim budžetom od 100 miliona dinara;

- podrška ekonomskom razvoju usmerena na lokalne institucije koje se bave privatnim malim biznisom, sa sredstvima od 80 miliona dinara;
- podrška inovativnim MSP sa fondom u iznosu od 30 miliona dinara;
- podrška izvozno orijentisanim MSP kroz dve komponente (priprema za prvi izvoz i unapređenje postojećih izvoznih kapaciteta) sa sredstvima u iznosu od 45 miliona dinara;
- podrška promociji izvoza sa dve komponente i 60 miliona dinara izdvojenih sredstava;
- podrška pojedinačnim predstavljajima na međunarodnim sajmovima.

Nefinansijska podrška

Nefinansijska podrška MSP-ima, uključujući treninge, savetodavne, konsalting i slične usluge, ima za cilj razvoj ljudskih resursa u MSP sektoru. Strategije za podršku razvoju MSP Republike Srbije u periodima od 2008. do 2013. i od 2015. do 2020 su identifikovale ljudske resurse kao jedan od nosilaca razvoja konkurentnih MSP-a i preduzetnika. Međutim, glavni problemi se

odnose na neusaglašenost stručne spreme i veština na tržištu rada i nedostatak znanja o pokretanju i vođenju preduzeća. Nekadašnja NARR je bila ključni akter u pružanju obuke MSP-a u prethodnom periodu. Glavna ciljna grupa su joj bile *startup* kompanije, a akcenat je bio na izradi biznis planova i mentorstvu.

Istraživanje o uslovima, potrebama i problemima MSP-a u Srbiji koje je nekadašnji NARR sproveo 2013. godine je pokazalo da su preduzetnici u Srbiji bili uglavnom zainteresovani za besplatnu upotrebu marketinških usluga (36%) i razvoj poslovne strategije (29%). Žene - preduzetnice su znatno češće od muškaraca uviđale potrebu za obukom za rad na računaru (29%) i kursovima stranih jezika (28%).⁹⁹ Generalno, preduzetnici u Srbiji su smatrali da im je najviše potrebna pomoć u oblastima računovodstva, revizije i poreza (NARR 2013, u Popović-Pantić 2014).

Od 2016. godine, Razvojna agencija Srbije je zadužena za nefinansijsku podršku MSP-ima, a njene usluge implementiraju regionalne razvojne agencije. Srpska asocijacija regionalnih razvojnih agencija (SARRA) je izradila sve-

.....
⁹⁹ S. Popović-Pantić (2014): "The Importance of Human Resources Development as Non-Financial Support to SMEs in SEE and Serbia", str. 549

obuhvatnu analizu postojećih kapaciteta u oblasti podrške razvoju preduzetništva kroz prikaz čak 89 usluga, koje je kategorisala u poslovne informacije (12 usluga), savetodavne usluge (22 usluge), poslovne veze (13 usluga) i obuke (42 usluge).

U kontekstu „Godine preduzetništva 2016“, posebna pažnja je bila usmerena na promovisanje preduzetničkog duha, naročito među mladima i ženama. *Dostignuća mladih u Srbiji* je specijalizovana organizacija koja nudi obrazovne programe o preduzetništvu i finansijskoj pismenosti, u saradnji sa preduzećima i relevantnim ministarstvima.¹⁰⁰

Od 2016. godine, Razvojna agencija Srbije je zadužena za nefinansijsku podršku MSP-ima, a njene usluge implementiraju regionalne razvojne agencije.

Poslovni anđeli u Srbiji su postali vidljivi uspostavljanjem Srpske mreže poslovnih anđela 2010. godine. Kasnije je preimenovana u *Mentori i osnivači*. Angažovanje ovih mentora je pre svega vidljivo u domenu saveto-

davnih usluga i povezivanja, a ne pružanja finansijskih sredstava. Broj poslovnih anđela se nije znatno povećao prethodnih godina, ali je glavna grupa veoma aktivna, povezana i iskusna. Iako je mreža mala, u planu su dalji koraci jer podrška takvim inicijativama kao što je *Mentori i osnivači* može imati veliki uticaj na razvoj celokupnog poslovnog ekosistema.

Uprkos ovim znacima napredovanja, sistem podrške poslovanju i na nacionalnom i na regionalnom nivou ipak karakteriše stalni nedostatak sveobuhvatne strategije i mehanizma koordinacije (Kopanja 2016). Kako je Kopanja primetila, velike regionalne i lokalne razlike ukazuju na to da se razvoj delotvornog i uspešnog sistema podrške poslovanju mora projektovati lokalno, uprkos tome što se većina sredstava i odgovornosti za ekonomski razvoj nalazi na nacionalnom nivou.

Kopanjino istraživanje potvrđuje da se podrška poslovanju ne koristi adekvatno i da je, na lokalnom nivou, mnoga preduzeća nisu svesna ili je čak nikada ne traže. Neki od njenih ključnih nalaza otkrivaju da kancelarije za lokalni ekonomski razvoj (LER) imaju različite statusne uloge, obično bez sistematičnog načina rada, ali da je većina osoblja optimistična i potpuno posvećena čak i kad česte političke promene ometaju njihov rad.

.....
100 U proteklih 10 godina, 60.000 đaka iz 286 srpskih osnovnih i srednjih škola je učestvovalo u programima ove organizacije koju je Evropske komisija prepoznala kao nacionalnog šampiona u promovisanju preduzetništva. Bila je jedan od finalista za Evropsku nagradu za promociju preduzetništva (2013. i 2014.); videti <http://www.ja-serbia.org/sr>

Sektor MSP-a je Kopanja sumirala u četiri grupe: *startup*-ovi, direktne investicije, brzorastuće kompanije - takozvane gazele i MSP sa organskim, sporim rastom. Po njenom mišljenju, najviše pažnje se obično posvećuje privlačenju direktnih investicija, a ne mikro-preduzećima koja sporo rastu ili se bore da opstanu. Najveći deo programa podrške je usklađen potrebama velikih investicija, bez obzira na već dobijenu podršku na nacionalnom nivou. Njeno istraživanje je takođe otkrilo da lokalne administracije i LER stručnjaci često nisu svesni koliko postojeća preduzeća mogu doprineti lokalnom razvoju na duge staze, pa ih stoga izostavljaju iz programa podrške. Grantovi su najčešće predviđeni za *startup*-ove (brzorastuća i/ili inovativna mlada preduzeća) i direktne investicije. Većina predstavnika LER-a kao svoj primarni posao vidi pripremanje i izvođenje projekata koje finansiraju domaći ili strani donatori, umesto da se fokusiraju na razvoj inkluzivnog tržišnog sistema.

TABELA 5. PREGLED DOSTUPNIH INSTRUMENATA ZA PODRŠKU POSLOVANJU U SRBIJI

	Startup	Investitori	Gazele	Organski rast
Izgradnja kapaciteta	Informacije o uslovima poslovanja			
	Obuka za početnike	Specijalizovane obuke		
	Mentorske usluge			
	Savetodavne usluge			
	Umrežavanje			
Radna snaga	Obuka radne snage			
	Stażisti i volonteri			
Tržište	Informacije o tržištima (domaćem i stranom)			
	Razvoj lanaca vrednosti i lanaca snabdevanja			
	Standardizacija			
	Promocija izvoza			
	Marketing miks			
Finansijska sredstva	Informacije o izvozima finansijskih sredstava			
	Podsticaji za pokretanje preduzeća kupovina opreme	Podsticaji za otvaranje novih radnih mesta	Podsticaji za izvoz i inovacije	Podsticaji za proširenje kapaciteta nabavka opreme
	Izuzimanje od poreza i taksu		Subvencije za kamatne stope	
Uslovi za obavljanje poslovanja	Inkubatori	Industrijske i slobodne zone	Naučno tehnološki park	Industrijske i slobodne zone
	Akceleratori			Povezivanje sa naučno istraživačkim organizacijama

IZVOR: V. KOPANJA (2016), PRIPREMIO ICMPD

04

Mapiranje mogućnosti i izazova za investicije dijaspore

Preduzetnici iz dijaspore mogu biti idejni pokretači u matici, pružiti korisne uvide u vezi sa strategijama proboja na strana tržišta ili kanalisati poslovne šanse kroz svoje kontakte i poslovne mreže (Johnson i Sedaca 2004). I ne samo to, prenosom znanja mogu biti most između različitih kultura u zemljama porekla i prijema, i čak uticati na nove obrasce potrošačkog ponašanja. Poslovna dijaspora je u jedinstvenoj poziciji da postane uspešan lider na tržištu zemlje porekla zbog pristupa informacijama i stečenog znanja i veština u zemlji prijema.

Profil i aktivnosti uspešnih srpskih preduzetnika koji su u Srbiji osno-

vani preduzeća po povratku iz Austrije ili još boraveći u Austriji, koji su intervjuisani u okviru ove studije, pokazuje da su im razumevanje kulturnog, političkog i poslovnog okruženja matice i njihov socijalni kapital obezbedili prednost u odnosu na strane investitore. Članovi srpske dijaspore aktivni u Austriji kao preduzetnici ili stručnjaci poseduju znanja o uslovima na međunarodnom i austrijskom tržištu, imaju pristup savremenim tehnikama upravljanja i proizvodnje, kao i različitim finansijskim resursima. Prema tome, spregom ovih prednosti za primenu poslovnih inicijativa ne samo da mogu prednjačiti u odnosu na druge investitore već mogu i inicirati investicije

ostalim članovima dijaspore ili drugih konvencionalnih izvora (Johnson i Sedaca 2004).

Vredi istaći da je tokom konsultacija u Regionalnoj agenciji Srbije, ICMPD timu ukazano da uspeh preduzetnika iz dijaspore ne može biti zasnovan samo na želji da se pomogne ili investira u Srbiju. Naročito oni sa jakim emotivnim vezama prema matici mogu biti skloniji neuspehu u poslovnim poduhvatima budući da samo volja „da urade nešto za svoju zemlju i/ili prijatelje i familiju“ nije dovoljna, te da čak može navesti na pogrešne poslovne odluke a ne na stvaranje profita i održivog poslovnog modela. Intervjuisanje pokretača neuspešnih preduzetnika bi bio važan budući korak u sagledavanju specifičnih faktora u poslovanju preduzetnika iz dijaspore.

Nalazi istraživanja ICMPD-a u Srbiji

Intervjui u kompanijama osnovanim od strane dijaspore

Istraživanje u Srbiji tokom maja 2017. je identifikovalo 28 kompanija koje su osnovali članovi srpske dijaspore, od kojih su 13 preduzeća osnovali i/ili vodili srpski povratni-

ci ili transnacionalni preduzetnici iz Austrije. Ovih 13 kompanija se nalaze u sledećim regionima: deset u Južnoj i Istočnoj Srbiji (Podunavski, Borski i Braničevski okrug), dve u Šumadiji i Zapadnoj Srbiji (Mačvanski i Pomoravski okrug) i jedna u Vojvodini (Sremski okrug).

Karakteristike analiziranih preduzeća su sledeće:

- veličina: deset su mikro preduzeća (do 10 zaposlenih), a tri su mala preduzeća (do 50 zaposlenih);
- poslovne aktivnosti:¹⁰¹
 - Proizvodnja: gume - gume za točkove; mašina i opreme - stomatološka i inovativna oprema; prehrambenih proizvoda – mesara, pekare; kože - prerada sirove kože; drva - proizvodnja ćumura i briketa; odevnih predmeta - čarape;
 - Usluge pružanja smeštaja i hrane - restoran, etno selo, ekološko selo sa staračkim domovima/pansionima, zoološki vrt i gostinska kuća;
 - Veleprodaja, maloprodaja i

.....
101 Kategorizacija je obavljena u skladu sa indikatorima RZS o poslovnim aktivnostima preduzeća

popravke motornih vozila –
servis za popravku vozila.

Preduzeća u sektoru turizma i ugostiteljskom sektoru su uglavnom orijentisana na lokalna i na tržište Srbije. Što se tiče proizvođača, tri preduzeća su fokusirana na domaće i strana tržišta, jedno prodaje na domaćem tržištu i spremno je za širenje na tržišta nekoliko susednih zemalja, jedno je orijentisano isključivo na izvoz putem ekskluzivnih ugovora sa austrijskim i nemačkim prodajnim lancima, dok su četiri preduzeća potpuno okrenuta ka domaćem (opštinskom) tržištu.

Tokom intervjua, svi ispitanici - povratnici ili transnacionalni preduzetnici iz Austrije – bili su zamoljeni da izlože motive za otvaranje firmi u Srbiji, prepreke prilikom osnivanja i vođenja preduzeća, razloge uspeha, kao i ideje za unapređenje srpskog poslovnog ekosistema.

Intervjuisani preduzetnici su naveli sledeće motive za povratak u zemlju:

- preuzimanje porodičnog biznisa nakon završenog školovanja u Austriji;
- želja da se poboljša životni standard porodice i da se održivo koriste prirodni resursi regiona kroz znanje stečeno

tokom obuke u turističkoj organizaciji u Austriji koja je „otvorila oči“ za poslovnu ideju;

- porodični razlozi: supruga nije mogla da dobije vizu i boravišnu dozvolu u Austriji;
- veće šanse da se u Srbiji otvori sopstveno preduzeće.

Za većinu, početni izvor finansiranja i osnivačkog kapitala je stigao iz privatnih sredstava - lične i/ili porodične ušteđevine, i to uglavnom od roditelja (ili roditelja supružnika) koji i dalje žive i rade u Austriji i najčešće planiraju da se nakon penzionisanja vrate u Srbiju. Niko od ispitanika nije spomenuo bilo kakve zajmove ili kredite. Samo jedan ispitanik je rekao da je njegovo porodično preduzeće dobilo neki oblik državnih subvencija za kupovinu mašine 2016. godine – dugo nakon što je kompanija osnovana i počela da uspešno snabdeva velike prodajne lance u Austriji i Nemačkoj.

Ispitanici su se susretali sa sledećim problemima i preprekama pri pokretanju ili tokom poslovanja:

- lokalni predstavnici vlasti, uključujući inspekciju i policiju, su znali da se umešaju na negativan način;
- lokalna samouprava ne čini dovoljno da unapredi infrastrukturu (asfaltiranje puteva);
- problemi sa naplatom proizvoda;

Dobri primeri kompanija osnovanih od strane Srba u/iz Austrije

**EKO FARMA MILANOVIĆ,
Despotovac (selo Lipovica)**

Bojan Milanović, automehaničar, pre 6 godina je sa porodicom podigao pansion/gostin-sku kuću i turistički objekat u Lipovici. Sad je pet članova porodice u ovom poslu za koji je početni kapital stigao od roditelja koji žive i rade u Salzburgu. Milanovići su izgradili dva objekta koje koriste za smeštaj (21 ležaj; organska hrana proizvedena u okviru porodice na 10 hektara imanja). Nude planinarenje, vožnju bicikla, vožnju motora, jahanje, ribolov, paraglajding, izlete džipom i ture do okolnih manastira, vodopada, pećina, itd. Unapredili su i zastupljenost na Internetu (Tripadvisor, Airbnb, Booking.com) i napravili planinarske staze u svojoj regiji u saradnji sa planinarskim klubom iz Beograda. Sve više privlače goste iz inostranstva. Glavna motivacija vlasnika za ovu vrstu poslovanje je želja da pokaže šta je sve moguće (da „otvori oči“ ostalima) i da iskoristi prirodne resurse na održiv način. Upotrebio je znanje stečeno tokom obuke u turističkoj organizaciji u Austriji.

<http://www.etnomilanovic.com>

- korupcija i očekivanje mita od strane lokalnih vlasti;
- neophodnost povezivanja sa lokalnim političarima;
- nedostatak podrške LS, kao i dodatni zahtevi da bi se odobrile dozvole;
- problem sa LS zbog izdavanja dozvola u početnoj fazi;
- sve veća konkurencija jeftinih kineskih proizvoda;
- privatni sukobi sa komšijama i mentalitet (ljubomora).

Ispitanici veruju da su sledeći faktori doprineli uspehu njihovih preduzeća:

- saradnja sa kompanijom iz Austrije kroz koju je i otvorena podružnica u Srbiji i koja je ostala glavni poslovni partner iako se proizvodi i usluge prodaju na lokalnom tržištu;
- poslovne mreže i udruženja van Srbije, kao i visoka posvećenost poslu i inovacijama;
- jedini proizvođač te vrste mesarskih proizvoda u Srbiji (*Kaeserkrainer, Leberkaese, Bratwurst* kobasice) koji uspešno prodaje restoranima i kroz sopstvene mesare u susednim opštinama; završavaju se pripreme za izvoz na regionalna tržišta;
- jedina turistička ponuda ove

vrste u okolini i jedno od retkih preduzeća iz dijaspore osnovanih u regionu.

Intervjuisani preduzetnici su ponudili preporuke i predloge za unapređenje poslovnog ekosistema u Srbiji, ali i savete potencijalnim investitorima iz dijaspore:¹⁰²

- bolja informisanost i savetodavne usluge, uključujući redovne telefonske kontakte i posete kompanijama (od strane predstavnika opštinskih LER kancelarija, RRA i ogranaka PKS);
 - od suštinskog značaja je da potencijalni investitori prikupe što je moguće više informacija pre formiranja preduzeća: mnogi investitori nemaju dovoljno informacija o poslovnoj klimi i uslovima;
 - jačanje kapaciteta LS da podrže *startup*-ove i MSP uopšte (obraćanje i kontakt sa firmama, jačanje infrastrukture);
 - savetodavne i mentorske usluge iz različitih oblasti, npr. marketing i promocija preduzeća;
 - podrška povezivanju sa stranim tržištima i kompanijama u Austriji radi širenja njihove izvozne baze i pronalaska proizvođača
- pružanje zaštite od proizvoljnih odluka lokalnih vlasti kroz neku vrstu posredništva ili ombudsmana za MSP;
 - podrška obraćanju i povezivanju uspešnih firmi, uključujući i malih preduzeća, sa članovima dijaspore ne bi li oni stekli više poverenja u Srbiju i njene vlasti;
 - umrežavanje kompanija sa RRA-ma, konsultantima, brokerima, ekspertima, projektantima i drugim stručnim službama u Srbiji i inostranstvu;
 - finansiranje *startup*-ova, njihovog širenja i zapošljavanja novih radnika; finansijska pomoć može biti velika motivacija za investicije iz dijaspore (npr. kroz subvencionisanje od 10% ili više za kupovinu mašina, uz ugovornu obavezu o angažovanju dodatnog osoblja);
 - poljoprivredne aktivnosti manjeg obima, specijalizovane za pojedine proizvode podržati davanjem grantova i motivisanjem poljoprivrednika za saradnju sa udruženjima koja bi im pomogla u plasiranju proizvoda;
 - većina povratnika su stariji ljudi koji ne mogu raditi u poljoprivredi, tako da se velike neobrađene površine mogu iskoristiti za razvoj sistema izdavanja/zakupa zemljišta i poljoprivrednih zadruga;

.....
102 pogledati Prilog, Tabelu 19 - Pregled predstavljenih mehanizama podrške kanalima investiranja u Srbiji

Dobri primeri kompanija osnovanih od strane Srba u/iz Austrije

ELEKTRON, Banja Koviljača

Nakon 14 godina provedenih u Lincu gde je radio kao električar za kompanije kao što su „Semperit“ i AEG, Živojin Rogojević se vratio u svoju rodnu Banju Koviljaču 1985. jer je shvatio da su u Srbiji veće šanse da oživi kreativne ideje pokretanjem sopstvenog biznisa. Kompanija proizvodi prema najvišim međunarodnim standardima i prepoznata je kao srpski lider na polju visoko-specijalizovanih električnih peći (oprema za zubne laboratorije, sterilizatore, vodene i peščane kade, oprema za laboratorije u cementarama), specijalnih grejača i ispitivanja različitih materijala. Aktivnosti firme se kreću od istraživačkih i inovacionih do prodaje u Nemačkoj, Austriji, Iraku, Jordanu, Italiji, Japanu itd. Ima 20 zaposlenih. Ključno za uspeh kompanije, kako je istakao g. Rogojević, bila je njegova velika posvećenost radu i kreativnim pronalascima, kao i mreža poznanstava u poslovnoj zajednici i među potencijalnim partnerima van Srbije.

<http://www.elektronb.co.rs/index.php/en/>

- partnerstva sa investitorima iz dijaspore: odabrati vodeće investitore u Srbiji i na taj način pokrenuti investicije iz dijaspore i ostalih investitora iz inostranstva;
- pružanje informacija o konkretnim projektima i poslovnim idejama i njihovo predstavljanje investitorima; podrška LS-ma u razvijanju realističnih poslovnih projekata i njihovo povezivanje sa investitorima;
- prikupljanje kreativnih ideja i znanja od članova dijaspore, naročito u vezi sa ruralnim turizmom u Austriji.

Upitnik za LER stručnjake

Istraživanje u Srbiji je takođe obuhvatilo i anketiranje sprovedeno u okviru susreta Stalne konferencije gradova i opština Srbije (SKGO) održanog juna 2017. Konferencija je okupila 40 profesionalaca iz jedinica za lokalni ekonomski razvoj (LER) iz lokalnih samouprava (LS) širom Srbije. Njima je podeljen kratak upitnik u cilju procene nivoa angažovanja dijaspore u gradovima i opštinama. Upitnik je popunilo 34 ispitanika iz 27 opština. Rezultati su sledeći:

- više od polovine ispitanika nije bilo u stanju da navede centralnu osobu iz svoje opštinske

kancelarije koje bi bila zadužena za dijasporu, a samo jedan LER stručnjak je naveo svoju Kancelariju za dijasporu. Ostali ispitanici su umesto nje pominjali svoje LER kancelarije ili slična odeljenja;

- upitani da od ponuđenih načina izaberu one koje smatraju najboljim za unapređenje ekonomske saradnje između srpske dijaspore i matice, dominantna većina se opredelila za dva odgovora: bolje informisanje o prilikama u matici i grantovi;
- u pogledu uspostavljanja različitih oblika poslovne saradnje između kompanija iz matice i preduzeća srpske dijaspore, ispitanici su izdvojili stvaranje *online* baze podataka za zainteresovane ulagače i, u manjem broju, ukazali na podršku već postojećih institucija (PKS, RAS) u ovom domenu.

Rezultati istraživanja ICMPD-a u Austriji

Intervjui sa istaknutim Srbima

ICMPD-ov rad u Austriji od februara do juna 2017. je obuhvatio

intervjue sa predstavnicima srpske dijaspore u Austriji: jedan sa fokus grupom od šest učesnika, jedan sa g. Radivojem Petrikićem, istaknutim članom srpske dijaspore u Austriji i investitorom u svoje rodne mesto u Istočnoj Srbiji, dva intervjuja sa poslovnim anđelima – investitorima i jedan sa visokim službenikom Erste banke u Beču.

Učesnici u fokus grupi su bili preduzetnici sa sopstvenim uspešnim preduzećima ili profesionalci na rukovodećim mestima u Austriji.¹⁰³ Njihova iskustva prilikom osnivanja i širenja preduzeća u Srbiji su različita. Nekima od njih je registracija preduzeća bila brz proces od oko dva dana – „ukoliko znate koga da pitate“, kako su naveli, što znači angažovanje advokatskih firmi koje olakšavaju proces. Drugi su istakli probleme u pogledu pravne neizvesnosti i nepredvidljivosti, manjka

.....
103 Učesnici fokus grupe su sledećeg profila: vlasnik gastronomske kompanije; advokat specijalizovan za nekretnine, građevinarstvo i privredno pravo koji radi za istaknutu austrijsku advokatsku kancelariju; službenik jedne od austrijskih saveznih država u oblasti privrednog razvoja i konsultant za MSP (studirao je u Austriji); lider krovnog udruženja srpskih klubova u Austriji; direktor kompanije za energetske tehnologije sa podružnicom u Srbiji koji je istovremeno i direktor prodaje nemačke kompanije koja posluje u Jugoistočnoj Evropi i predsednik Udruženja srpskih biznismena u Austriji (studirao je u Austriji); vlasnik kompanije u Austriji koja se proširila u Srbiju.

Dobri primeri kompanija osnovanih od strane Srba u/iz Austrije

Poslovni slučaj - obrada metala, utičnica i IT kućišta, Austrija i Srbija

Zajedno sa bivšim šefom koji potiče iz istog regiona, odlučio je da urade nešto u zemlji koju najbolje poznaju. Počeo je da investira u Srbiju pre 12 godina. Danas imaju tri kompanije u Srbiji za preradu metala i proizvodnju utičnica i IT kućišta. Sproveli su istraživanje tržišta da nađu nišu za svoje proizvode i moguće partnere u Srbiji. Trebalo im je više od dve godine da razviju prvi proizvod, a danas su svih njihovih 14 proizvoda u skladu sa najvišim međunarodnim standardima. Otvorili su kompaniju u Austriji koja prodaje proizvode iz Srbije. U budućnosti bi voleli da se prošire u Nemačku, pa čak i globalno.

kapaciteta na opštinskom nivou i veliki nedostatak poverenja među članovima dijaspore prema nacionalnim i lokalnim vlastima. Kao što je jedan ispitanik istakao, „niko u Vladi Srbije nije zainteresovan da upotrebi potencijale dijaspore na organizovan način“. U takvom kontekstu, Srbija treba da očekuje sve manje doznaka od budućih generacija, što što bi zvaničnici Vlade morali uzeti u obzir, podvukao je.

Neki ispitanici su pomenuli zdravstvenu negu i brigu o starima kao oblast u koju treba ulagati. Prema njihovoj proceni, oko 60-70% Srba koji su ostarili ili su pred penzionisanjem ne žele da provedu poslednje dane u Austriji, već u Srbiji. Druga oblast u kojoj, po njihovom mišljenju, ima odličnih prilika za investicije jesu sektori obnovljive energije i upravljanja otpadom.

Većina je istakla da su niska cena rada i povoljna poreska stopa od 15% na prihod preduzeća, koja je niža nego u Austriji, delovali kao odlučujući faktori za premeštanje i/ili širenje preduzeća u Srbiji. Svi članovi fokus grupe su se složili da minimalne plate nisu dovoljne za pokrivanje životnih troškova radnika i da se poslovna sredina u Srbiji poboljšala u proteklih 10 godina, iako mnogo toga još može da se uradi. Infrastruktura je takođe navedena kao jedan od ključnih faktora u privlačenju investicija, uz na-

Dr. Radivoje Petrikić, 46 godina, doktorirao na srpskim i austrijskim obrazovnim ustanovama, pripada drugoj generaciji Srba u Austriji (rođen u Srbiji ali su mu se roditelji odselili u Austriju 1970-ih). Na čelu je Srpsko-austrijskog poslovnog foruma (Österreichisch Serbisches Wirtschaftsforum)* i partner u *CMS Reich-Rohrwig Hainz* advokatskoj kancelariji u Beču sa kancelarijama u Beogradu za Srbiju i Jugoslovensku Evropu. Specijalista je za privredno pravo i bio je uključen u veliki broj stranih investicija, spajanja i akvizicija u Srbiji. G. Petrikić se takođe bavi i filantropskim radom, naročito u svom rodnom selu Jabukovcu u Istočnoj Srbiji i širem regionu Negotina. „Društvo prijatelja Jabukovca“ i udruženje rodnog kraja su, između ostalih, oformljeni njegovim naporima.** Kola hitne pomoći i vatrogasna stanica sa vozilima u Jabukovcu su osnovani njegovim donacijama. U izgradnji je vodovod nezavisno od opštinske mreže, a gradi se i crkvena kapela. Takođe se angažovao da pomogne pčelarima iz rodnog sela da prošire posao.

*<http://www.oesw.org/>

** <http://jabukovac.net/>

pomenu da je skoro 80% investicija kroz izgradnju autoputeva. Jedan ispitanik se požalio da „sve iznad Beograda funkcioniše, a sve ostalo ispod njega ne“, osvrćući se na lošu infrastrukturu u Srbiji, kao i centralizovani sistem koji utiče na troškove poslovnih transakcija i transporta.

Po mišljenju većine njih, opštine bi mogle da učine više na unapređivanju okvira za angažovanje dijaspore, a to bi moralo ići uporedo sa jačanjem njihovih kadrovske kapaciteta. Nedostatak podsticaja, kao i kompetentnih i dobro obučanih ljudi u opštinama, odvraća potencijalne preduzetnike od investiranja. Ipak, treba znati da na rad opštinskog osoblja, uključujući i rad Kancelarija za dijasporu gde god ih još ima, utiču političke promene i politički štićenici u lokalnim samoupravama. Nedostaje i kvalifikovanih radnika za industrijska radna mesta zbog depopulacije ruralnih oblasti. Interesantno opažanje jednog od učesnika fokus grupe je da je mnogo verovatnije da će druga i treća generacija srpskih migranata investirati u Srbiju: dok je prva generacija bila sklonija potrošnji, pre svega ulaganju u nekretnine, nova generacija može biti otvorenija za investiranje u biznis.

Kao istaknuti član srpske dijaspore u Austriji i investitor u svoj zavičaj, g. Petrikić je dao preporuku za una-

Primer povratnika iz Nemačke koji planira da saraduje sa Srbima u Austriji

APPLETOWN, Negotin
(selo Jabukovac)

Radeći kao vozač autobusa u Nemačkoj do 2010. godine, Goran Negojičić je osetio sve teškoće života u novoj zemlji. Tokom čestih putovanja u Srbiju, postao je svestan mnogih mogućnosti koje njegova zemlja nudi. Dao je otkaz u Nemačkoj i vratio se u Srbiju sa namerom da revitalizuje svoje rodno selo. Njegovo preduzeće se fokusiralo na uzgoj lekovitog bilja: kamilica, matičnjak, nana i origano se gaje na 3 hektara zemlje i biće prošireni na 20 hektara. Planira da proizvodi esencijalna ulja u budućnosti. Ove investicije dolaze iz privatne ušteđevine. U saradnji sa komšijama koji žive u Austriji, planira da unapredi turizam kroz „eko-park Jabukovac“ (planinarenje, jahanje, etno i eko turizam, zip-lajning) i da stara domaćinstva obnovi za smeštaj turista.

pređenje srpske poslovne sredine. Po njemu, od krucijalnog značaja je fokus na:

- poljoprivredu (zdrava domaća hrana, ne mora biti organska već domaće proizvedena; lekovito bilje) i različite oblike turizma (ruralni, kulturni, avanturistički, planinarski, vožnja bicikla, splavarenje, vinski putevi) kao sektore koji nude najveće šanse;
- investiranje u domove za stare s obzirom na mogućnost da mnogi Srbi koji su imigrirali u Austriju šezdesetih i sedamdesetih godina prošlog veka požele da se vrate nakon penzionisanja - ako postoji odgovarajuća infrastruktura (domovi za stare, zdravstvena nega). Samo u njegovom malom selu, od ukupno 125 penzionera, njih 60 ima austrijsko državljanstvo, a veliki broj bi se vratio kada bi postojala odgovarajuća infrastruktura. O tome se može dalje razgovarati i sa austrijskim sistemom za socijalno osiguranje;
- pružanje finansijskih podsticaja kroz oslobađanje novih preduzeća od poreza na profit i oslobađanje samostalnih preduzetnika plaćanja poreza tokom određenog početnog perioda. Ekonomski razvoj bi se morao planirati u odnosu na emigracione tokove i depopulaciju;

- jačanje kapaciteta opštinskog nivoa uspostavljanjem poslovnog savetodavnog tima sačinjenog od ekonomiste i advokata koji bi pomagali preduzetnicima iz dijaspore. Brošure, obrasci i detaljni opisi kako osnovati preduzeće bi takođe bili od velike pomoći;
- definisanje master planova i sistematskog pristupa u vezi sa nedostakom infrastrukture (npr. u turističku ponudu uvesti riblje restorane i rečne turističke brodove na Dunavu; rute i iskusne vodiče; u poljoprivredi unaprediti ili izgraditi objekte za skladištenje, zamrzavanje, sušenje i kapacitete za brendiranje, saradnju i proizvodnju);
- uspostavljanje mehanizma za udruživanje investicija, ali tek nakon što se investicije identifikuju;
- sveobuhvatna upotreba Interneta i društvenih medija za podizanje svesti i iniciranje saradnje.

U intervjuima sa poslovnim anđelima u Austriji koji investiraju ili su investirali u Srbiju, istaknuto je da je poverenje faktor broj jedan koji utiče na odluku da se investira ili ne. Najbolje je kada postoji lokalni poslovni anđeo (u Srbiji) da vodi aktivnosti i da poslovni anđeo u Austriji koinvestira. Ispitanici smatraju da nedostaje znanje o potenci-

jalu Srbije, uključujući i investicione prilike. Jedan od sagovornika je spomenuo da bi lokalna scena poslovnih anđela u Srbiji mogla učiti od uspešnih inicijativa van Srbije, na primer od Austrijskog udruženja poslovnih anđela-investitora. Generalno, ICMPD intervjui sa poslovnim anđelima su otkrili da je ekosistem *startup*-ova i poslovnih anđela u Srbiji u fazi začetka.

Pored toga, srpski poslovni anđeli iz Austrije su izneli sledeće predloge u vezi sa aktiviranjem srpske dijaspore da investira u *startup*-ove u Srbiji:

- formiranje srpske grupe poslovnih anđela (ili grupe mentora) u Austriji;
- omogućavanje redovnih sastanaka u Austriji radi izgradnje poverenja i razmene znanja i iskustava;
- obezbeđivanje mehanizma da srpski *startup*-ovi dobijaju saveite iz Austrije (*pitching*);
- organizovanje redovnih poseta Srbiji austrijskoj grupi Srba poslovnih anđela
- podrška postojećim organizacijama u Srbiji, kao što su *Mentori i osnivači*;
- povezivanje sa ostalim zemljama iz regiona zbog malog tržišta Srbije.

Takođe, dali su preporuke kako

srpske institucije da podrže srpsku dijasporu, posebno u pogledu *startup* investicija preko poslovnih anđela kroz:

- direktne podrške investitorima:
 - poreske olakšice za investitore koji investiraju u mlade kompanije ili *startup*-ove u Srbiji, naročito ukoliko dolaze iz dijaspore;
 - pravni uslovi za lakše prekogranične investicije (da poslovni anđeli iz dve ili više zemalja zajednički investiraju);
- podrške *startup* ekosistemu finansijski i umrežavanjem kroz već postojeće i uspešne organizacije u Srbiji:
 - za privlačenje investicija poslovnih anđela iz dijaspore su suštinski bitni razvoj i profesionalizacija lokalnog poslovnog ekosistema;
 - finansiranje obuke i kurseva za poslovne anđele koje bi držali nezavisni predavači;
 - finansiranje niza događaja sa „velikim“ imenima - međunarodnim poslovnim anđelima sa kojim bi podelili svoja iskustva;
 - podrška osnivanju i finansiranju mreže srpskih poslovnih anđela iz dija-

spore u Austriji (videti primer Kluba preduzetnika u San Francisku);

- javna kampanja podizanja svesti u saradnji sa velikim medijima: najbitniji su dobri primeri - uspešne priče o preduzetnicima i anđelima investitorima
- podrške *startup*-ovima:
 - organizacija takmičenja za *startup*-ove i putovanja u Austriju;
 - grantovi za putovanja i prezentacije na festivalima i sajmovima, na primer festival *Pioneers* u Austriji;
 - „vaučeri za mentoring/obuku“ kojim bi *startup*-ovi plaćali konsultante sa odabrane liste iskusnih preduzetnika;
- internacionalizacije srpskog poslovnog ekosistema kroz zajednička putovanja preduzetnika i poslovnih anđela (iz dijaspore) Silikonskoj dolini ili drugim čvorištima *startup*-ova.

Učesnici fokus grupe su takođe predložili da bi bilo dobro uspostaviti onlajn platformu za prikaz mogućnosti, pružanje podrške udruživanju i klasterima (zajednički marketing i prezentacije) i stvaranje portfolija investicija da bi se olakšalo investiranje poslovnih anđela.

Radionica u Beču

U okviru istraživanja u Austriji je organizovana radionica u Beču, u prostorijama Privredne komore Austrije (WKO) u septembru 2017. godine, kada se okupilo oko 50 učesnika iz srpskih državnih institucija, medija, NVO i Srba preduzetnika iz Austrije. Tokom radionice se diskutovalo o različitim izazovima u vezi sa doznakama i investicijama, a iznete su i preporuke o merama koje bi mogle unaprediti odnos između dijaspore i srpskih institucija.

Učesnici su bili raspoređeni u radne grupe od po nekoliko predstavnika svih pomenutih organizacija. Ovo su zajednički najvažniji zaključci radnih grupa:

- Pristup medijima je veoma važan. Medije treba upotrebiti da bi se predstavile realne životne priče o preduzetnicima koje ne samo da prenose poruke o uspehu, već i ilustruju poteškoće u nastojanjima da se uspe u preduzetništvu u dijaspori. Suštinski zadatak je promeniti stereotipnu sliku dijaspore u Srbiji („svi su oni bogati i zanemaruju svoje sunarodnike koji se muče u otadžbini“) i Srbije u dijaspori („otadžbina samo traži novac“). Mediji se mogu delotvorno upotrebiti da promovišu 10-20 preduzetnika

koji su oličenje moralnih i društvenih vrednosti, kao i srpske institucije koje mogu pomoći preduzetnicima, budući da te informacije često ne stižu do ciljne grupe.

- Preduzetnici u Srbiji nemaju dovoljan pristup dodatnim grantovima kofinansiranja i mikro kreditima. Lokalne samouprave ne mogu same odobravati mikro kredite u Srbiji, pa se iz tog razloga mora proširiti pristup na druge, dodatne mogućnosti i sredstva. Uporedo sa grantovima kofinansiranja, bitno je preduzetnicima ponuditi i nefinansijsku pomoć.
- Dijasporu je potrebno uključiti u kreiranje lokalnih / opštinskih investicionih okvira. Na primer, dijaspora se može uključiti u definisanje programa za izdavanje sertifikata o otvorenosti prema investicijama (za opštine).
- Podrška internacionalizaciji srpskih kompanija je veoma važna. Iznet je predlog da im se obezbedi učešće na međunarodnim sajmovima kroz pomoć i savetodavni filter uspešnih srpskih preduzetnika u Austriji, ali i da se podrže austrijska preduzeća koja žele da dođu u Srbiju.
- Dati su predlozi i za uspostavljanje

ljanje brokerskih usluga (spajanje austrijskih i srpskih kompanija iz istih sektora), umrežavanje u krugove, zajednice u Srbiji i Austriji, ali i među samim članovima dijaspore u Austriji.

up-ove i putovanja u Austriju, i konačno *vaučere* za mentorske usluge/obuku kako bi *startup-ovi* dobili podršku izabраниh i iskusnih preduzetnika iz Austrije i Srbije.

Osim ovih radnih diskusija, učesnici su po prioriteta rangirali mere koje je ICMPD predložio kako bi se poboljšali odnosi između Srbije i srpske dijaspore u Austriji. Najvažnije mere, po njihovoj proceni, su sledeće:

- prvo, kampanje namenjene podizanju svesti, uključujući uspešne priče preduzetnika i anđela investitora u saradnji sa glavnim medijima.
- drugo, aktivnosti obraćanja / povećanja dostupnosti (*out-reach*) i komunikacije (konferencije, sastanci, informativna putovanja za članove srpskih institucija, širenje informacija, razmena iskustava, uključujući informacije iz srpskih institucija za podršku u Austriji) zajedno sa podrškom proširenju i pristupanju grantovima kofinansiranja ili mikro kreditima za finansiranje malih projekata i preduzeća.
- treća preporuka se odnosi na internacionalizaciju srpskih MSP i *startup-ova* (grantovi za učešće na sajmovima, festivalima, informativnim putovanjima), organizaciju konkursa za *start-*

Analiza ICMPD-ove ankete

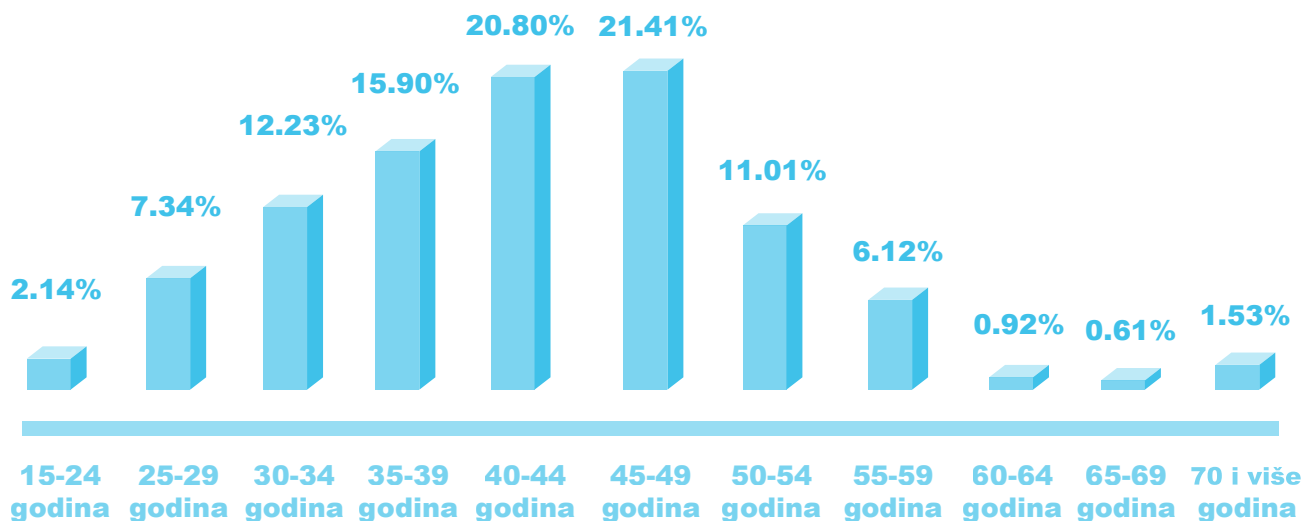
Anketa je sprovedena da bi se procenila zainteresovanost i motivisanost srpske dijaspore u Austriji za različite oblike direktnih investicija, kao i za finansijsku i nefinansijsku podršku njihovom mogućem preduzetničkom angažovanju u Srbiji. Anketa je organizovana od kraja jula do početka septembra 2017. godine u partnerstvu sa Idea Pro, agencijom za etno marketing u Beču, u svojstvu ICMPD-ovog partnera za distribuiranje upitnika. Ciljne grupe su bile migranti koji dolaze iz Srbije ili su srpskog porekla, a koji trenutno žive u Austriji i održavaju veze sa Srbijom. Istraživanje je koristilo metod selektivnog uzorka i on, kao takav, ne predstavlja nužno ukupne interese cele srpske dijaspore u Austriji.

Upitnik je distribuiran na srpskom i nemačkom jeziku putem Interneta, preko Whatsapp aplikacije, društvenih medija i direktnim slanjem preko partnerskih mreža, kao i u

vidu štampanog materijala u kafićima, na autobuskim stanicama i lokacijama gde se okupljaju Srbi. Popunjeno je i analizirano 398 upitnika. Broj važećih sakupljenih upitnika na srpskom je bio 380 (302 onlajn, 78 štampanih anketa) i bilo je 18 popunjenih upitnika na nemačkom (12 onlajn i 6 štampanih primeraka). Potrebno je napomenuti da se broj odgovora nije uvek poklapao sa ukupnim brojem uzorka budući da su neka pitanja dopuštala više odgovora i da na neka pitanja ispitanici nisu odgovorili. Nalazi o socio-demografskim osobinama ispitanika su predstavljani u Kontekstu – drugom odeljku ove studije.

Rodno posmatrano, 57% ispitanika su bili muškarci, a 43% žene. Što se tiče njihove starosti, 42,2% anketiranih je u četrdesetim godinama (21,4% su stari između 45 i 49 godina; 20,8% između 40 i 44), zatim 28,1% ispitanika je u tridesetim (12,2% između 30 i 34 godina; 15,9% između 35 i 39) i 17,1% njih u pedesetim (11% između 50 i 54 godina; 6,1% između 55 i 59 godina). Udeo ispitanika starih između 15 i 24 godine je 2,1%, dok je 7,3% ispitanika staro između 25 i 29 godina. Udeo ispitanika u šezdesetim godinama je svega 1,5% (0,9% između 60 i 64 godina; 0,6% između 65 i 69 godina).

SLIKA 3. ICMPD ANKETA – STAROSNA STRUKTURA ISPITANIKA (N=327)
(VREDNOST N PREDSTAVLJA BROJ ODGOVORA)

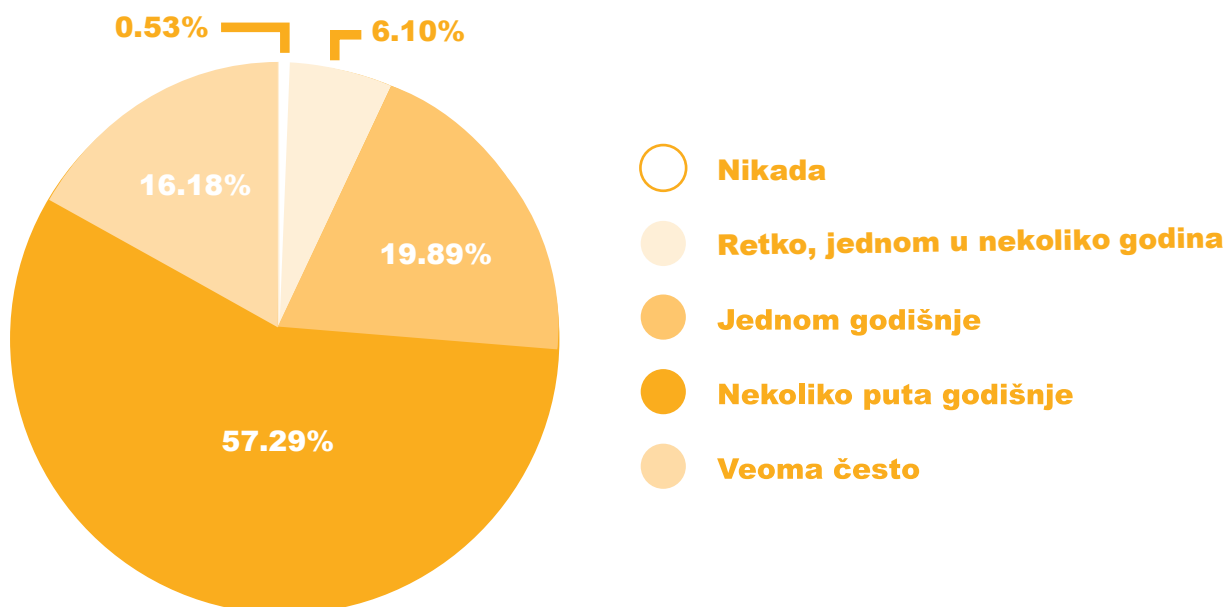
Navike slanja doznaka

Iako je anketa prvenstveno bila sprovedena da bi se procenila interesovanja i moguće namere srpske dijaspore u Austriji za pokretanje posla ili širenje poslovanja u Srbiji, postavljena su i određena pitanja o doznakama da bi se videlo u kom se obimu troše na preduzetničke aktivnosti i koliko je njihov potencijal za buduće investicione namene.

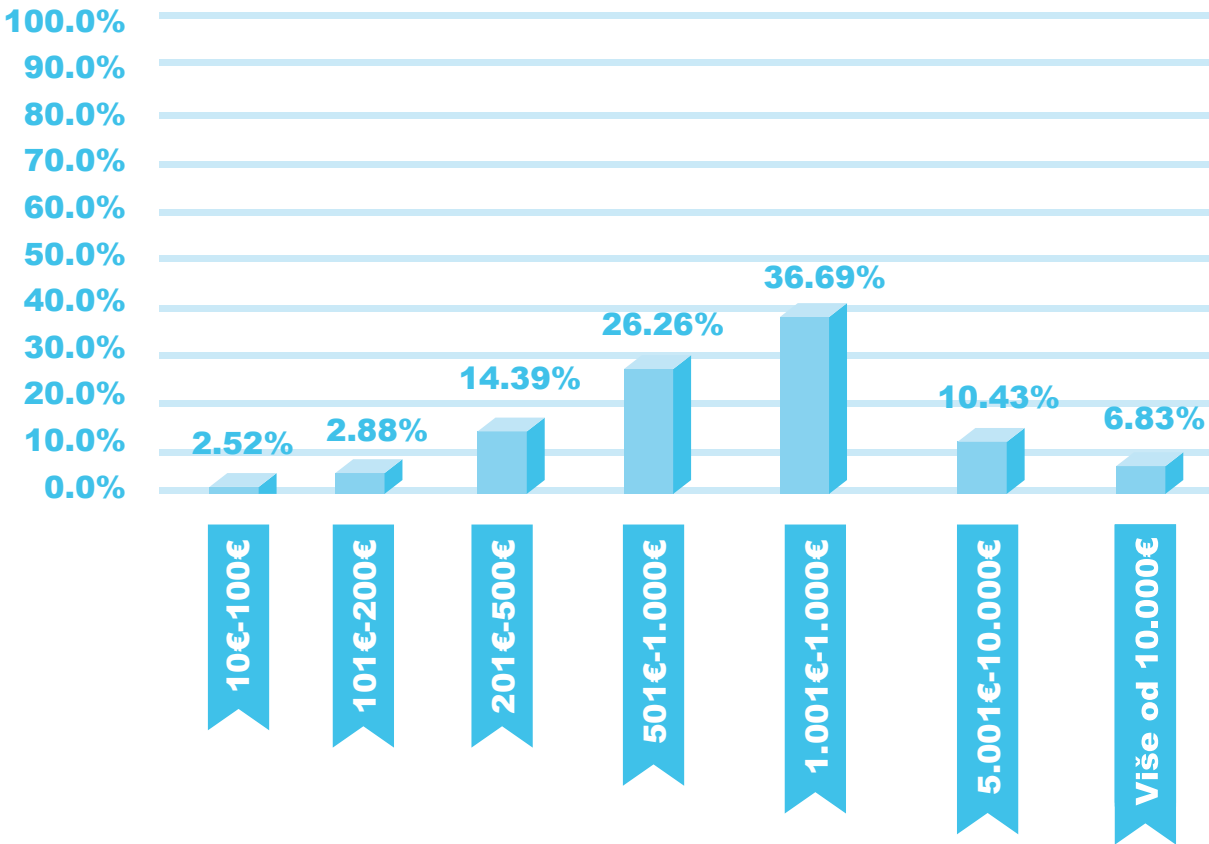
Pre svega, da bi bolje shvatili prirodu procesa slanja doznaka, anketirani su pitani koliko često putuju u Srbiju. Preovlađujuća većina ispi-

tanika od 93,5% posećuje matičnu zemlju dovoljno često da može dostavljati gotovinske doznake. Tačnije, 57,3% posećuje Srbiju nekoliko puta godišnje, 19,9% posećuje Srbiju jednom godišnje, a 16,2% dolazi u Srbiju veoma često, dok samo 6,1% dolazi jednom u nekoliko godina. Prema tome, možemo pretpostaviti da su doznake između Austrije i Srbije delom neevidentirane usled geografske blizine dve zemlje i lakoće i učestalosti putovanja.

SLIKA 4. ICMPD ANKETA – UČESTALOST POSEĆIVANJA SRBIJE (N=377)

SLIKA 5. ICMPD ANKETA – IZNOS NOVCA POSLATOG/DONETOG U SRBIJU U POSLEDNJIH 12 MESECI (N=278)

Dalje su pitani da li su slali ili nosili novac u Srbiju u poslednjih dvanaest meseci, o približnoj sumi tog novca, kao i o načinima prenosa. 74,7% je izjavilo da su slali ili nosili novac u Srbiju u poslednjih 12 meseci, a svote u tom periodu su prikazane na Slici 5 (N=278).

U poslednjih 12 meseci, najčešći iznos koji je stizao porodicama i rođacima u Srbiji je bio od 1.001-5.000 evra: 36,7% njih je kumulativno poslalo/donelo između 0,1 i 0,5 miliona evra. 26,3% ispitanika je poslalo/donelo između 501-1.000

evra, 14,4% ispitanika je poslalo/donelo sume između 201-500 evra u istom periodu, 10,4% ispitanika je u Srbiju poslalo/donelo između 5.001-10.000 evra, 6,8% njih je donelo/poslalo preko 10.000 evra, a svega nekolicina naših ispitanika je poslala ili donela između 101-200 evra (2,9% njih) ili 10-100 evra (2,5% njih).

Prenos novca je uglavnom lično obavljan: 75,44% ispitanika je slalo ili donosilo novac u Srbiju autobusom, vozom ili nekim drugim vidom transporta. I u drugim

evropskim zemljama postoji visok procenat ovakvog slanja doznaka među srpskim migrantima.¹⁰⁴ Podaci ICMPD ankete takođe pokazuju da je 69,7% njih znalo na šta je novac potrošen. Analizirani uzorak potvrđuje rezultate sličnih istraživanja koji pokazuju da se novac šalje radi pokrivanja životnih troškova (hrana i kirija), za izgradnju ili renoviranje kuće, medicinske troškove, školovanje i obrazovanje, razonodu, poslovne investicije – postojeće ili nove, i na kraju, za štednju.¹⁰⁵

Interesovanje za investiranje, pokretanje ili širenje poslovanja u Srbiji

Od velikog značaja je nalaz ICMPD ankete o broju srpskih migranata koji bi podržali biznis u Srbiji: 59,9% ispitanika je izjavilo da bi finansijski podržali svoje prijatelje i poznanike da otvore kompaniju ili prošire poslovanje u Srbiji, dok je 37,3% njih lično zainteresovano za pokretanje ili širenje svog posla u Srbiji.

Upitani o motivima za poslovno

.....
104 J. de Luna Martinez et al. (2006): *The German-Serbia Remittance Corridor: Challenges of Establishing a Formal Money Transfer*

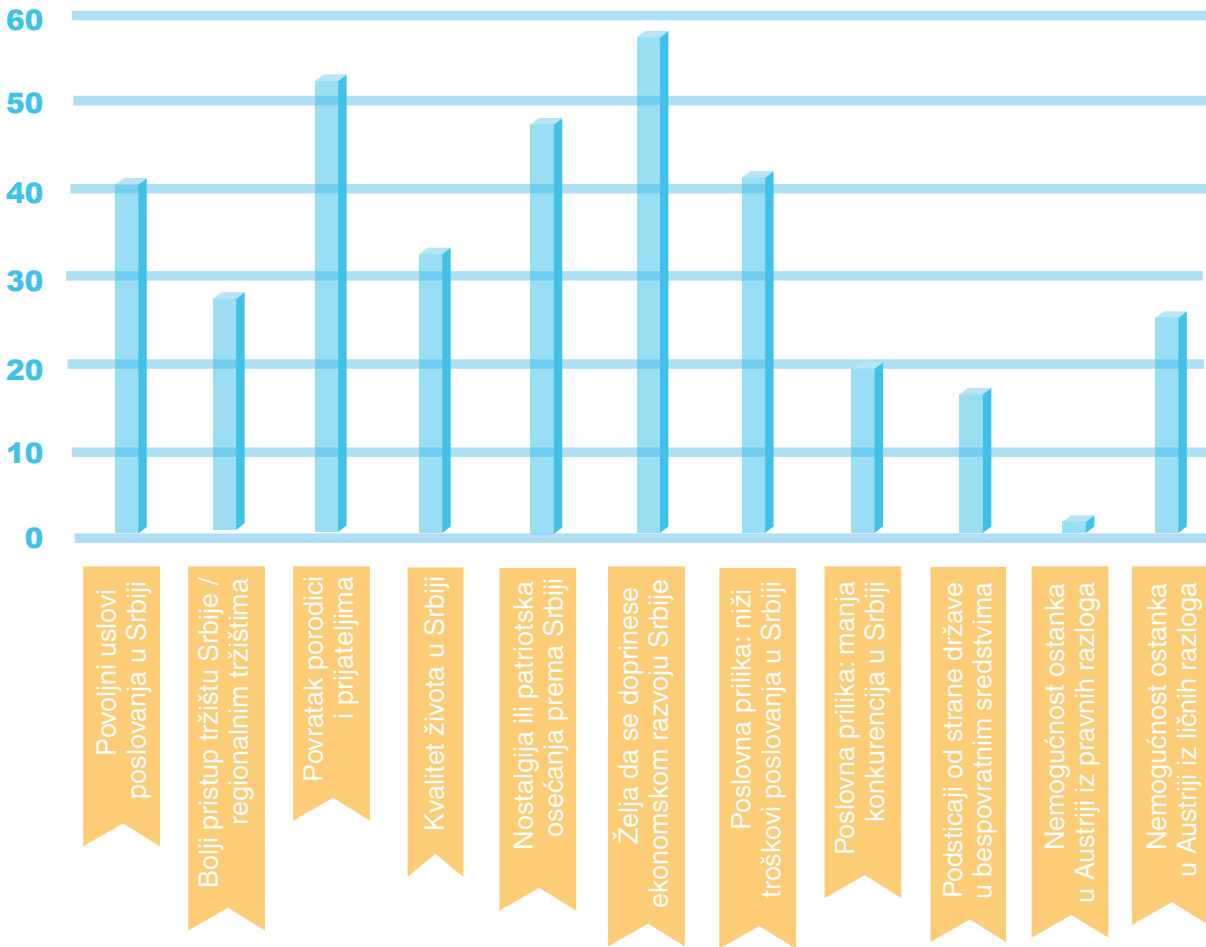
105 World Bank – SECO: *Baseline Survey on Remittance Beneficiaries' Financial Behaviors in East Europe and Central Asia (2017), Review of the Market for Remittances in Serbia (2016)*

angažovanje u Srbiji, kao prva tri razloga su naveli: 1) želju da lično doprinesu razvoju Srbije, 2) povratak porodici i prijateljima i 3) nostalgiju ili patriotska osećanja prema domovini. Tek iza ovog skupa psiholoških motiva su pomenuti ekonomski motivi: 4) dobri izgledi za posao zbog nižih troškova rada u odnosu na Austriju, 5) povoljni uslovi za poslovanje u Srbiji, 6) kvalitet života, 7) bolji pristup tržištu Srbije ili regionalnim tržištima.

Ispitanici su takođe pružili informacije o oblastima u kojima bi započeli ili proširili svoje poslovanje u Srbiji. Najveće interesovanje je za oblasti 1) poljoprivrede i šumarstva, 2) turizma, 3) trgovine, 4) građevinarstva, 5) ugostiteljstva, 6) reciklaže, 7) obrazovanja i 8) konsultantskih usluga (oporezivanje, računovodstvo, itd). U stvari, širok spektar sektora i aktivnosti pokazuje njihove raznovrsne kvalifikacije i interesovanja. Ispitanici su takođe pomenuli i da bi otvorili kompanije u sektorima kao što su životne veštine - *life coachig*, mediji, ribarstvo, alternativna medicina i prevodilačke usluge.

Što se tiče investicionog kapitala, 26,3% ispitanika je procenilo da bi im bilo potrebno između 20.000 i 50.000 evra da započnu ili prošire svoje poslovanje, kod 24,1% bi bilo potrebno između 50.000-100.000 evra, a kod 17,5% između 10.000-

SLIKA 6. ICMPD ANKETA – MOTIVI ZA POKRETANJE ILI PROŠIRENJE POSLOVANJA U SRBIJI (N=137)

ICMPD ISTRAŽIVAČKI TIM

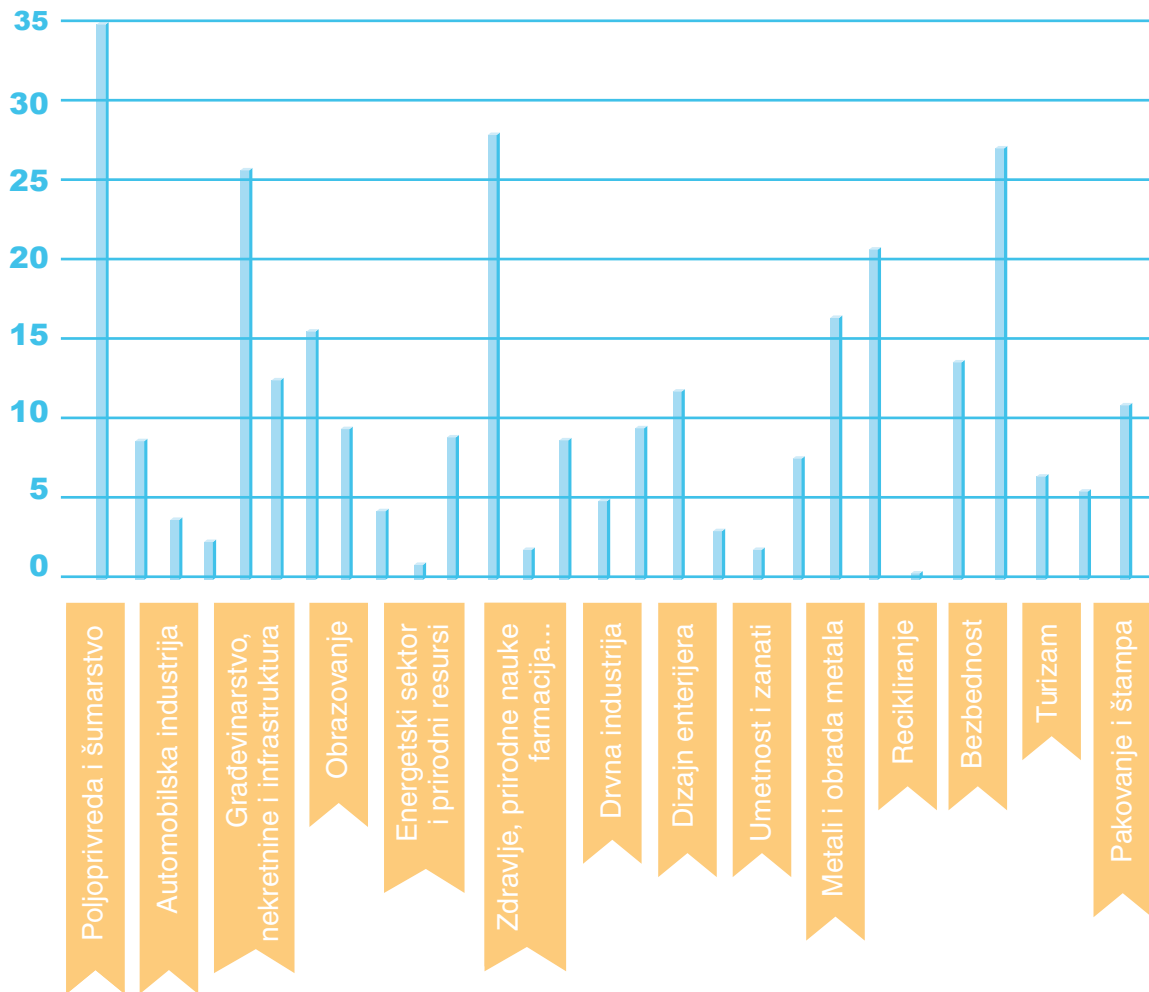
20.000 evra. 13,9% bi moralo da ima preko 100.000 evra da započne ili proširi poslovanje u Srbiji.

Osim toga, 25% anketiranih je navelo da bi ko-investiralo 50% sopstvenih finansijskih resursa za pokretanje ili proširenje posla u Srbiji. 16% bi investiralo 20%, a 13% njih bi investiralo 30% sopstvenih sredstava. Više od polovine ispitanika, tj. 58,1% je navelo da postoje dobre šanse za investiranje u Srbiji, dok 41,9% njih ne misli

da Srbija pruža dobre šanse za to. 32,4% ispitanika bi investiralo u region Beograda i okoline, 15,7% bi u Istočnu Srbiju, 13,5% bi investiralo u region Šumadije, a 13,2% njih bi odabralo Vojvodinu. Konačno, svega 5% ispitanika bi investiralo u Južnu Srbiju, ili 4,1% njih u Zapadnu Srbiju.¹⁰⁶

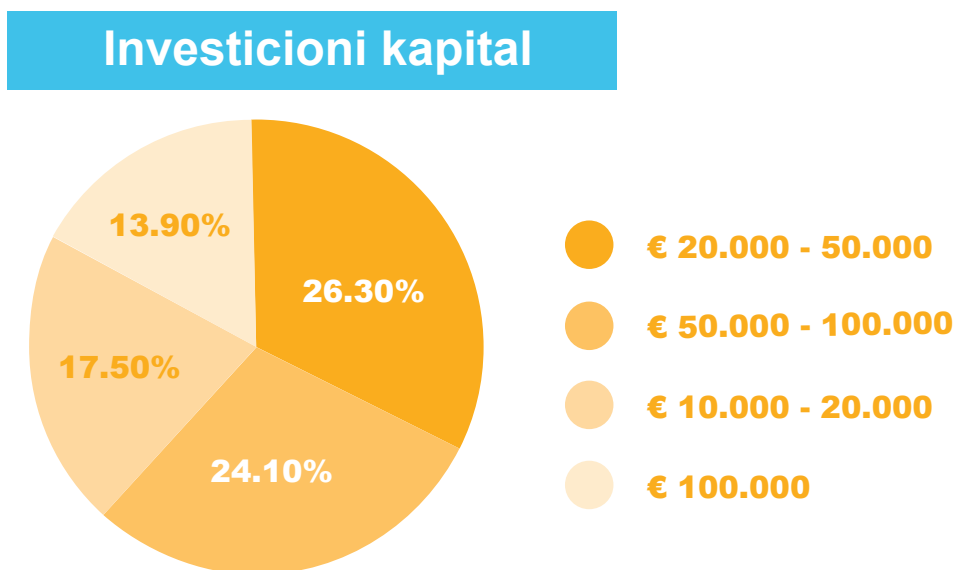
.....
106 Zvanični podaci dobijeni od Zavoda za statistiku Republike Srbije otkrivaju da prema podacima Popisa stanovništva 2011. godine, najveći udeo srpskih migranata u Austriji potiče iz regiona Južne i Istočne Srbije (58%) i regiona Šumadije i Zapadne Sr-

SLIKA 7. ICMPD ANKETA – PREFERIRANE OBLASTI ZA POKRETANJE ILI ŠIRENJE KOMPANIJE (N=139)

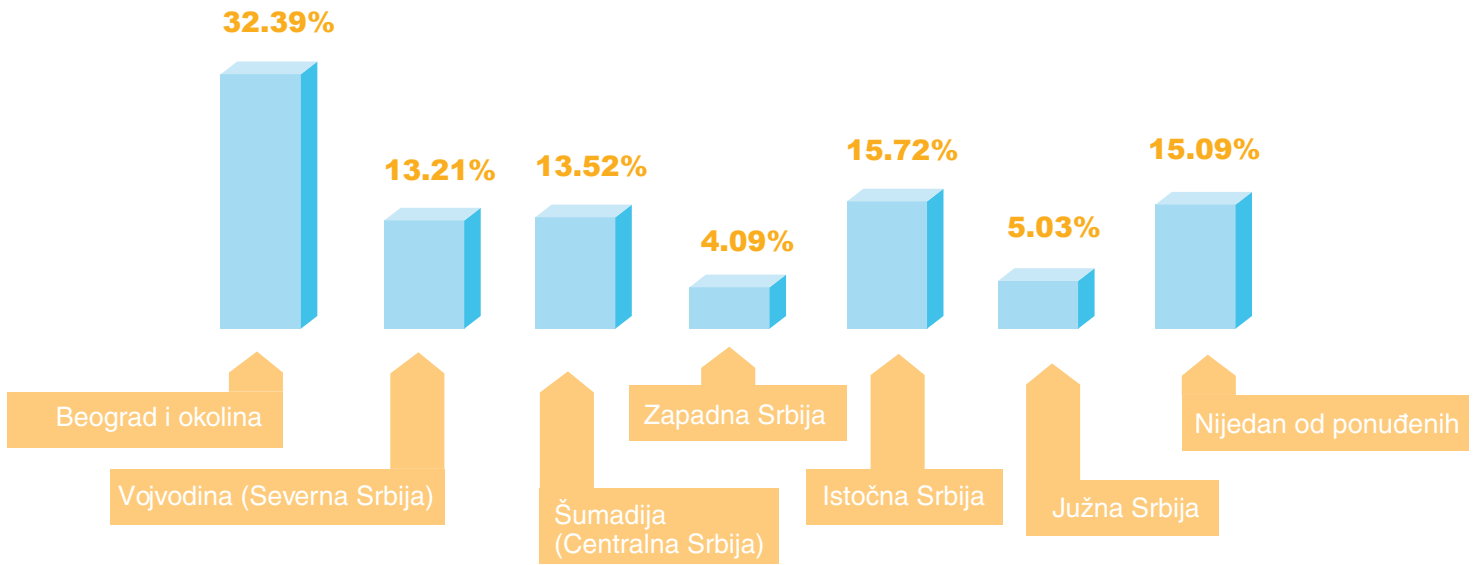

ICMPD ISTRAŽIVAČKI TIM

SLIKA 8. ICMPD ANKETA – INVESTICIONI KAPITAL POTREBAN ZA POČETAK ILI PROŠIRENJE POSLOVANJA U SRBIJI

SLIKA 9. ICMPD ANKETA – PREFERIRANI REGION ZA INVESTIRANJE (N=318)

Potreba ispitanika za finansijskom i nefinansijskom podrškom

ICMPD anketa otkriva da članovi srpske dijaspore u Austriji koji su spremni da investiraju i započnu poslovanje u Srbiji takođe imaju i jasnu sliku o preprekama i potrebama za unapređenje poslovnog okruženja u rodnoj zemlji.

Upitani šta bi im pomoglo da započnu ili prošire poslovanje u matici, naveli su različita mišljenja koja se mogu grupisati u kategoriju stabilnog i transparentnog ekonomskog okruženja. Bilo je moguće dati više odgovora, ali najčešće navođene potrebe su obuhvaćene

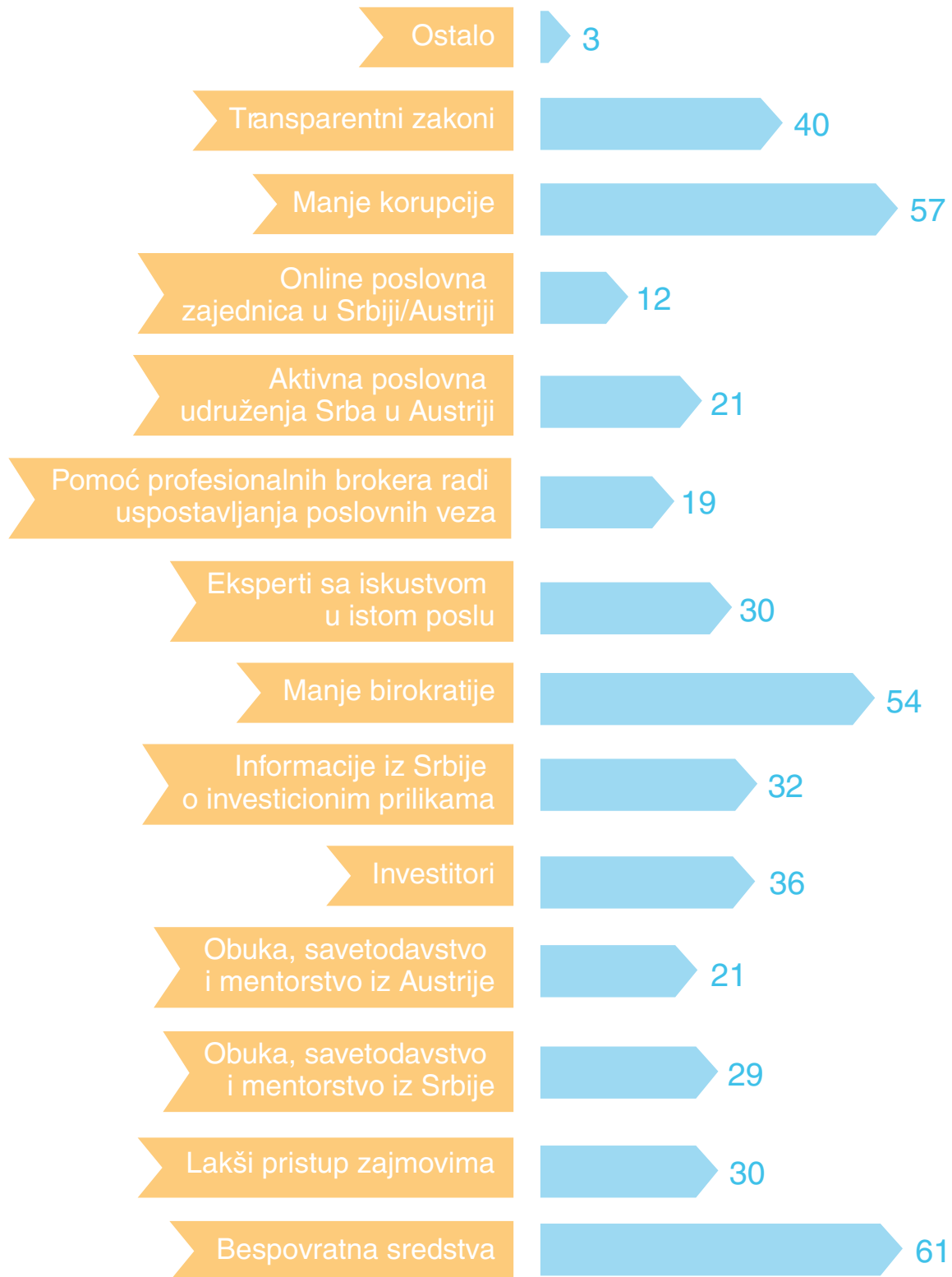
bije (23.43%), zatim iz Vojvodine (10.61%) i regiona Beograda (7.95%)

sledećim kategorijama:

- bespovratna sredstva;
- manje korupcije;
- manje birokratije;
- transparentniji zakoni;
- eksperti sa iskustvom u istom sektoru i lakši pristup zajmovima, i
- obuka, mentorstvo i savetodavne usluge iz Srbije.

Ispitanici su takođe naveli i bezbednost, eliminisanje korupcije i dobar marketing. Iznenadjujuće visok broj od 91,4% ispitanika nikada nije čuo za srpske državne institucije koje podržavaju sektor MSP. Svega 8,6% ispitanika je reklo da pozna je strukturu podrške poslovanju u Srbiji.

SLIKA 10. ICMPD ANKETA – PROCENA U VEZI SA POMOĆI POTREBNOJ ZA POKRETANJE/PROŠIRENJE POSLOVANJA U SRBIJI (N=171)

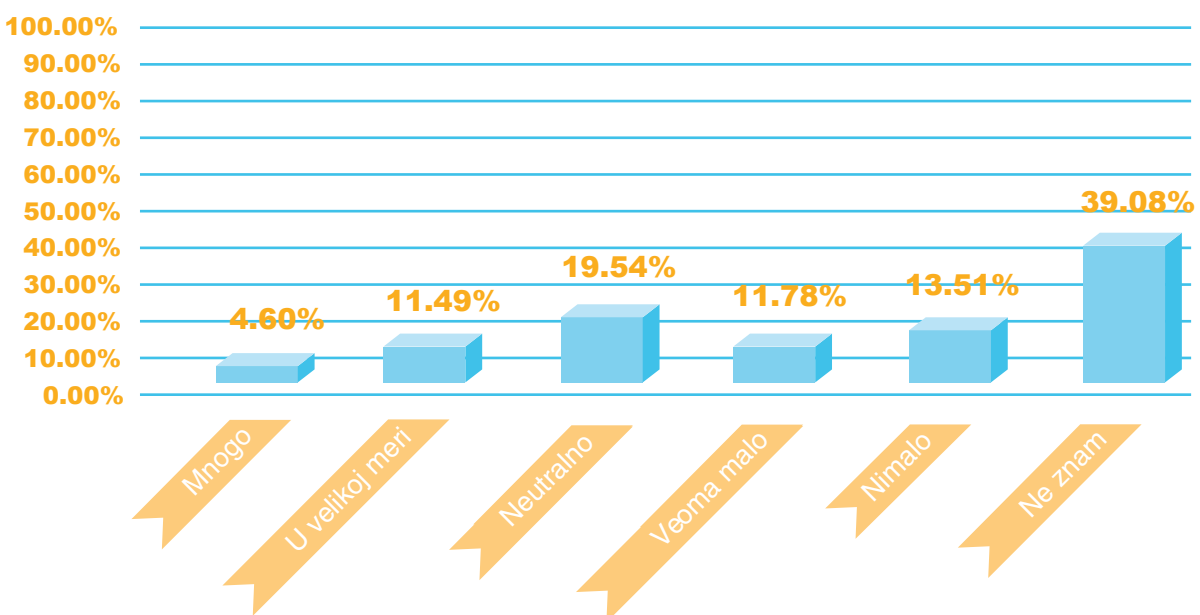
39,1% ispitanika ne zna da li im srpske državne institucije mogu pomoći u pokretanju ili širenju postojećeg posla, 25,3% ima negativno mišljenje o tome (13,5% je odgovorilo „nimalo“, 11,8% njih veruje da mogu da pomognu „veoma malo“). 19,5% ispitanika je neutralno, dok se pozitivno izrazilo 16,1% ispitanika, a među njima je 11,5% reklo da im ove institucije mogu pomoći u 'velikoj meri'.

U obe zemlje su ispitanici svoje porodice i prijatelje videli kao najveći izvor finansijske podrške, a tek zatim profesionalna i poslovna udruženja. U Austriji, državne institucije su doživljene kao poslovni

akteri koji pružaju podršku, dok su u Srbiji to političke stranke.

Oko dve trećine (61,4%) ispitanika bi bilo zainteresovano za primanje finansijske i nefinansijske podrške kroz subvencije ili savetodavne usluge da bi počeli/proširili posao u Srbiji, ukoliko bi takvi programi postojali. U vezi sa tim, važno je napomenuti da je 42,7% ispitanika spremno da pruži profesionalnu podršku u svojstvu mentora, savetnika ili posrednika novim ili postojećim kompanijama u Srbiji koje planiraju da prošire poslovanje, uključujući izvoz u Austriju, ukoliko bi takav program bio osmišljen.

SLIKA 11. ICMPD ANKETA – MIŠLJENJE O KAPACITETU SRPSKIH INSTITUCIJA DA POMOGNU U POKRETANJU ILI PROŠIRENJU POSLA (N=348)

05

Potencijalni mehanizmi za podsticanje investicija dijaspore

Korišćenje doznaka

Doznake su više od prostih tokova novca ka zemlji porekla – one predstavljaju „društvene veze solidarnosti, reciprociteta i obaveza na daljinu koje povezuju migrante sa njihovim rođacima i prijatelja preko nacionalnih granica koje kontrolišu države“ (Guarnizo 2003). Posmatrane u širem kontekstu, doznake mogu biti novčane, nenovčane (dugotrajna i potrošačka roba, usluge i tehničke veštine), kao i socijalne doznake u smislu ideja, vrednosti, verovanja, ponašanja, praksi koje sve igraju važne uloge u unapređenju porodičnih veza i formi-

ranja zajednica, preduzetništva i političke integracije (Levitt 1998). Prema tome, doznake ne predstavljaju samo finansije, već i 'rastezanje' porodičnog odlučivanja između zemlje porekla i zemlje prijema koje utiče na životne putanje i strategije porodice, kao i aktivnosti i razvoj zajednice (Vertovec 2004).

U literaturi o doznakama se često postavlja pitanje da li zajednica ili država porekla imaju koristi od doznaka ili one možda čine više štete s obzirom da mogu negativno uticati na platni bilans. U celini, proučavanje doznaka otkriva da one imaju pozitivne efekte na smanjenje siromaštva, ali i da dugoročno mogu negativno uticati

Dobri primeri kompanija osnovanih od strane Srba u/iž Austrije

VRELO PRODUKT-IM, Petrovac na Mlavi (selo Šetonje)

Miloradovići imaju dugu porodičnu tradiciju u preradi mesa. Odselili su se u Tirol početkom 1970-ih. Nakon 27 godina rada u Austriji, deda se vratio u Srbiju i osnovao preduzeće 1997. godine. Unuk, koji je odrastao i završio zanatsko obrazovanje u Austriji, vratio se 2012. sa suprugom Austrijankom da preuzme i unapredi poslovanje. Firma kupuje stoku od lokalnih farmera, ima svoju klanicu sa mesarom i fokusira se na proizvodnju kobasica i drugih mesnih prerađevina koje su poznate kao Austrijski specijaliteti. Danas su jedini srpski proizvođači Kaesekrainer, Leberkaese, Bratwurst i sličnih prerađevina i uspešno ih prodaju restoranima i pivnicama u Beogradu, i u nekolicini mesara u obližnjim opštinama. Imaju 35 zaposlenih i planiraju da zaposle još 15 radnika nakon zahteva da izvoze u Hrvatsku, BiH, Crnu Goru i Albaniju. Porodica je primetila negativan uticaj doznaka na motivisanost mladih ljudi da rade.

povećanjem potrošnje, stopa inflacije i lokalnih cena (zemljište, nekretnine, hrana), stvaranjem zavisnosti od doznaka, povećanjem društveno-ekonomskih razlika i jaza između primalaca i ne-primalaca ili poremećaja na lokalnom tržištu rada.

Guarnizo (2003) upozorava da se u nekim slučajevima zajednice razvijaju zahvaljujući doznakama, a u nekim ne. Razlozi za to se moraju ispitati kroz čitav niz faktora koji se ne odnose samo na novčane tokove, već i na preduslove i regulatorne okvire. Imajući to u vidu, ne može se uvek očekivati „produktivna“ vrsta racionalnosti kada novac stiže iz inostranstva.

Srbija je neto primalac doznaka i one se smatraju jednim od ključnih stubova njene makroekonomske stabilnosti. NBS procenjuje da je 2015. godine iznos doznaka bio 2,86 milijardi evra, te da su najveće sume poslate iz Nemačke (23,6%), Švajcarske (15,1%), Francuske (9,4%) i Austrije (8,6%).¹⁰⁷ Prema podacima NBS, registrovane doznake poslate preko banaka i operatera za transfer novca (MTO - *Money Transfer Operator*) činile su 54,5% ukupnih doznaka te godine.

.....
107 NBS Vesti od 7. maja, 2016., <http://www.nbs.rs/internet/latinica/scripts/show-Content.html?id=9627&konverzija=no>

Prema podacima Svetske banke, dolazne doznake, kontrolisane i nekontrolisane, činile su oko 8,5% srpskog BDP-a 2016. godine (3,2 milijarde dolara) i predstavljale važan izvor spoljne razmene srpske privrede, kao i vitalni izvor (dodatnih) prihoda za mnoga srpska domaćinstva.

Prema podacima Svetske banke, dolazne doznake, kontrolisane i nekontrolisane, činile su oko 8,5% srpskog BDP-a 2016. godine (3,2 milijarde dolara) i predstavljale važan izvor spoljne razmene srpske privrede, kao i vitalni izvor (dodatnih) prihoda za mnoga srpska domaćinstva.¹⁰⁸ Uglavnom se koriste za privatnu potrošnju kojom se pokrivaju troškovi života i održavanja imovine, kao i za neproduktivne investicije (stanove, automobile), štedne račune ili gotovinu (Pejin-Stokić i Grečić 2012a).

Svetska banka je Srbiju svrstala među deset zemalja Evrope i Centralne Azije sa najvećom zavisnošću od doznaka u 2016. godini: po iznosu doznaka je na četvrtom mestu iza Rusije, Ukrajine i Rumunije, a na desetom mestu prema udelu doznaka u BDP-u. Uočava se blagi pad u prilivu doznaka u poređenju sa 2014. ili 2015. godinom. Maksimalni priliv je zabeležen 2009. godine kada je 4,64 milijardi dolara doznakama stiglo u Srbiju.

.....
108 World Bank (2017): *Migration and Remittances: Recent Developments and Outlook – Special Topic: Global Compact on Migration*, str.23

TABELA 6. PRILIVI DOZNAKA U SRBIJU U PERIODU OD 2007. DO 2016. GODINE

Godina	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2106
Priliv doznaka u milionima USD	3.765	3.544	4.648	4.118	3.960	3.549	4.025	3.696	3.371	3.199

IZVOR: SVETSKA BANKA

Svetska banka procenjuje da je 2015. godine putem doznaka iz Austrije u Srbiju poslato 356 miliona dolara.¹⁰⁹ Radi poređenja, ukupan iznos spoljnotrgovinske razmene između Srbije i Austrije 2016. godine je iznosio 867,1 milion evra (RZS 2017).

Geografska blizina Austrije i Srbije, zajedno sa lakoćom i učestalošću putovanja, bi mogla trajno uticati na nezvanični karakter toka doznaka. Upotreba nekontrolisanih kanala za slanje se može delimično objasniti nedostatkom poverenja u banke i državne institucije, visokim troškovima transakcije i geografskom blizinom između Srbije i Austrije (Becker *et al.* 2009). To da mnogi Srbi donose novac u gotovini tokom čestih poseta matici ili ga šalju kući nezvaničnim kanalima (preko prijatelja, rođaka, vozača autobusa)

109 World Bank Bilateral Remittance Matrix 2015

je potvrdila i anketa ICMPS-a. Istraživači sprskih doznaka iz drugih zemalja su приметili dva dodatna razloga zbog kojih nezvanične doznake preovlađuju: nepoznavanje finansijskih transfera i telegrafskih usluga, kao i slabi marketinški naponi banaka da privuku srpske migrante (Lacroix i Vezzoli, 2010).

Istraživanje Svetske banke u Srbiji (2016) je otkrilo da je upotreba banaka za slanje doznaka korisnicima skuplja i nezgodnija, tako da se oni opredeljuju za usluge operatera za transfer novca. Doznake se u velikoj meri kanališu servisima za gotovinu. Western Union ima monopolski položaj u Srbiji držeći 96% tržišta, što utiče na visoke naknade za krajnje korisnike. Money Gram ima veći deo preostalih 4% tržišta.¹¹⁰ Trošak slanja novca u

110 Iako je Srbija revidirala zakonski okvir u oblasti finansija 2015., ohrabrujući konkurenciju i inovacije u oblasti malih

Srbiju se procenjuje na 9,2%, što je iznad globalnog proseka od 7,6% i regionalnog od 7,5%. Troškovi delom zavise od toga da li primalac želi da preuzme novac u srpskoj ili stranoj valuti. Studija zaključuje da visoka cena slanja novca u Srbiju proističe iz nedostatka konkurencije i činjenice da su „banke, Pošta Srbije i dva super-agenta zadovoljni trenutnim stanjem stvari“. Iako 83% Srba ima neki oblik računa u banci, banke ne deluju zainteresovano za uvođenje drugih bankarskih usluga i promovisanje finansijske inkluzije

(WB SECO 2016).¹¹¹

Kao deo regionalnog istraživanja¹¹², Svetska banka je i u Srbiji ispitala finansijsko ponašanje korisnika doznaka tokom 2016. godine. Ukupno je obavila 851 intervju sa srpskim pošiljaocima i primaocima doznaka, a rezultati su sumirani ispod.

uplata i dozvoljavajući nebankarskim finansijskim institucijama usluge slanja doznaka, globalni operateri za transfer novca i dalje dominiraju srpskim tržištem kao direktni provajderi ili partneri banaka i pošti. SECO istraživanje je pokazalo da su samo dve srpske institucije konkurenti Western Union-u na tržištu doznaka. Prva je Pošta Srbije koja nudi uslugu Međunarodne poštanske uputnice za transfere novca iz Belorusije, BiH, Hrvatske, Francuske, Crne Gore, Rusije i Ukrajine u preko 1.200 pošti širom zemlje. Cena usluge je 640 dinara za uplate do 16.000 dinara, a 4% za iznose preko toga. Marketing za ovu uslugu je bio ograničen zbog nedostatka sredstava. Marže za devizna plaćanja su niže nego kod globalnih operatera. Pošta Srbije je pokušala da proširi ovaj servis na Švajcarsku, Austriju i Nemačku, ali pošte ovih država nisu voljne ili u stanju da prihvate saradnju. (WB SECO 2016). Druga institucija je Komercijalna Banka koja pokreće P2P uslugu u okviru koje će korisnici moći da šalju doznake licima bez računa u ovoj banci. Maksimalna uplata će biti 20.000 dinara dnevno. Primaoci neće morati da imaju račun ili pametan telefon – gotovina će se podizati sa bankomata preko SMS poruke. Cena transakcije će iznositi 25 dinara. Banka planira da otvori ekspoziture u Beču i Frankfurtu (WB SECO 2016).

.....
111 World Bank (2016): *Review of the Market for Remittances in Serbia*

112 World Bank (2017): *Baseline Survey on Remittance Beneficiaries' Financial Behaviors in East Europe and Central Asia*

Pregled slanja doznaka u Srbiju 2016. godine

- 91% domaćinstava u Srbiji je primilo doznake od jednog pošiljaoca;
- prebivalište pošiljaoca doznaka: 21% u Nemačkoj, 20% u Austriji, 8% u SAD, 8% u Švajcarskoj, 5% u Italiji, 4% u Francuskoj;
- 53% srpskih pošiljaoca doznaka je emigriralo nakon 2000. godine (37% između 2001. i 2013. i 16% nakon 2013. godine); 47% njih pre 2000.g;
- Više od polovine pošiljaoca doznaka pripada starosnoj grupi 45+;
- 68% srpskih pošiljaoca doznaka se odselilo za stalno, 21% njih je na sezonskom radu, a 11% je rođeno u inostranstvu;
- 41% njih je staro između 45 i 60 godina; 35% između 30 i 44 godine; 13% njih je starije od 60 godina; 10% ima između 18 i 29 godina;
- 56% srpskih pošiljaoca doznaka su muškarci, 44% su žene;
- vreme primanja doznaka: 30% domaćinstava u Srbiji prima doznake između 2 i 5 godina; 29% domaćinstava kraće od 2 godine; 25% domaćinstava prima doznake duže od 10 godina; 16% između 6 i 10 godina;
- 14% srpskih domaćinstava je navelo promene u proteklih 12 meseci u odnosu na iznos doznaka; razlozi su sledeći: promenjeni prihodi i mogućnosti pošiljaoca doznaka iz inostranstva (64%), promenjeni prihodi ili okolnosti u vezi sa domaćinstvom (26%), izmene državne politike u pogledu doznaka (2%);
- 35% srpskih domaćinstava je dobijalo doznake 2-3 puta godišnje; 29% jednom godišnje; 18% njih 4-6 puta godišnje; 17% ispitanika je dobijalo doznake mesečno (ili najmanje jednom mesečno) u ispitnom periodu;
- Najčešće su korišćeni kontrolisani transferi (ovde je bilo ponuđeno više odgovora): 45% domaćinstava u Srbiji je primalo doznake preko MTO; u 33% slučajeva su lično uručene; 23% njih je dobilo doznake na bankovni račun; u 14% slučajeva je doznake uručio rođak ili neka druga osoba; 9% je dobilo preko pošte; 8% preko vozača autobusa (ili drugog vida transporta); 7% njih je dobilo doznake preko banke bez slanja na bankovni račun;
- Operaterima je bilo potrebno manje od jednog dana da sredstva budu dostupna primaocima u Srbiji (51%) ili jedan dan (29%), ili između 2 i 3 dana (17%). U samo 1% slučajeva je bilo potrebno više od 7 dana;
- 71% Srba je bilo potpuno zadovolj-

no izabranom metodom prenosa novca, 26% uglavnom zadovoljno, 2% uglavnom nezadovoljno, 1% potpuno nezadovoljno;

- 39% Srba je bilo potpuno zadovoljno bankarskim uslugama za transfer doznaka, 44% uglavnom zadovoljno, 10% uglavnom nezadovoljno, 7% potpuno nezadovoljno;
- Razlozi za izbegavanje banaka ili drugih finansijskih institucija za transfer novca u analiziranom periodu (dozvoljeno više odgovora): 36% Srba je smatralo da je transfer novca veoma skup; 32% je smatralo da su bankarski procesi previše komplikovani ili konfuzni; 17% ne koristi banke; 15% nema bankovni račun; 5% nije znalo da se bankovni računi mogu koristiti za transfer doznaka; 12% misli da transfer novca previše sporo ili dugo traje; 7% nema banku u blizini kuće ili radnog mesta; 17% je navelo druge razloge. Domaćinstva koja nikada nisu koristila bankovne usluge za transfer novca bi rado razmotrila korišćenje banaka da su troškovi niži;
- Doznake čine do 23% ukupnog godišnjeg prihoda domaćinstva anketiranih Srba. Koriste se za osnovne potrebe domaćinstva, za kupovinu potrošačkih dobara, proizvoda za domaćinstvo, aparata i namirnica, zatim za podmirenje medicinskih troškova i za troškove obrazovanja

članova domaćinstva;

- 55% srpskih ispitanika je odgovorilo da primljene doznake nisu važan izvor finansijskih sredstava, 31% njih je reklo da ne bi mogli da pokriju osnovne potrebe bez njih; a za 15% su doznake glavni izvor prihoda domaćinstva;
- 61% domaćinstava je izjavilo da ne štedi za veće kupovine, hitne slučajeve, troškove školovanja i posebne prilike, 34% je pozitivno odgovorilo na isto pitanje, a 5% je odbilo da odgovori;
- Učestalost štednje: 84% srpskih domaćinstava je bilo u stanju da povremeno sačuva određenu sumu novca; 8% je moglo da uštedi kada god dobije doznake; 6% njih je moglo da uštedi svakog meseca, a 1% svake nedelje;
- 38% domaćinstava ne bi bilo u stanju da uštedi novac da ne dobija doznake: 32% bi bilo u stanju da uštedi ali bi taj iznos bio mali, 30% domaćinstava bi bilo u stanju da uštedi isti iznos i bez doznaka;
- Konačno, prosečan iznos doznaka godišnje je 1.277 US dolara, a prosečan iznos po transakciji je 299 dolara;

Izvor: World Bank (2017): *Baseline Survey on Remittance Beneficiaries' Financial Behaviors in East Europe and Central Asia*

Nalazi pokazuju da je od suštinskog značaja delotvorno promovisanje finansijskih proizvoda koji omogućuju produktivnu upotrebu doznaka. Prema Rannveig Agunais i Newland (2012), jačanje infrastrukture za slanje doznaka podrazumeva:

- smanjenje troškova transakcije povećanjem broja MTO-ova i informisanje dijaspore o mogućnostima izbora;
- povećanje transparentnosti time što bi provizije za transfer bile javno dostupne;
- stvaranje efikasnijih kanala slanja doznaka u saradnji sa bankama, poštama, štednim, kreditnim i mikrofinansijskim institucijama;
- uključivanje u bankarski sistem pojedinaca bez bankarskih računa što bi dovelo do pristupa zakonskom finansijskom sistemu i koristi od povećanja aktive kroz uštede i olakšavanja doznaka kroz kredite;
- ponudu obuka za finansijsku pismenost i ohrabrivanje banaka da postanu otvorenije za migrante kako bi se prešlo sa trenutnog „keš-za-keš“ sistema na sistem elektronskog transfera „sa računa na račun“;
- razvijanje okruženja za produktivnije investiranje doznaka kroz:
 - prodaju dopunskih finansijskih servisa primaocima doznaka

- ponudu kreditiranja nekretnina podržanih doznakama
- stavljanje budućih priliva doznaka pod zalog kao vid sredstava obezbeđenja finansijskih institucija kako bi se stekao pristup dodatnom kapitalu.

Komercijalne banke bi mogle razviti jeftine usluge transfera novca na bankovne račune, koristeći podružnice sestrinske kompanije, druge banke i MTO. Elektronski kanali i partnerstva sa globalnim operaterima se takođe preporučuju.

Pored traganja za načinima smanjenja troškova transakcija kako bi tržište doznaka bilo efikasnije, postoji mnogo dobrih primera globalnih investicionih programa baziranih na doznakama. Jedan takav je program „Pare 1+1“ u Moldaviji koji je bio usmeren na stimulisanje investicija putem doznaka, naročito u ruralnim oblastima. Korisnici ovog programa koji je obuhvatao obuku i finansiranje poslovanja su bili migranti-radnici i primaoci doznaka (najbliži rođaci).

Mehanizmi Republike Srbije za povećanje investicija iz dijaspore: trenutno stanje i šanse za unapređenje

Prema proceni bivšeg pomoćnika Ministra za dijasporu iznetoj 2010. godine, srpska dijaspora je osnovala oko hiljadu kompanija u Srbiji.¹¹³ Nakon toga, nedostaju podaci o broju kompanija koje su osnivali Srbi iz inostranstva, kao i podaci o obimu njihovih investicija. Ova studija ima za cilj identifikovanje mehanizama za podsticanje investicija iz dijaspore radi povećanja i upotrebe direktnih investicija srpske dijaspore iz Austrije. Da bi videli koji bi se podsticaji mogli primeniti i koji bi postigli najbolje rezultate, autori su ispitali izvodljivost raznih finansijskih instrumenata u vezi sa njihovom dodatnom vrednošću i katalitičkim efektom na razvoj MSP u Srbiji, kao i verovatnoćom da se postigne definisani cilj. Grantovi ko-finansiranja, obveznice za dijasporu, revolving mikro krediti, šeme kreditnih garancija, grupno finansiranje (*crowdfunding*) i investicije

.....
113 <http://www.vesti-online.com/print/25379/Vesti/Srbija/25379/Dijaspora-osnovala-1000-firmi-u-Srbiji>

u vlasnički kapital su procenjivani prema određenim kriterijumima kako bi se proverila njihova održivost i dodatna vrednost za upotrebu zvanične razvojne pomoći u olakšavanju privatnih investicija. Studija pokušava da odgovori na glavno pitanje: ako bi se zvanična razvojna pomoć uključila u finansijski instrument za podsticanje investicija dijaspore, da li bi dovela do investicija i aktivnosti koje se inače ne bi desile u tom obimu ili se ne bi desile uopšte u narednih nekoliko godina?

Stoga, za svaki finansijski instrument smo ispitali zakonsku i institucionalnu infrastrukturu i proverili da li su usvojeni potrebni zakoni za uspostavljanje takvog instrumenta kroz zvaničnu razvojnu pomoć? Ako jesu, da li postoji institucija sa potrebnim mandatom i kapacitetom da to obavi? Zatim smo analizirali ključne igrače na tržištu i potencijalnu dodatnu vrednost kroz implementaciju programa finansiranog od strane Austijske razvojne agencije.

Tamo gde je to relevantno, obavljena je analiza iz perspektive centralnog i opštinskog nivoa sa fokusom na Istočnu Srbiju (kao region sa najvećom stopom emigracije ka Austriji). Kada je ustanovljena dovoljna održivost određenog mehanizma, predstavljen je naredni korak.

Grantovi kofinansiranja (*matching grants*)

Dodatni grantovi su oni grantovi koji se mogu izdvojiti u jednakoj meri kao i uloženi kapital, a obično su bespovratni. Trenutno, Srbija nudi sledeće javne grantove: subvencije za investitore, grantove spojene sa zajmovima za *startup*-ove i postojeća MSP, grantove za samozapošljavanje od Nacionalne službe za zapošljavanje, a na lokalnom nivou su tu i podsticaji opština.

Isplata grantova u vidu državne pomoći je regulisana Zakonom o kontroli državne pomoći i Uredbom o pravilima za dodelu državne pomoći.¹¹⁴ Zakon o kontroli državne pomoći predviđa da je „davalac državne pomoći Republika Srbija, autonomna pokrajina i jedinica lokalne samouprave, preko nadležnih organa i svako pravno lice koje upravlja i/ili raspolaže javnim sred-

.....

114 Sistem kontrole državne pomoći u Republici Srbiji je uspostavljen 2010. godine usvajanjem *Zakona o kontroli državne pomoći* („Službeni glasnik Republike Srbije”, br. 51/09) i dva podzakonska akta: *Uredbe o pravilima za dodelu državne pomoći* („Službeni glasnik Republike Srbije”, br. 13/10, 100/11, 91/12, 37/13, 97/13 i 119/14) i *Uredbe o pravilima i proceduri za dobijanje državne pomoći* („Službeni glasnik Republike Srbije”, br. 13/10). Pored toga, 2011. godine je usvojen i Pravilnik o metodologiji za izradu godišnjeg izveštaja o odobroj državnoj pomoći („Službeni glasnik Republike Srbije”, br. 3/11). Pogedati web-sajt Komisije za kontrolu državne pomoći: <http://www.kkdstr.gov.rs/eng/o-nama.php>

stvima i dodeljuje državnu pomoć u bilo kom obliku“ (Zakon o kontroli državne pomoći, Član 2). Srpskim opštinskim vlastima su dostupne ograničene opcije za pružanje takvih podsticaja budući da prema Zakonu o ulaganjima i EU pravilima o državnoj pomoći, programi koje definišu LER kancelarije moraju biti nepristrasni i dostupni svim investitorima ili *startup*-ovima bez diskriminacije. Prema Zakonu, državna pomoć se može dodeliti radi “1) unapređenja ekonomskog razvoja područja Republike Srbije sa izuzetno niskim životnim standardom ili sa visokom stopom nezaposlenosti; 2) otklanjanja ozbiljnog poremećaja u privredi Republike Srbije ili izvođenja određenog projekta od posebnog značaja za Republiku Srbiju; 3) za unapređenje razvoja određenih privrednih delatnosti ili određenih privrednih područja u Republici Srbiji, ukoliko se time ozbiljno ne narušava, niti postoji pretnja ozbiljnom narušavanju konkurencije na tržištu; 4) unapređenje zaštite i očuvanja kulturnog nasleđa“ (Zakon o kontroli državne pomoći, Član 5).

Uredba o pravilima za dodelu državne pomoći definiše nekoliko kategorija državne pomoći među kojima horizontalna državna pomoć i regionalna državna pomoć posebno pokrivaju MSP, mada i druge kategorije mogu pokriti isti sektor. Takođe je interesantno napome-

nuti da se horizontalna državna pomoć može dodeliti za savetodavne usluge, inovacije i za učešće na sajmovima, dok se regionalna državna pomoć može dodeliti novoosnovanim MSP-ima. Institucija odgovorna za kontrolu je Komisija za kontrolu dodele državne pomoći. U skladu sa pravilima o dodeli državne pomoći i Zakonom o ulaganjima, RAS daje subvencije za strane i domaće investitore u zavisnosti od veličine investicije, novootvorenih radnih mesta i lokacije (videti 3.4.1).

Pored ovih izvora finansiranja, postoji i niz akademskih i nevladinih organizacija finansiranih od strane donatora, koje nude grantove kofinansiranja, na primer, Evropski progres kog finansira EU ili USAID-ov program „Konkurentno“. Fond za inovativnu delatnost trenutno nudi mini grantove za inovativne kompanije osnovane u Srbiji sa većinskim vlasništvom u rukama srpskih državljana gde god da oni trenutno žive.

Veoma je sporno i politički rizično ponuditi dijaspori poseban ili povoljniji tretman kroz uvođenje posebne vrste granta. Isto tako, postoje javne kritike podsticaja VRS za direktne strane investicije. Međutim, po mišljenju nekih stručnjaka, poseban tretman dijaspore može biti opravdan kao način za podsticanje njihovih investicija i

upoznavanje dijaspore i/ili primaoca doznaka sa takvim podsticajima, a takođe i nefinansijske subvencije mogu biti podjednako korisne. Pavlović (2017) tvrdi da se investicije iz dijaspore mogu podržati kada zadovolje određene kriterijume koji su u skladu sa razvojnim ciljevima.

Dalji koraci: Može se pokrenuti grant šema - poziv za apliciranje za grantove donatora, za kofinansiranje uz sopstveni kapital (u odnosu 50/50 ili 70/30), npr. za najbolje (inovativne) poslovne ideje iz dijaspore ili one usmerene ka specifičnom regionu Srbije. Timovi iz dijaspore se mogu ohrabriti da učestvuju na postojećem nacionalnom „Konkursu za najbolju tehnološku inovaciju“, kao i u šemama grantova i drugim programima Fonda za inovacionu delatnost. Takođe bi bilo moguće pokrenuti program sličan moldavskom „Pare 1+1“, gde bi primaoci doznaka imali pristup finansiranju poslovanja, namenjenom za osnivanje ili širenje preduzeća. Distribucija grantova kofinansiranja je manje komplikovana u odnosu na kredite, ali je i manje održiva i može privući manje uspešnih preduzetnika ili poslovnih ideja i proizvoda.

Nacionalne i opštinske obveznice za dijasporu

Obveznice za dijasporu su opisane kao one obveznice koje država usmerava ka dijaspori kao način da mobilise sredstva za razvoj matice. Iz ugla dijaspore, to može predstavljati šansu za zaradu u vidu kamate na investirani novac uz minimiziranje rizika budući da obveznice izdaje država (a ne privatni investicioni fondovi). Države obično plaćaju niže kamatne stope u odnosu na konkurentne, takozvani „patriotski popust“, ali omogućuju i razne prednosti članovima dijaspore koji kupe obveznice, kao što su poreske olakšice i slično. Za zemlju koja izdaje obveznice, to znači povećanje njenog kreditnog rejtinga i obezbeđivanje sredstava za preko potrebne razvojne projekte. Mnoge zemlje su pokušale da izdaju obveznice za dijasporu uz različit nivo uspeha.¹¹⁵

U Srbiji je moguće izdavati obveznice na centralnom i opštinskom nivou, a neke opštine to već i rade. Opština Šabac je jedna od prvih koja je pokrenula ovakvu praksu. Međunarodna iskustva pokazuju da uspeh izdavanja državnih obvezni-

.....
115 Videti Prilog, Tabelu 18 - Obveznice za dijasporu u Izraelu, Indiji i Etiopiji. Izrael i Indija su navedeni kao dobri primeri. Kako je iskustvo u Izraelu pokazalo, obveznice za dijasporu su stabilan izvor finansija i kupuju se u većem obimu u turbulentnim periodima kao što su ratovi ili pretnje izbijanja rata.

ca za dijasporu i obim diskontovanja cene za dijasporu zavise od institucionalnih kapaciteta države da plasira obveznice na tržište (Johnson i Sedaca 2004). Vladine akcije utiču na sposobnost prikupljanja dodatnih sredstava kroz obveznice od dijaspore ili konvencionalnih investitora. Kao što su to Grigorian i Gevorkyan formulisali, izdavanje državnih obveznica kojima se može trgovati zahteva „poljubac za laku noć bilo kakvom političkom i ekonomskom oportunitetom“ (2003). Srbija nije izdavala obveznice za dijasporu na centralnom nivou u skorije vreme. Međutim, one su izdavane u prošlosti: 1989. je pokrenut Zajam za privredni preporod Srbije i sredstva su prikupljana ujedno i od domaćeg stanovništva i od dijaspore tokom 1989. i 1990. godine. Sakupljen je iznos od 150 miliona evra, od čega je 100 miliona otplaćeno između 1994. i 1999. godine, dok je ostatak obezvređila inflacija ili su pretvorene u obveznice sa kasnijim rokom otplate. Sve to je uzrokovalo razočaranje i nezadovoljstvo kod zajmodavaca (zajam je bio kolektivno sproveden i praktično nametnut zaposlenima u javnim i društvenim preduzećima, pri čemu su doprinosi odbijani od plata na nekoliko rata), kao i kod drugih koji su dali sredstva u dinarima, a zatim dočekali da vrednost obveznica postane ništavna tokom hiperinflacije 1993. godine. Još jedno loše iskustvo se desilo građa-

nima koji su imali devizne štedne račune u jugoslovenskim bankama u to vreme. Njihova štednja je pretvorena u javni dug preko obveznica izdatih u tu svrhu. Poslednja tranša tih obaveza je otplaćena tek nedavno.

Veliko je nepoverenje usled ovakvih iskustava, pa stoga i visok rizik da opsežna aktivnost države u pogledu emitovanja obveznica za dijasporu ne postigne željene rezultate. VRS je pokrenula program državnih obveznica 20. novembra 2017., ali je njime dijaspora izostavljena jer je predviđeno da kupci obveznica moraju biti „domaća fizička lica“ sa računom u domaćim bankama.¹¹⁶

Dalji koraci: Ovaj mehanizam se ne preporučuje za budući program koji bi finansirala ADA. Glavni problemi su visoka cena i složenost procesa: u odnosu na bankarske kredite čije su kamatne stope trenutno niske, izdavanje obveznica je sada veoma skup proces za opštine. Pored toga, nedostaje poverenje u VRS koje može osujetiti svaki pokušaj da se uspešno emituju obveznice za dijasporu.

Revolving mikro kreditni fond

Mikro krediti su obično usmereni ka vlasnicima malih preduzeća kojima

.....
116 <http://stedneobveznice.gov.rs>

su potrebni mali krediti kao način da ojačaju obrtni kapital ili investiraju u mašine, opremu i slično. Suprotno uobičajenim kreditima komercijalnih banaka, oni su takođe dostupni i onima koji nemaju kolaterale i kreditnu istoriju. Ideja u osnovi koncepta revolving mikro kredita je da se sredstva dopunjuju kada se mikro kredit vrati, čime se oslobađa novac koji se dalje koristi za nove poslovne poduhvate.

Kreditne aktivnosti u Srbiji uređuje Zakon o bankama¹¹⁷ i posebni zakoni koji predviđaju da samo banke i vladine institucije mogu izdavati kredite i uzimati depozite. Do sada su postojale dve vladine institucije aktivne u oblasti mikrokreditiranja *startup*-ova. Jedna je Fond za razvoj Republike Srbije, koja je osnovana 2007. i čiji su mikrokreditna linija i krediti za *startup*-ove glavni izvori mikro kreditiranja, a drugi je Fond za finansiranje povećanja zaposlenosti u privredno nedovoljno razvijenim i izrazito emigracionim područjima.

Jedine tri mikro-finansijske institucije (MFI) sada aktivne u zemlji su AgroInvest, MicroDevelopment (nekada MDF) i MicroFins-DBS (bivši MicroFins). Godine 2013. je njihov ukupni portfolio procenjen na oko 10% od predviđene potrebe od

.....
117 https://www.nbs.rs/internet/english/20/laws/law_banks.pdf

250 miliona evra.¹¹⁸ Godine 2014., AgroInvest je saopštio da je veličina njegovog portfolija bila 10,2 miliona evra, prosečna veličina kredita 1.077 evra, dok je stopa otpisa iznosila 1,1%. Ove institucije su pokrenute u sporazumu sa VRS tokom perioda konflikta ili neposredno posle njih, pod pokroviteljstvom UNHCR i drugih međunarodnih organizacija. Navedene MFI drže depozite u bankama (u visini od 100% isplaćenih kredita), a banke samo formalno odobravaju kredite krajnjim korisnicima, dok to zapravo rade MFI.

Sve aktivnosti procene i praćenja kredita obavljaju MFI. Svake godine se odobrava oko 50.000 kredita, od čega su dve trećine za poslovne namene, a jedna trećina za lične potrebe. Od 2000. godine, bilo je nekoliko pokušaja da se unapredi zakonski okvir za rad MFI, ali do sasvim nedavno bez rezultata. Osim njih, lokalne NVO i druge zainteresovane strane u Srbiji, uključujući i neke međunarodne organizacije, podržavaju ove napore. Zavisnost MSP od bankarskog finansiranja i ograničen pristup bankarskim proizvodima za mikro preduzeća nastavlja da sputava razvoj sektora MSP. Kao što je pokazala studija Evropske investicione banke, nedostatak ili ograničena podrška mikrofinansiranju skoro

.....
¹¹⁸ Source: C. Guene and M. Lalovic (2008): *Serbia Microcredit Gap-Assessment*

potpuno onemogućava čak i pouzdanu procenu.¹¹⁹ Isto istraživanje je identifikovalo dva tipa institucija za mikrofinansiranje koje bi mogle odgovoriti potrebama srpskih MSP, a koje čekaju da se usvoje odgovarajući zakoni. To su fond za mikrofinansiranje kapitala, koji bi mogao podržati sve nove nebankarske mikrofinansijske institucije, i fond za mikrofinansiranje garancije portfolija u slučaju prvog gubitka, koji bi izdavao mikro kredite postojecim MSP kojima je uskraćen pristup kreditima.¹²⁰

Postoje neke srpske banke koje delimično popunjavaju jaz u mikro-kreditiranju. To su Opportunity banka osnovana od strane USAID i ProCredit banka koju su pokrenuli brojni međunarodni donatori i posebni fondovi kao što su KfW ili fondovi holandske vlade. Međutim, one ne podržavaju mikro poslovanje u ranoj fazi razvoja, već zahtevaju da je ono operativno minimum od 6 do 12 meseci. Unicredit banka i Unicredit fondacija podržavaju razmene između srpskih i stranih aktera u oblasti socijalnog preduzetništva. Erste banka u Srbiji je pokrenula pilot projekte izdavanjem kredita socijalnim preduzećima (kroz pose-

.....
¹¹⁹ European Investment Bank (2017): *Ex-ante study to assess the potential future use of Financial Instruments to deploy IPA resources in support of Small and Medium-sized Enterprises (SMEs) in Serbia*, str.12

¹²⁰ *ibid*, str.13

ban projekat "Korak-po-korak").¹²¹ Postoji novi instrument u okviru EU Programa za zapošljavanje i socijalne inovacije (EASI) kojim upravlja Erste banka i kojoj je odobreno 4,7 miliona evra sa ciljem da isplati oko 850 mikro kredita bez ikakvih garancija (prosečna visina kredita preko 5.000 evra). Banka Societe General je takođe poznata po mikrokreditiranju i usmerenosti na mikro preduzeća i *startup*-ove.

.....
121 Pogledati <https://www.erstebank.rs/sr/korak-po-korak>. Erste Bank Group je radila na razvijanju „socijalnog bankarstva“ čije aktivnosti su usmerene na tri grupe klijenata u Srbiji:

- Fizička lica koja bi započela sopstveni biznis – program „Korak-po-korak“ iz 2016. godine
- NVO koje su veoma aktivne, ali su im isključeni izvori finansija
- Fizička lica koja su izložena riziku siromaštva ili niskog prihoda (razviće se u 2018. i 2019. godini).

Erste Banka je 2016. pokrenula program „Korak-po-korak“ koji nudi kredite, mentorske usluge i poslovnu obuku za *startup*-ove i mikro kompanije. U okviru ove šeme, proizvodi su prilagođeni i za kredite nisu potrebni kolaterali, što pomaže ortaklucima, naročito onima koji su bili nezaposleni ili marginalizovani i imaju problema sa pristupom finansijskim sredstvima.

Erste Banka nudi nefinansijsku pomoć, znanje i poslovne veštine, pružajući instruktore i predavanja na temu marketinga, društvenih mreža i protoka novca. Klijent može dobiti poslovnog mentora na godinu dana. Veoma je važno da banka obavi procenu uticaja, ujedno i finansijskog i socijalnog uticaja na klijenta. Erste Banka takođe širi socijalno bankarstvo na druge zemlje Jugoistočne Evrope. Svaka aktivnost u različitim zemljama je zasnovana na lokalnim potrebama. Banka je takođe izgradila i onlajn platformu.

Opštine ne mogu direktno izdavati kredite i garancije, niti uspostavljati takav instrument kao zasebno pravno lice. Početkom 2000-ih, postojala su dva međunarodno podržana pilot projekta za garancijske fondove u Novom Sadu i Leskovcu, ali trenutno nisu aktivni. Bilo je još bezuspešnih pokušaja da se osmisle slični krediti i/ili garancijski fondovi. U svakom slučaju, Ministarstvo finansija je odlučilo da ne dozvoli opštinama da se bave ovim aktivnostima.

Dalji koraci: Uz podršku donatora i u saglasnosti sa VRS, bilo bi izvodljivo pokrenuti posebnu, nacionalnu ili regionalnu, kreditnu liniju usmerenu ka investitorima iz srpske dijaspore i/ili primaocima doznaka. Ova kreditna linija bi se mogla kanalisati kroz Fond za inovacionu delatnost ili Fond za finansiranje povećanja zaposlenosti u privredno nedovoljno razvijenim i izrazito emigracionim područjima. Obe institucije bi bile u stanju da upravljaju ovakvim instrumentom. U razgovoru sa istraživačkim timom ICMPD-a, predstavnici drugopomenutog Fonda su izrazili interesovanje da upravljaju ovakvim kreditima. Takav instrument bi takođe mogao biti obuhvaćen jednom od postojećih MFI, ali bi to značilo više kamatne stope i teže uslove dobijanja kredita.

Jedna podgrupa klijenata bi mogla biti posebno podesna za meke kredite u kombinaciji sa grantovima. To su socijalna preduzeća razvijena u područjima sa intenzivnom emigracijom, a koja bi se mogla podržati bilateralnim naporima dijaspore i VRS, ili čak multilateralnim naporima između dijaspore, VRS i donatora. Dijaspore se može angažovati kao inicijalni investitor na osnovu filantropskih i patriotskih razloga. Postoje i druge specifične podgrupe, recimo ruralna populacija, a u njoj naročito žene, ili zadruge zbog kojih bi postojeće mikro-finansijske institucije mogle proširiti svoje usluge.

Šeme kreditnih garancija za MSP

Kao što je rečeno u prethodnom odeljku, mikrofinansijske institucije ne opslužuju dovoljno sektor MSP te postoji značajan kreditni jaz. Kroz šeme kreditnih garancija, poveriocima se mogu ublažiti kreditni rizici i time olakšati pristup sredstvima. Zakon o bankama¹²² dozvoljava privatnim licima da operišu garancijama, dok Zakon o javnom dugu dozvoljava VRS da izdaje garancije samo za javni sektor.

Javna institucija odgovorna za izdavanja kreditnih garancija za MSP u

.....
122 https://www.nbs.rs/internet/english/20/laws/law_banks.pdf. Član 4, Aktivnosti koje banka može obavljati

Srbiji je Fond za razvoj Republike Srbije koji za cilj ima ekonomski i uravnoteženi regionalni razvoj, unapređenje konkurentnosti srpske ekonomije, ohrabrivanje zapošljavanja i stimulisanje razvoja tržišta kapitala.¹²³ Njegove garancije su dostupne malim, srednjim i velikim pravnim licima u privatnom ili državnom vlasništvu (bez javnih kompanija) i ne mogu pokrivati više od 80% vrednosti kredita.¹²⁴ Minimalna vrednost garancije ne može biti manja od 1 milion dinara.¹²⁵

Agencija za osiguranje i finansiranje izvoza Republike Srbije (AOFI) je jedna od retkih institucija koja izvoznim kompanijama i investicijama iz inostranstva izdaje garancije i druga jemstva - za učešće na tenderima, za dobro izvršenje posla, za povraćaj avansnog plaćanja, i za održavanje u garantnom periodu.

Van državnog sektora, postoje tri garancijske šeme u Srbiji koje je Evropski investicioni fond (EIF) stavio na raspolaganje: 1) Instrumenti garancije za MSP (CIP), zatim 2) Garantni instrument u okviru Programa za razvoj i inovacije preduzeća Zapadnog Balkana (WB EDIF) – Portfolio garancija za početni gubitak, i 3) Instrument

.....
123 <http://www.fondzarazvoj.gov.rs/>

124 http://www.fondzarazvoj.gov.rs/files/uslovi_garancije.pdf, strana 1

125 http://www.fondzarazvoj.gov.rs/files/uslovi_garancije.pdf, strana 2

podele rizika za inovativna i istraživačka MSP i preduzeća sa malom i srednjom tržišnom kapitalizacijom.¹²⁶ Garancije i hartije od vrednosti za MSP u Srbiji takođe podržavaju i COSME programi, HORIZON 2020, InnovFin program (udružena inicijativa EIF i EIB) i Program zapošljavanja i socijalnih inovacija (EASI).

Prvim sporazumom između EIF i UniCredit Srbija je 2014. odobreno 5 miliona evra za portfolio od 30 miliona evra, dve godine kasnije je EIF je potpisao novi sporazum sa ProCredit Bankom investirajući 3,5 miliona evra za portfolio od 25 miliona evra. U okviru te šeme, garancijom se menja deo inače neophodnog kolaterala i omogućuju niže cene troškova. COSME obezbeđuje pristup većim finansijskim sredstvima kroz Mehanizam kreditnih garancija i Mehanizam akciskog kapitala za razvoj. U okviru ove šeme, EIF i Banca Intesa Beograd su potpisali sporazum vredan 6 miliona evra 2016. godine, dozvoljavajući kredite za obrtni kapital pod povoljnim uslovima i bez jakog kolatera za MSP. Iako 'Industrijsko liderstvo' kao jedan od HORIZON-ovih prioriteta ima dužnički instrument za pružanje kredita, garancija i drugih oblika dužničkog finansiranja u okviru 3,5

.....
 126 EBCI Vienna Initiative (2014): *Credit Guarantee Schemes for SME lending in Central, Eastern and South-Eastern Europe*, str. 68

milijarde evra vrednog programa „Pristup rizičnom finansiranju“, ne postoje podaci o uspešnosti srpskih kompanija u prijavljivanju. U okviru InnovFin, EIF je 2016. potpisala dva ugovora sa ProCredit Bankom u vrednosti od 35 miliona evra. Tada je UniCredit Banci takođe obezbeđeno 15 miliona evra za unapređenje kreditiranja inovativnih MSP.

Kroz Program zapošljavanja i socijalnih inovacija (EASI), EIF pruža garancije koje omogućuju Erste Banci Srbija da podrži oko 800 mikropreduzetnika sa 4,7 miliona evra vrednim kreditima u periodu od 2016-2021. i sa atraktivnim rokovima (bez privatnih kolaterala) za mnoga socijalna preduzeća.

Kvalitativna analiza ponude garancijskih proizvoda otkriva da se srpskim MSP-ma dominantno nude lične garancije jer portfolio garancije još uvek nisu razvijene. Ukupna vrednost bankarskih garancija srpskim MSP-ima nije poznata. Ukupna vrednost svih garancija u Srbiji je iznosila 2,3 milijarde evra 2015. godine.¹²⁷ Trenutno, Mehanizam garancijskog fonda u okviru Fonda za razvoj ne izgleda da je aktivan.

.....
 127 EIB (2017): *Ex-ante study to assess the potential future use of Financial Instruments to deploy IPA resources in support of Small and Medium-sized Enterprises (SMEs) in Serbia*, str.45

Socijalno preduzetništvo je nov koncept u Srbiji i veruje se da je privukao mnogo pažnje proteklih godina. Trenutno postoji nekoliko inicijativa za podršku socijalnim preduzetnicima, npr. Impact Hub u Beogradu ili program „Korak-po-korak“ (*Step-by-Step*) Erste banke koja nudi poslovnu obuku i mentorske usluge za socijalna preduzeća i NVO koje žele da uđu u privredu. Erste Bank se udružila sa NVO-om Smart Kolektiv, vodećom organizacijom u Srbiji u oblasti korporativne socijalne odgovornosti i socijalne komunikacije. Da bi doprli do nezaposlenih mladih ljudi ili svih lica koja žele da započnu biznis, napravili su partnerstvo sa *Startup Alliance* iz Kragujevca, koja je aktivna u Centralnoj i Južnoj Srbiji i pruža obuku i mentorstvo mladim ljudima voljnim da pokrenu sopstveni biznis. Budući da su startni krediti srpskim klijentima i dalje skupi, Erste banka je osmislila garancijsku šemu za smanjenje troškova takvih kredita i udružila se sa EIF koji ima dva krovna garancijska mehanizma, jedan za mikro preduzetnike, a drugi za socijalne preduzetnike.

Da sumiramo, garancijske šeme se ne koriste onoliko koliko bi mogle: mnogi faktori ograničavaju upotrebu kreditnih garancija u Republici Srbiji. Garancijski uslovi su previše restriktivni za klijente, prekomerna birokratija je takođe obeshrabrujući faktor, a cene obično nisu privlačne. Pored toga, MSP kao klijenti često nisu informisani o mogućnosti korišćenja garancija.¹²⁸

Dalji koraci: Šeme kreditnih garancija podržane od strane donatora imaju smisla u većem obimu, a trenutno ih nudi EIF, između ostalog. Nikakva dodata vrednost se ne bi stvorila uključivanjem ADA fondova, ali takva podrška bi se mogla bolje obznaniti i proširiti i među pripadnicima dijaspore i primaocima doznaka.

Grupno finansiranje (crowdfunding)

Obično se prepoznaju četiri tipa grupnog finansiranja:

- 1) finansiranje bazirano na nagradi je najčešća vrsta kroz koju se nudi proizvod (privilegija) u zamenu za finansijsku podršku;
- 2) finansiranje bazirano na akcijskom kapitalu koje nudi akcijski kapital kompanije u zamenu za kapital. Preduzetnici

.....
128 *ibid* str. 68, videti Tabelu A1.11

mogu definisati nivoe kapitalizacije za investitore, minimalne vrednosti zaloga ili odobriti/uskratiti investitorima uvid u poslovnu dokumentaciju. Kampanje traju do nekoliko meseci i predviđene su za *startup*-ove koji traže 100.000 dolara ili više;

- 3) finansiranje zasnovano na donacijama, a koje je u socijalne i humanitarne svrhe i ne zahteva ništa zauzvrat. Kampanje obično traju do tri meseca i najčešće za iznose ispod 10.000 dolara;
- 4) (dužničko) finansiranje zasnovano na zajmovima koje omogućuje preduzetnicima da prikupe sredstva u vidu kredita koji će biti otplaćeni poveriocima uz kamatne stope.

U vreme pripreme ove studije, nije bilo pravnog ili regulatornog okvira koji bi omogućio osnivanje platformi za grupno investiranje u Srbiji. Ipak, jedna je bila pokrenuta septembra 2017. godine, ali bez velikog uspeha u prikupljanju kapitala, bar ne u vreme pisanja studije. Za finansiranje bazirano na donacijama i nagradama, srpski preduzetnici su koristili slične platforme na globalnom nivou, naročito u kreativnim sektorima. Za neke od njih, kao što je *Indiegogo*, mogu se prijaviti uz srpske identifikacione dokumente i koristiti srpsku adresu, dok kod dru-

gih, kao što je *Kickstarter*, moraju da osnuju kompaniju preko drugog pravnog lica van Srbije.

Prema podacima objavljenim u listu „Politika“, od 570 kampanja grupnog finansiranja u Srbiji, koliko ih postoji od 2011. godine, svega 41 njih (7,2%) su bile uspešne. Većinom su to bili umetnički projekti (32%). U periodu između 2012-2016., broj srpskih kampanja na *Indiegogo* i *Kickstarter* se povećao za 400% - sa 28 na 143 kampanje. Ukupan broj prikupljenih sredstava je iznosio 653.134 dolara.¹²⁹

Još jedan vid grupnog finansiranja su inicijalne ponude elektronskih novčića (ICO) bazirane na *block-chain* tehnologiji, kojima kompanije mogu pristupiti kapitalu kroz izdavanje digitalnih/virtuelnih valuta. U trenutku izrade ove analize, ICO su smatrane veoma kontroverznim jer funkcionišu van postojećih regulatornih okvira. Međutim, njihova „blokčejn“ tehnologija je interesantna i može promeniti način trenutnog poslovanja, čuvati informacije ili čak prenositi vrednosti u zamenu za robu ili investicije. Kako god, prednosti i mane ove tehnologije će se pokazati tek u vremenu koje dolazi.

VRS trenutno razvija zakon o alternativnom finansiranju koji može

.....
129 Dnevne novine „Politika“ od 22. jula 2017.: „Sve više sajtova za volontersko finansiranje“

obuhvatiti i grupno finansiranje. Imajući to u vidu, očekuje se da broj platformi koje nude takve servise u Srbiji poraste, što bi stvorilo dodatne šanse za preduzeća u ranoj fazi razvoja.

Dalji koraci: Kao što se vidi po niskoj uspešnosti kampanja u Srbiji, grupno finansiranje zahteva potpuno novi skup veština, među kojima su najvažnije veštine digitalnog marketinga, izrade prototipa i finansijskog menadžmenta. Uspostavljanje takve platforme bi trebalo da ostane u domenu privatnog sektora. Postoje mnoge dobro uređene globalne platforme koje već imaju veliku bazu investitora i podržavalaca. Grupno finansiranje ima brojne potencijale za preduzeća u ranoj fazi razvoja: pristup izvoznim tržištima, pokrivenost u međunarodnim medijima i prostor za inovacije. Program Austrijske razvojne agencije bi mogao da obezbedi dodatnu vrednost kroz obraćanje dijaspori sa ciljem da se angažuje u mentorstvu, obuci i prikupljanju finansijskih sredstava.

Investiranje u vlasnički kapital

Investiranje u vlasnički kapital znači investiciju u zamenu za učešće u vlasništvu (uprošćeno “akcije” kompanije, iako se u velikoj većini slučajeva ne radi o akcionarskim društvima). U Srbiji je ovakvo inve-

stiranje još u ranoj fazi razvoja i čak je, kad je u pitanju berza, doživelo pad tokom finansijske krize 2008. godine. Procenjuje se da ponuda na tržištu srpskog akcionarskog kapitala vredi oko 35-40 miliona evra u 2017. godini.¹³⁰

Nije razvijen zakonski okvir za investicione fondove rizičnog kapitala (*venture capital*) u Srbiji. Odgovarajuća zakonska odredba po kojoj bi se dobici posmatrali kumulativno, naspram gubitaka još uvek ne postoji, a time se smanjuje stimulans za poslovne anđele i one koji se bave rizičnim kapitalom da investiraju. Ipak, rizični kapital je aktivan i ima jasan trend u srpskom ICT sektoru u kom stižu ponude obećavajućim preduzećima. To često dovodi do premeštanja sedišta kompanije ili čitavih timova iz Srbije u drugu zemlju. I dok neki stručnjaci smatraju da to povećava odliv mozgova, drugi tvrde da infrastruktura još uvek nije na dovoljno visokom nivou da bi ponudila razvojni potencijal ovakvim kompanijama ovde.

U pogledu investicionih fondova rizičnog kapitala, u Srbiji postoji

.....
¹³⁰ EIB (2017): *Ex-ante study to assess the potential future use of Financial Instruments to deploy IPA resources in support of Small and Medium-sized Enterprises (SMEs) in Serbia*, str. 12. Ovaj iznos obuhvata vlasnički kapital iz postojećeg rizičnog kapitala, privatne fondove vlasničkog kapitala, akceleratora i transfer tehnologije, ali bez mezanin finansiranja koje se ne koristi u Srbiji.

ograničeni broj domaćih i međunarodnih aktera. Domaći su *Startlabs VC* fond, *Blue Sea Capital* i ICT Hub. ICT Hub je poznat po ulaganju u obećavajuće ICT kompanije u Srbiji i počeo da investira ukupno 1 milion evra u *startup*-ove u naredne dve godine.¹³¹ Startlabs je primer inicijative iz dijaspore, u kojoj jedan od tri vodeća partnera živi u SAD i radi sa međunarodnim mentorima. U Srbiji i regionu je bio aktivan bugarski fond rizičnog kapitala *Eleven* sa finansijskom podrškom iz EU. Regionalni portfolio EU za Zapadni Balkan već nekoliko godina finansira i projekat Mehanizam rizičnog kapitala (*VC Facility*) Fonda za inovaciju preduzeća (Enterprise Innovation Fund - ENIF) sa namerom da uloži 40 miliona evra u srpske i firme regiona. Projektom upravlja slovenački fond rizičnog kapitala *SC Ventures*.¹³² Fond za pomoć malim preduzećima (Small Enterprise Assistant Fund – SEAF) koji je u međunarodnom vlasništvu¹³³ i registrovan u SAD, vodi regionalni SEAF fond za Južni Balkan sa kancelarijom u Beogradu. Postoji od 2005. godine i do sad je investirao 13 miliona evra. Izgleda da će SEAF investicioni fond u Beogradu početi da finansira i *startup*-ove u ranoj fazi razvoja što ranije nije bio

.....
131 <https://www.ekapija.com/startup/1649015/first-private-equity-fund-worth-eur-1-million-founded-in-serbia-startup>

132 <http://sc-ventures.com>

133 <http://seaf.com>

slučaj, kako je rekao njihov predstavnik na radionici „Poveži se, Srbijo!“ u maju 2017. godine.

Studija Evropske investicione banke ističe da njihovo istraživanje mikro preduzeća i MSP nije pokazalo nikakvu potražnju za finansiranjem vlasničkog kapitala. Ove rezultate treba uzeti sa oprezom jer možda proističu iz nepoznavanja lii nedovoljne svesti o tržištima vlasničkog kapitala u Srbiji.¹³⁴

Dalji koraci: U okviru ove studije, angažovan je ekspert za investicione odnose sa snažnim vezama na Zapadnom Balkanu za obavljanje intervjua sa poslovnim anđelima i sa zadatakom da definiše aktivnosti izvodljive tokom budućeg programa koji bi ADA finansirala. Dobijene su sledeće preporuke: 1) oformiti Grupu srpskih poslovnih anđela (ili grupu mentora) u Austriji; 2) održavati redovne sastanke u Austriji kako bi se izgradilo poverenje i omogućila razmena znanja i iskustava; 3) organizovati prezentacije (*pitch deck*) za srpske *startup*-ove i potražiti savet od grupa iz Austrije; 4) poslovne anđele bolje upoznati sa srpskim tržištem organizovanjem studijskih grupnih poseta Srbiji; 5)

.....
134 EIB (2017): *Ex-ante study to assess the potential future use of Financial Instruments to deploy IPA resources in support of Small and Medium-sized Enterprises (SMEs) in Serbia*, str. 12. Telefonska anketa je prikupila 2.000 validnih odgovora od MSP.

podržati postojeće organizacije u Srbiji, kao što su *Mentors & Founders*; 6) ustanoviti kanal redovnih razmena između *Mentors & Founders* i austrijske mreže poslovnih anđela, uključujući finansiranje događaja sa međunarodno poznatim poslovnim anđelima; 7) finansirati obuku za poslovne anđele koju bi organizovao nezavisni akter; 8) pokrenuti javnu kampanju za podizanje svesti u saradnji sa glavnim medijima.

Idealni aranžman bi uključio vodećeg investitora u Srbiji koji dobro poznaje tržište i osnivački tim, dok bi poslovni anđeli iz Austrije mogli imati ulogu koinvestitora. U investicionom okviru bi bilo važno unaprediti poreski sistem, olakšati zakonske uslove za prekogranične investicije i podržati razvoj i profesionalizaciju lokalnog poslovnog ekosistema.

Specifični oblici angažovanja srpske dijaspore

Pored ekonomskih aspekata angažovanja dijaspore povezanih sa doznakama i transnacionalnim preduzetništvom i investicijama, postoje i druge aktivnosti kojima dijaspora doprinosi zemlji porekla, kao što su kontakti, informacije o tržištu ili međunarodna ekspertiza.

Saxenian (2006, 2008) je definisala takve grupe dijaspore kao „nove Argonaute“ – globalne ekonomske avanturiste i pionire investitore čije se znanje i veštine mogu upotrebiti za razvoj zemlje porekla. Iskustvo „novih Argonauta“ u stvaranju kapitala na perifernim lokacijama sveta ukazuje na to da razvoj danas predstavlja proces eksperimentisanja i učenja, pogotovo u visokim tehnologijama. Dijaspore, naročito u obliku profesionalnih zajednica, mogu povezati dobavljače i korisnike, proizvođače i kreatore politika. Pavlović (2017) je otišao korak dalje ponudivši termin „novi srpski Argonauti“ da bi opisao ne samo uspešne preduzetnike i stručnjake iz oblasti visokih tehnologija, već i uspešne pojedince u nauci i umetnosti, kao i drugu generaciju emigranata koja je zadržala snažne veze sa Srbijom.¹³⁵

Ciljne grupe u fokusu

Srpska dijaspora je krajnje heterogena i kompleksna, što je potvrdilo istraživanje obavljeno u pripremi ove studije. Postoje dva posebna segmenta srpske dijaspore koje su sagovornici ICMPD-a često isticali u vezi sa neiskorišćenim potencijalom i mogućim ciljnim grupama koje bi u Srbiji investirale finansijski i nefi-

.....
¹³⁵ M. Pavlović (2017): *Uključivanje migracija u nacionalne razvojne strategije – Studija nacionalnog okvira za investicije dijaspore u Republici Srbiji*, str. 13

nansijski. To su visoko obrazovani Srbi na istaknutim akademskim i profesionalnim pozicijama u zemlji-
ma prijema i Srbi penzionisani u
inostranstvu koji održavaju prisne
veze sa maticom ili planiraju
povratak.

Visokoobrazovana srpska dijaspora
Srpska akademska dijaspora može
u velikoj meri doprineti razvoju
Srbije s obzirom na to da prenos
znanja i ljudskog kapitala danas
ne znači obavezno značiti i trajni
(fizički) povratak, već se može
postići i privremenom i cirkularnom
migracijom, između ostalog. U vezi
sa tim, virtuelna mobilizacija dija-
spore bi sigurno doprinela razmeni
kontakta, ideja i informacija između
stručnjaka iz dijaspore i matice bez
obaveznog povratka kući.

Model Virtuelnog univerziteta
srpske dijaspore, kako ga je osmi-
slio Filipović (2012), može pomoći
u transformisanju odliva u priliv
mozgova i povećanju konkurent-
nosti srpske ekonomije. Istovre-
meno, može poslužiti kao čvorište
srpskih eksperata iz inostranstva.
Filipovićeve baza podataka od
skoro 6.400 srpskih doktora nauka
širog sveta dokazuje potencijal vi-
sokostručnih srpskih migranata koji
su zastupljeni u svim društvenim
oblastima (Filipović 2012). Ipak, on
upozorava da odgovarajući model
vladinog angažovanja sa dijaspo-
rom još uvek nije konfigurisan. U

stvari, kako je istakao, „situacija je
čak i sumornija, pošto je intelektual-
na dijaspora često suočena sa iza-
zovima koji proističu iz sredine koja
se potčinjava potrebama i željama
određenih političkih grupa“.¹³⁶

Penzioneri

Republički fond za penzijsko i inva-
lidsko osiguranje Republike Srbije
(PIO fond) je 2014. godine objavio
da oko 191.000 Srba prima penzije
iz inostranstva, najvećim delom iz
Nemačke, Hrvatske, Austrije, Švaj-
carske i Francuske.¹³⁷ Nemačka
dominira sa skoro 45.000 penzija
mesečno. Do sada je potpisano 28
bilateralnih državnih sporazuma o
socijalnim davanjima, uključujući i
Austriju. Prema podacima posled-
njeg Popisa stanovništva 2011., u
Srbiji je bilo oko 34.000 povratni-
ka iz Austrije, dok je i dalje veliki
broj onih pred penzionisanjem i sa
željom da ostatak života provedu u
rodnoj zemlji.¹³⁸

.....

136 J. Filipović (2012): "Management of
the Serbian Diaspora Virtual University as
a Complex Organization", <http://www.grfdt.com/PublicationDetails.aspx?Type=Articles&TabId=6>

137 Dnevni list „Novosti“, članak od 28.
februara, 2014.: „U Srbiju svakog meseca
stigne 200.000 inostranih penzija“ <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/drustvo/aktuelno.290.html:480549-U-Srbiju-svakog-meseca-stigne-200000-inostranih-penzija>

138 Prema podacima Popisa stanovništva
2011., penzioneri su činili 66,2% neaktivnih
povratnika u Srbiju, videti V. Stanković
(2014): *Srbija u procesu spoljnih migracija*,
str. 90

Modeli angažovanja preduzetništva iz dijaspore

- Model vrhunskih menadžera (Indija i Škotska): indijski menadžeri u multinacionalnim kompanijama utiču na odluke da se visoko-tehnološke operacije izvode u Indiji (*outsourcing*);
- Model mentorstva / ulaganja rizičnog kapitala (Južna Afrika, Koreja, Tajvan, Izrael, Škotska): menadžeri i vlasnici evropskih *startup*-ova koji vode porekle iz Južne Afrike rade na razvijanju i finansiranju komercijalno održivih projekata u okviru južnoafričkih *startup*-ova;
- Pripadnici dijaspore kao investitori (Kina): dijaspora dobro poznaje stanje u svojoj zemlji i ima pristup strategijama za ublažavanje rizika. Lično poverenje između članova prekogranične mreže investitora smanjuje troškove transakcije;
- Uspostavljanje novih strateških smerova / prepoznavanje novih šansi (Izrael, Jermenija, Indija): pripadnici dijaspore identifikuju niše i pretvaraju globalne šanse u poslovne projekte (mreža skeniranja);
- Model povratka talenata (Kina, Koreja): podsticaji kao što su tehnološki parkovi za talente u Kini usmereni na povratak mozgova
- Model eksternalizacije (Jermenija): uspešni pripadnici dijaspore donose ugovore o outsourcing-u kompanijama u rodnim zemljama.

Izvor: Kuznetsov 2005. (u Robertson 2007.)

Udeo penzija koje stižu iz inostranstva može pomoći da sagledamo proces slanja doznaka budući da se i penzije smatraju doznakama. Ukoliko pretpostavimo da mesečna penzija iznosi oko 500 evra, tada vidimo da 191.000 penzija čini priliv od oko 1 milijarde evra godišnje. Ovu tvrdnju bi trebalo dodatno proveriti i potkrepiti zvaničnim podacima iz NBS i PIO fonda.

Kako god, ovim se nedvosmisleno pokazuje potencijal penzionera kao moguće ciljne grupe koji je potvrđen i tokom ICMPD istraživanja.

U poglavlju 4.1 smo videli da mnogi od njih imaju odlučujuću ulogu u pružanju finansijske podrške članovima porodice i njihovim preduzetničkim aktivnostima. Kao što su mnogi sagovornici ICMPD-a istakli, među kojima i predstavnici Ministarstva spoljnih poslova Srbije, sektori sa najvećim potencijalom i uspešnošću su zdravstvena nega, domovi za stare i ostale gerontološke usluge.

Mogući modeli angažovanja srpskih preduzetnika u/iz Austrije

Iako je preduzetništvo među imigrantima koji žive u najrazvijenijim svetskim privredama široko istraživana tema, naučni krugovi su tek u poslednje vreme počeli da

istražuju na koji način članovi dijaspore doprinose privredama svojih matičnih zemalja. Kao alternativa stranim direktnim investicijama, direktne investicije dijaspore imaju veću fleksibilnost i doprinose integraciji matice u globalnu ekonomiju kroz spregu donacija, malih i velikih investicija, trgovine i turizma, i transfera doznaka. Istovremeno, cirkularna migracija i mrežne platforme pomažu u kanalisanju preduzetnika i kapitala iz dijaspore. Kuznetsov (2005) je izneo različite modele angažovanja preduzetništva iz dijaspore.

Poznato je da viši nivoi preduzetništva kod svih preduzetnika – bilo iz dijaspore ili u zemlji porekla - stoje u direktnoj korelaciji sa višim nivoima ekonomskog razvoja. Ipak, treba znati da postoje različiti nivoi organizacija usmerenih na ohrabrivanje emigranata da investiraju u matične zemlje i rodni kraj, u opsegu od privatnih preko državnih do javno-privatnih partnerstava.¹³⁹ Mnoge od tih organizacija su hibridne, a Newland i Tanaka ih kategorišu kao mrežne organizacije, mentorske organizacije, organizacije za obuku, organizacije za investicije, i organizacije rizičnog kapitala i strateškog partnerstva.

Mrežne organizacije su kanali za dijasporu i poslovne ljude i stručnjake

.....
139 K. Newland i H. Tanaka (2011): "Mobilizing Diaspora Entrepreneurship for Development"

SLIKA 12. NIVOI POSVEĆENOSTI PREDUZETNIŠTVU IZ DIJASPORE

IZVOR: K. NEWLAND I H. TANAKA (2010)

u matici da se sastanu i diskutuju o šansama za saradnju. One mogu povezati domaće privrednike sa dijasporom ili omogućiti veze između samih članova dijaspore. U vezi sa fokusom ove studije, mrežne organizacije bi se mogle upotrebiti i u obliku posrednika (brokera) za kupovinu i prodaju, za *outsourcing* aranžmane, za kolektivne investicije ili informisanje austrijskih kompanija koje bi bile zainteresovane da investiraju i uspostavljaju B2B partnerstva.

Dok mreže sa dijasporom predstavljaju značajan resurs, u praksi su, pak, teško održive. Vrlo često se naivno pretpostavlja da će početni entuzijazam trajati daveka ili da će se spontano pretvoriti u konkretna dela. Iz toga razoga treba početi sa malim zaduženjima i malim projektima, postepeno ih povećavati dok

se ne izgradi poverenje i stekne iskustvo (Kuznetsov 2006). Kada je malo toga dostupno ili kada se malo kome može verovati, izuzetni pojedinci su ključ u pokretanju procesa, a organizacije u zemlji porekla onda moraju da ih podrže. Migranti iz dijaspore otvaraju vrata i stvaraju veze, ali su vlada i administracija u matici ti koji omogućuju uslove da se one održe (Kuznetsov 2006).

Pre svega, neophodno je razmišljati dugoročno ne bi li se održale takve mreže i dobila politička podrška matice. Postoje međunarodna iskustva koja preporučuju selektivan pristup mreži umesto otvorenih vrata svakome i razvijanje javno-privatna partnerstva za promociju inovacija,¹⁴⁰ dok istovremeno, ima i onih koja pokazuju da poslovne mreže ne treba suziti na mali broj članova najviše klase preduzetnika, već da moraju biti dovoljno široke kako bi članarine ostale niske za sve članove.

Mentorske organizacije se aktivnije uključuju u podršku preduzetništva dijaspore. One spajaju ambiciozne preduzetnike koji teže širenju poslova u inostranstvu sa ekspertima i poslovnim liderima iz dijaspore. Neki mentori nude jednokratne usluge, dok drugi pružaju stažiranje

.....
140 D. R. Agunias i K. Newland (2012): *Developing a Road Map for Engaging Diasporas in Development: A Handbook for Policymakers and Practitioners in Home and Host Countries*, str.140

ili čak šansu za zaposlenje u njihovim korporacijama.

U Srbiji je bilo mnogo inicijativa u okviru kojih su se sastajali eksperti i preduzetnici iz dijaspore sa perspektivnim preduzetnicima. Odličan primer je projekat koji je vodila Grupa 484, finansiran od strane USAID 2012,¹⁴¹ kada je oko 15 mentora iz dijaspore podržalo preduzeća u ranoj fazi razvoja u Užicu, Vranju i Novom Pazaru. Osim njega, i trenutni švajcarski projekat *SECO Entrepreneurship* povezuje mentore iz inostranstva sa klijentima i projektnim partnerima (ICT Hub, Start It, Start labs, Nova Iskra). Slično ovome, mogao bi se uspešno pokrenuti program mentorisanja koji bi obuhvatio srpske poslovne ljude i konsultante u Austriji da pomognu preduzećima u Srbiji. Za to bi bila potrebna baza podataka i/ili sveobuhvatna mrežna platforma.

Organizacije za obuku pomažu preduzetnicima da steknu znanje i veštine potrebne za pokretanje i vođenje biznisa. Programi obuke mogu preneti znanja stručnjaka iz dijaspore u rodnu zemlju ili ponuditi lekcije i kurseve o poslovnom menadžmentu i finansiranju. U slučaju pripadnika srpske dijaspore u/iz Austrije, *online* ili klasični kursevi bi mogli obučavati polaznike za

.....
141 T. Pavlov et al. (2012): *Dijaspora kao resurs lokalnog razvoja*

pripremu biznis plana, planiranje finansiranja, marketing, upravljanje lancem snabdevanja, prodaju, do opšte obuke o administrativnim i pravnim pitanjima u vezi sa tim kako registrovati preduzeće i koju pravnu formu izabrati za preduzeće.

mentorisanja, obuke i investicionih aktivnosti već postoje među srpskim preduzetnicima u dijaspori, kao i između ove dve zemlje, ali tek predstoji da se zvanični programi i organizacije pokrenu i promovišu.

Investicione organizacije pružaju početno ili naknadno finansiranje *startup*-ova, obično kroz kombinaciju privatnih i javnih sredstava.

Organizacije za rizični kapital i strateška partnerstva pružaju više od finansiranja *startup*-ova i ozbiljno su uključene u projekte koje smatraju profitabilnim. Mogu oformiti strateška partnerstva sa drugim rizičnim kapitalima, poslovnim liderima, inženjerima i drugim stručnjacima. Ove organizacije su zainteresovane za kvalitet predloženih investicija, visok potencijal vraćanja investicija i uticaj takvih partnerstava i investicija na strateške sektore.

Sve ove organizacije mogu varirati u pogledu ciljeva, nivoa selektivnosti članstva, ekonomskih sektora, tipova usluga i geografskog fokusa. Iz tog razloga, neophodan je poseban pristup u zavisnosti od ciljnih grupa dijaspore. Preduzetnici iz srpske dijaspore u/iz Austrije se mogu uključiti u bilo koju od pet opisanih organizacija. ICMPD-ovo istraživanje u Austriji i Srbiji pokazuje da mnogi elementi umrežavanja,

06

Zaključci

Da bi otkrili koji podsticaji bi bili primenjivi i sa najviše rezultata, autori su ispitali izvodljivost različitih finansijskih instrumenata u vezi sa njihovom dodatnom vrednošću i katalitičkim efektom na razvoj MSP u Srbiji.

Ova studija izvodljivosti ima za cilj identifikovanje mehanizama za podsticanje investicija srpske dijaspore u Austriji i drugih oblika ekonomske saradnje između Srbije i njenih preduzetnika Austriji, ali i u drugim zemljama.

Sveobuhvatno prikupljanje sekundarnih podataka (*desk review*) i konsultacije u obe zemlje su otkrili da postoje veliki izazovi u pogledu odnosa između VRS i dijaspore, kao i to da oni nisu nepremostivi. Srpski preduzetnici u dijaspori su iskazali dovoljno interesovanja za intenzivnije angažovanje, uključujući i razvoj sektora MSP, mentorstva, filantropiju i uspostavljanje poslovnih mreža.

Srpska dijaspora u Austriji je dala konkretne predloge za saradnju sa maticom: prvo i najvažnije je pokretanje kampanja za podizanje svesti kako bi se, u saradnji sa velikim medijima, unapredio preduzetnički duh i predstavile uspešne priče preduzetnika i anđela

investitora. Obraćanje, komunikacija i umrežavanje kroz razmenu informacija su više nego dobrodošli, naročito s obzirom na nepoznavanje srpskih struktura poslovne podrške među pripadnicima srpske dijasporu u Austriji. Predlozi su obuhvatali studijska putovanja, konferencije, susrete za umrežavanje, širenje informacija o šansama za investiranje kroz različite medijske kanale – da bi se doprlo do Srba u Austriji. Kao deo aktivnosti u kampanji vidljivosti, preporučeno je angažovanje istaknutih pripadnika srpske dijasporu u Austriji u svojstvu brend ambasadora ili ekonomskih posrednika. U skladu sa tim, više puta je spomenuto uspostavljanje internet platforme za povezivanje srpskih preduzeća i mentora, po primeru austrijskog „Go International“ programa u Srbiji koja bi sufinansirao učešće kompanija na međunarodnim sajmovima. Takve intervencije bi se dobro uklopile sa namerom VRS da podrži internacionalizaciju i konkurentnost srpskih MSP. U velikoj meri, studija je otkrila da su za MSP neophodni mikrofinansiranje, garancije portfolija i investiranje vlasničkog kapitala, zajedno sa jačanjem kapaciteta samih preduzetnika (finansijska pismenost, digitalni marketing, grupno finansiranje, itd.).

Da bi otkrili koji podsticaji bi bili primenjivi i sa najviše rezultata, autori su ispitali izvodljivost različitih

finansijskih instrumenata u vezi sa njihovom dodatnom vrednošću i katalitičkim efektom na razvoj MSP u Srbiji. Grantovi kofinansiranja, obveznice za dijasporu, revolving mikro krediti, šeme kreditnih garancija, grupno finansiranje (*crowdfunding*) i investiranje u vlasnički kapital su analizirani prema postojećim zakonskim aktima i obuhvatili su strukture i instrumente podrške kako bi se procenila izvodljivost i eventualna dodatna vrednost upotrebe zvanične razvojne pomoći za podsticanje privatnih investicija. Prožimajuća hipoteza je bila: ukoliko bi se zvanična razvojna pomoć primenila u okviru finansijskog instrumenta za podsticanje investicija iz dijasporu, da li bi to u narednih nekoliko godina privuklo investicije i aktivnosti koje se inače ne bi desile u tolikom obimu ili uopšte?

Tri rešenja su se pokazala kao najizvodljivija:

1) Revolving mikro kreditni fond: kroz podršku donatora i u saradnji sa VRS, moguće je pokrenuti posebnu kreditnu liniju usmerenu na investicije srpske dijasporu. Može obuhvatiti čitavu zemlju ili samo određeni region. Ovim fondom bi rukovodio Fond za razvoj ili Fond za finansiranje povećanja zaposlenosti u privredno nedovoljno razvijenim i izrazito emigracionim područjima. Obe institucije imaju dovoljno iskustva i kapaciteta da

Grantovi kofinansiranja, obveznice za dijasporu, revolving mikro krediti, šeme kreditnih garancija, grupno finansiranje (crowdfunding) i investiranje u vlasnički kapital su analizirani prema postojećim zakonskim aktima i obuhvatili su strukture i instrumente podrške kako bi se procenila izvodljivost i eventualna dodatna vrednost upotrebe zvanične razvojne pomoći za podsticanje privatnih investicija. Prožimajuća hipoteza je bila: ukoliko bi se zvanična razvojna pomoć primenila u okviru finansijskog instrumenta za podsticanje investicija iz dijaspore, da li bi to u narednih nekoliko godina privuklo investicije i aktivnosti koje se inače ne bi desile u tolikom obimu ili uopšte?

upravljaču ovim mehanizmom, a pogotovo su predstavnici drugog fonda istakli interesovanje da se uključe u ovakav program. Njim bi mogla rukovoditi i jedna od postojećih MFI, ali to bi klijentima značilo više kamatne stope i teže uslove za dobijanje kredita. Jedna podgrupa klijenata je posebno podesna za meke kredite u kombinaciji sa bespovratnim grantovima - socijalna preduzeća u područjima intenzivne emigracije, a koja bi se mogla podržati kroz bilateralne (dijaspora-VRS) ili multilateralne (dijaspora-VRS-donator) aktivnosti. Dijaspore se može uključiti kao inicijalni investitor iz filantropskih i patriot-skih razloga. Postoje i određene posebne grupe, npr. ruralna populacija, a u njoj naročito žene, ili zadruge zbog kojih bi postojeće MFI mogle proširiti svoje usluge.

2) Grantovi kofinansiranja (bespovratna sredstva koja dopunjavaju sopstveni kapital i druge izvore investicije) mogu biti alternativa za revolving mikro kredite kroz javni poziv za grantove donatora uz sopstveni kapital (u odnosu 50/50 ili 70/30), npr. za najbolje i/ili inovativne poslovne ideje iz dijaspore ili one usmerene na posebno osiromašene regione Srbije. Takođe bi bilo moguće započeti program sličan moldavskom programu "Pare 1+1", u kom bi primaoci doznaka imali pristup finansiranju za osnivanje ili proširenje preduzeća.

3) Što se tiče investiranja u vlasnički kapital, ova studija je pokazala da je srpski ekosistem poslovnih anđela i rizičnog kapitala u samom začetku, iako su oni važni za rast i internacionalizaciju preduzeća. Dato je nekoliko preporuka za najbolje načine da se ohrabre takve investicije u Srbiji. Zaključujemo da bi se mogao izvesti pilot projekat preko kog bi Austrijska razvojna agencija obezbedila garancije za investiranje u *startup*-ove - pod uslovom da scenario upotrebe (*use case*) demonstrira jasan razvojni uticaj za Srbiju. Srbija je dobro poznata po ICT uslugama i inovacionom kapacitetu u ovoj oblasti i to bi moglo poslužiti kao osnova za produbljivanje odnosa između investitora i postojećeg poslovanja. Na stolu su preporuke za produbljivanje odnosa između srpskih i austrijskih poslovnih anđela, održavanje sastanaka i pružanje podrške konferencijama za prezentaciju *startup*-ova (*pitching*) od strane srpskih preduzeća u Austriji, za studijska putovanja poslovnih anđela u Srbiju, finansijsku obuku i predavanja, ali ostaje da se vidi u kom obimu je sve to izvodljivo u okviru programa koji bi ADA finansirala.

Priprema mera za podsticanje investicija iz dijaspore nije novost. Temelj za svaki takav podsticaj je stvaranje stimulativnog okvira poslovanja u Srbiji koji bi rešio pravna, ekonomska i strukturna pitanja.

NALED je objavio Sivu knjigu „Preporuke za uklanjanje administrativnih prepreka za poslovanje u Srbiji“ koja bi se mogla proširiti da obuhvati izazove i preporuke pripadnika dijaspore koji posluju u Srbiji, čime bi bila dodata još jedna vrednost - iz perspektive transnacionalnog preduzetništva.

Istraživanje ICMPD-a je otkrilo da lokalno-baziran pristup, koji obuhvata RRA i LER, mogao biti delotvorniji od fokusiranja na nacionalni nivo iako nema sumnje da tek sinergijskim naporima odluke i politike centralnog nivoa mogu podržavati lokalne inicijative i razvoj. U suštini svega je potreba da se izgradi poverenje između pripadnika dijaspore i lokalnih vlasti, bilo na lokalnom ili centralnom nivou VRS. Što više zvaničnici budu ispunjavali svoja obećanja i očekivanja i počinjali da uključuju i dijasporu u šire dijaloge i kreiranje politika, to su veće šanse da će ukupan zbir biti veći od pojedinačnih inicijativa i odluka.

07

Bibliografija

- Becker, Torsten, Paul Hockenos and Elizabeth Holmes (2009): *Remittances from Austria – Assessment Study*, OeEB, Vienna
- Bobić, Danijela (2017): *Youth Entrepreneurship in Serbia: Mapping Barriers to Youth Entrepreneurship*, GIZ, Bonn
- Bobić, Mirjana, Milica Vesković Andjelković i Vlasta Kokotović Kanazir (2016): *Study on External and Internal Migration of Serbia's Citizens with particular Focus on Youth*, IOM, Belgrade <https://serbia.iom.int/sites/default/files/publications/documents/Study%20on%20external%20and%20internal%20migration%20of%20Serbia%27s%20citizens%20with%20particular%20focus%20on%20Youth.pdf>
- De Luna Martinez, Jose, Isaku Endo and Corrado Barberis (2006): *The German-Serbia Remittance Corridor: Challenges of Establishing a Formal Money Transfer*, World Bank Working Paper no. 80, Washington DC
- Debass, Thomas and Michael Ardivino (2009): *Diaspora Direct Investment (DDI): the Untapped Resource for Development*, USAID
- Washington DC EBCI Vienna Initiative (2014): *Credit Guarantee Schemes for SME lending in Central, Eastern and South-Eastern Europe*, Report by the Vienna Initiative Working Group

- EESC (2016): *Report of 3rd Meeting of the EU-Serbia Civil Society Joint Consultative Committee: Enterprise and Industry Policy*, <http://www.eesc.europa.eu/resources/docs/eesc-2016-05200-00-01-tcd-tra-en.docx>
- European Commission (2016): *Serbia 2016 Report*, European Commission Staff Working Document, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pdf/key_documents/2016/20161109_report_serbia.pdf
- European Investment Bank (2017): *Ex-ante study to assess the potential future use of Financial Instruments to deploy IPA resources in support of Small and Medium-sized Enterprises (SMEs) in Serbia – Final Report*, EU Delegation to the Republic of Serbia, Belgrade
- Filipović, Jovan (2012): “Management of the Serbian Diaspora Virtual University as a Complex Organization”, <http://www.grfdt.com/PublicationDetails.aspx?Type=Articles&TabId=6>
- Gevorkyan, Aleksandr and David Grigorian (2003): *Armenia and Its Diaspora: Is There a Scope for a Stronger Economic Link?* Armenian International Policy Research Group, Working Paper no. 03/10
- Grečić, Vladimir (2016): “How can the Serbian diaspora contribute much more to the development at home country?”, *Glasnik Srpskog geografskog društva*, vol. 96 (2), str. 65-82, <http://www.doiserbia.nb.rs/Article.aspx?ID=0350-35931602065G>
- Guarnizo, Luis Eduardo (2003): “The Economics of Transnational Living”, *International Migration Review*, vol. 37, no.3, str. 666-699
- Guene, Christophe and Milan Lalovic (2008): *Serbia Microcredit Gap-Assessment*, ILO Social Finance Programme, http://www.european-microfinance.org/docs/microfinance_in_europe/microfinance_by_country/serbia/ILO%20Serbia%20microcredit%20gap%20assessment%20ENG%2008.pdf
- Jandl, Michael and Albert Kraler (2003): “Austria: A Country of Immigration?”, Migration Policy Institute, Washington DC, <https://www.migrationpolicy.org/article/austria-country-immigration>
- Johnson, Brett and Santiago Sedaca (2004): *Diasporas, Émigrés and Development: Economic Linkages and Programmatic Responses*, USAID and TESS, Washington DC
- Kopanja, Vesna (2016): *Analiza instrumenata podrške mikro, malim i srednjim preduzećima i preduzetnicima na lokalnom nivou*, Stalna

konferencija gadova i opština, Beograd

- Kuznetsov, Yevgeny (2006): "Leveraging Diasporas of Talent: Toward a New Policy Agenda", *Diaspora Networks and the International Migration of Skills: How Countries Can Draw on Their Talent Abroad* ed.by Y. Kuznetsov, World Bank Institute Development Studies No. 36585, Washington DC, str. 221-237
- Lacroix, Thomas and Simona Vezzoli (2010): *Building Bonds for Migration and Development: Diaspora Engagement Policies of Ghana, India and Serbia*, GIZ, Eschborn
- Lazić, Mladen and Laslo Sekelj (1997): "Privatisation in Yugoslavia (Serbia and Montenegro)", *Europe-Asia Studies*, vol. 49, no. 6, str. 1057-1070
- Levitt, Peggy (1998): "Social Remittances: Migration Driven Local-Level Forms of Cultural Diffusion", *International Migration Review*, vol. 32, no. 4, str. 926-948
- Mara, Isilda, Hermine Vidovic and Michael Landesmann (2013): *Migration Patterns of Serbian and Bosnia and Herzegovina Migrants in Austria: Causes and Consequences*, The Vienna Institute for International Economic Studies (WIIW), Research Report 389
- Martines, Melissa, Paula Giraldo, Saman Nizai, Haley Castro, Sameh Hassan, Nadza Durakovic, and Aiman Zarul (2015): *PARE 1+1: Improving Moldova's Remittance-Based Investment Program*, Columbia University and IOM, <https://sipa.columbia.edu/sites/default/files/IOM%20Final%20Report.pdf>
- Mijačić, Dragiša (2011): *Analiza stanja poslovne infrastrukture u Republici Srbiji*, NARR i InTER, Beograd
- Newland, Kathleen and Hiroyuki Tanaka (2010): *Mobilizing Diaspora Entrepreneurship for Development*, Migration Policy Institute, Washington DC
- ----- (2011): *Mobilizing Diaspora Entrepreneurship for Development*, Migration Policy Institute, Washington DC, <https://www.migrationpolicy.org/article/mobilizing-diaspora-entrepreneurship-development>
- OECD (2017): *International Migration Outlook 2017*, Paris, OECD Publishing, http://www.oecd-ilibrary.org/content/book/migr_outlook-2017-en; http://www.keepeek.com/Digital-Asset-Management/oecd/social-issues-migration-health/international-migration-outlook-2017_migr_

outlook-2017-en#.WiI0KYanHIU

- Pavlov, Tanja, Robert Kozma i Bojan Velez (2012): *Dijaspora kao resurs lokalnog razvoja*, USAID Serbia i Grupa 484, Beograd
- Pavlović, Marko (2017): *Uključivanje migracija u nacionalne razvojne strategije – Studija nacionalnog okvira za investicije dijaspore u Republici Srbiji*, UNDP, Beograd
- Pejin-Stokić, Ljiljana and Vladimir Grečić (2012a): *Social Impact of Emigration and Rural-Urban Migration in Central and Eastern Europe VT/2010/001. Final Country Report Serbia*, European Commission
- ----- (2012b): *Social Impact of Emigration and Rural-Urban Migration in Central and Eastern Europe: Executive Summary Serbia*, European Commission, <http://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=8825&langId=en>
- Popović-Pantić, Sanja (2014): “The Importance of Human Resources Development as Non-Financial Support to SMEs in SEE and Serbia”, *Proceedings of the XIV International Symposium SYMORG 2014: New Business Models and Sustainable Competitiveness*, ur. A. Marković i S. Barjaktarović Rakočević, Univerzitet u Beogradu, Fakultet organizacionih nauka, str. 545-550
- Predojević-Despić, Jelena i Goran Penev (2014): “Emigration Zones in Serbia: 2011 Census Results”, *Zbornik Matice srpske za društvene nauke*, br.148 (3/2014), Matica srpska, Odeljenje za društvene nauke, Novi Sad, str. 383-397, http://www.maticasrpska.org.rs/stariSajt/casopisi/ZMSDN_148.pdf
- Rannveig Agunias, Doreen and Kathleen Newland (2012): *Developing a Road Map for Engaging Diasporas in Development: A Handbook for Policymakers and Practitioners in Home and Host Countries*, MPI and IOM, Washington DC
- Rašević, Mirjana (2016): *Migracije i razvoj u Srbiji*, IOM, Beograd, <https://serbia.iom.int/sites/default/files/Migracije%20i%20razvoj%20u%20Srbiji.pdf>
- Ratković-Njegovan, Biljana i Srećko Stamenković (2016): “Business and Corporate Elites in Serbia” in *Megatrend Review*, vol.13, no. 3/2016, p.227-242, <http://scindeks-clanci.ceon.rs/data/pdf/1820-3159/2016/1820-31591603227R.pdf>
- Republički zavod za statistiku (2017): *Anketa o prihodima i uslovima*

- života: Siromaštvo i socijalna nejednakost, 2016.*, Saopštenje PD10, broj 087, SRB087 PD10 030417, god. LXVII, april 2017, http://webrzs.stat.gov.rs/WebSite/repository/documents/00/02/44/94/PD10_087_srb_2016.pdf
- ----- (2016): *Procene stanovništva u Republici Srbiji u 2015.*, Saopštenje SN70, broj 171, god. LXVI, jun 2016., SRB171 SN70 300616, http://webrzs.stat.gov.rs/WebSite/repository/documents/00/02/16/11/SN70_171-Procene_2015_saopstenje_SRB+bko-rekt_posle_ispravki_28_06_2016.pdf
 - ----- (2017), *Anketa o radnoj snazi, I kvartal 2017.*, Saopštenje RS10, broj 144, SRB144 RS10 310517, god. LXVII, maj 2017, http://webrzs.stat.gov.rs/WebSite/repository/documents/00/02/49/44/RS10_2017Q1.pdf
 - ----- (2017), *Anketa o radnoj snazi, II kvartal 2017.*, Saopštenje RS10, broj 242, SRB242 RS10 310817, god. LXVII, avgust 2017, http://webrzs.stat.gov.rs/WebSite/repository/documents/00/02/57/69/Saopstenje_ARS_2017Q2.pdf
 - Robertson, Susan L. (2007): "Bringing Diasporas to Market: Leveraging Talent (and Patriotism) for Nations' Economies", the Centre for Globalisation, Education and Societies, University of Bristol, UK, <http://www.bris.ac.uk/education/people/academicStaff/edslr/publications/20slr/>
 - Saxenian, AnnaLee (2006): "International Mobility of Engineers and the Rise of Entrepreneurship in the Periphery", UNU-WIDER Research Paper No. 2006/142
 - Saxenian, AnnaLee and Charles Sabel (2008): "Venture Capital in the "Periphery": The New Argonauts, Global Search, and Local Institution Building" in *Economic Geography* 84 (4), pp. 379-394
 - Stanković, Vladimir (2014): *Srbija u procesu spoljnih migracija*, Republički zavod za statistiku, Republika Srbija, Beograd
 - Statistic Austria (2017): *Migration & Integration. Zahlen. Daten. Indikatoren 2017*, Wien
 - Terazzas, Aaron (2010): *Diaspora Investment in Developing and Emerging Country Capital Markets: Patterns and Prospects*, Migration Policy Institute, Washington DC
 - Tomić, Đorđe (2016): *Srpska dijaspora u Saveznoj Republici Nemačkoj*, GIZ, Bon

- Upchurch, Martin and Darko Marinković (2011): “Wild Capitalism, Privatisation and Employment Relations in Serbia” in *Employee Relations*, vol. 33, no. 4, pp. 316-333
- USAID BEP (2016): *Legal Framework for Non-Banking Financial Institutions in Serbia – Review of Outstanding Issues as Discussed on Meetings with National Bank of Serbia’s Working Group Tasked with Developing Improvements to the Statutory Framework Governing Financial Services*, June 2016, Belgrade, http://www.bep.rs/baza_znanja/english/documents/access-to-finance/Legal%20Framework%20for%20NBFIs%20in%20Serbia%20-%20Outstanding%20Issues%20June%202016.pdf
- Vertovec, Steven (2004): *Rethinking Remittances*. Transnational Communities Working Paper, WPTC, Oxford
- Vlada Republike Srbije (2009): Zakon o kontroli državne pomoći, „Službeni glasnik Republike Srbije”, br. 51/09
- ----- (2011): *Strategija i politika razvoja industrije Republike Srbije od 2011. do 2020. godine*, “Službeni glasnik Republike Srbije” br. 55/2011, <http://www.kombeg.org.rs/Slike/CeEkonPolitikaPrestrIRazvoj/Ekonomska%20politika/StrategijaipolitikarazvojaindustrijeRepublikeSrbijeod2011-2020godine.pdf>
- ----- (2011): Pravilnik o metodologiji za izradu godišnjeg izveštaja o odobrenoj državnoj pomoći, „Službeni glasnik Republike Srbije”, br. 3/2011
- ----- (2013): Zakon o računovodstvu, Službeni glasnik Republike Srbije, br. 62/2013, http://paragraf.rs/propisi/zakon_o_racunovodstvu.html
- ----- (2014): Uredba o pravilima za dodelu državne pomoći, „Službeni glasnik Republike Srbije”, br. 13/2010, 100/2011, 91/2012, 37/2013, 97/2013 i 119/2014, <http://www.kkdp.gov.rs/doc/propisi/UREDBA%20drzavna%20pomoc.pdf>
- ----- (2015): Zakon o ulaganjima, „Službeni glasnik Republike Srbije”, br. 89/2015
- ----- (2015): *Izveštaj o malim i srednjim preduzećima i preduzetništvu za 2014.*, Ministarstvo privrede, Beograd
- ----- (2015): Nacionalni program za suzbijanje sive ekonomije, “Službeni glasnik Republike Srbije”, br. 110/2015, <http://www.mfin.gov.rs/UserFiles/File/strategije/Nacionalni%20program%20za%20suzbijan->

je%20sive%20ekonomije.pdf

- ----- (2015): Nacionalni program ekonomskih reformi za period od 2015. do 2017. godine, Ministarstvo finansija, Beograd http://www.mfin.gov.rs/UserFiles/File/dokumenti/2015/NERP%202015%20-%20SRPS-KI%20za%20WEB%20MFIN%2018_%203_%
- ----- (2015) Strategija za podršku razvoja malih i srednjih preduzeća, preduzetništva i konkurentnosti za period od 2015. do 2020. godine, Ministarstvo privrede, Beograd, <http://www.privreda.gov.rs/wp-content/uploads/2015/06/Strategija-mala-i-srednja-preduzeca.pdf>
- ----- (2015): *Migracioni profil Republike Srbije za 2014. godinu*, Komesarijat za izbeglice i migracije Beograd, <http://www.kirs.gov.rs/docs/migracije/migracioni%20profil%202014.pdf>
- ----- (2015): Zakon o izvršenju i obezbeđenju, Službeni glasnik Republike Srbije, br. 106/2015, https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_izvršenju_i_obežbedjenju.html
- ----- (2016): Uredba o uslovima i načinu privlačenja direktnih investicija, "Službeni glasnik Republike Srbije", br. 110/2016, <http://privreda.gov.rs/wp-content/uploads/2017/05/Uredba-Podsticaji-2017.pdf>
- Žarković, Jasna, Dragiša Mijačić i Tatjana Sovrlić (2016): *Klasteri desetak godina kasnije: Analiza efekata programa podrške razvoju klastera u Srbiji 2007-2015.*, InTER, Beograd
- World Bank (2018): *Doing Business 2018. Reforming to Create Jobs*, 15th edition, <http://www.doingbusiness.org/~media/WBG/DoingBusiness/Documents/Annual-Reports/English/DB2018-Full-Report.pdf>
- ----- (2017): *Migration and Remittances: Recent Developments and Outlook – Special Topic: Global Compact on Migration*, Migration and Development Brief 27, <http://pubdocs.worldbank.org/en/992371492706371662/MigrationandDevelopmentBrief27.pdf>
- ----- (2017): *Baseline Survey on Remittance Beneficiaries' Financial Behaviors in East Europe and Central Asia*, Survey Findings, SECO-Funded Remittances and Payments Program Payment Systems Development Group
- ----- (2017): *Doing Business 2017. Equal Opportunity for All*, 14th edition, <http://www.doingbusiness.org/~media/WBG/DoingBusiness/Documents/Annual-Reports/English/DB17-Full-Report.pdf>
- ----- (2016): *Review of the Market for Remittances in Serbia*,

SECO-Funded Remittances and Payments Program, Payment Systems Development Group

- ----- (2016): *Doing Business 2016. Measuring Regulatory Quality and Efficiency*, 13th edition, [http://www.doingbusiness.org/reports/global-reports/~media/WBG/DoingBusiness/Documents/Annual-Reports/English/DB16-Chapters/DB16-Mini-Book.pdf](http://www.doingbusiness.org/reports/global-reports/~/media/WBG/DoingBusiness/Documents/Annual-Reports/English/DB16-Chapters/DB16-Mini-Book.pdf)
- ----- (2016): *Migration and Remittances Factbook 2016*, <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/23743/9781464803192.pdf>
- World Economic Forum (2017): *Global Competitiveness Report 2017-2018*, ed. Klaus Schwab, <https://www.weforum.org/reports/the-global-competitiveness-report-2017-2018>

08

Lista skraćenica

Skraćenica	Naziv institucije/organizacije
ADA	Austrijska razvojna agencija (Austrian Development Agency)
AOFI	Agencija za osiguranje i finansiranje kredita Republike Srbije
APR	Agencija za privredne registre Republike Srbije
BDP	Bruto domaći proizvod
BDV	Bruto dodata vrednost
BITF	Poslovno-tehnološki inkubator tehničkih fakulteta u Beogradu
EBRD	Evropska banka za obnovu i razvoj (European Bank for Reconstruction and Development)
EIB	Evropska investiciona banka
EIF	Evropski investicioni fond
EK	Evropska komisija
ENIF	Fond za preduzetničke inovacije (Enterprise Innovation Fund)
EASI	EU program za zapošljavanje i socijalne inovacije (EU Employment and Social Innovation Programme)

EU	Evropska unija
GIZ	Nemačka organizacija za međunarodnu saradnju (Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit)
ICMPD	Međunarodni centar za razvoj migracionih politika u Beču (International Centre for Migration Policy Development)
IOM	Međunarodna organizacija za migracije (International Organisation for Migration)
IPA	Instrument predpristupne pomoći (Instrument for Pre-Accession Assistance)
KD	Kancelarija za dijasporu
LER	Lokalni ekonomski razvoj
LS	Lokalna samouprava
MFI	Mikrofinansijska institucija
MSP	Mala i srednja preduzeća
MMF	Međunarodni monetarni fond
MP	Ministarstvo privrede Republike Srbije
MTO	Operater za transfer novca (Money Transfer Operator)
NALED	Nacionalna alijansa za lokalni ekonomski razvoj (National Alliance for Local Economic Development), Srbija
NARR	Nacionalna agencija za regionalni razvoj Republike Srbije
NBS	Narodna banka Srbije
NIP	Nacionalni investicioni plan, Republika Srbija
NSZ	Nacionalna služba za zapošljavanje Republike Srbije

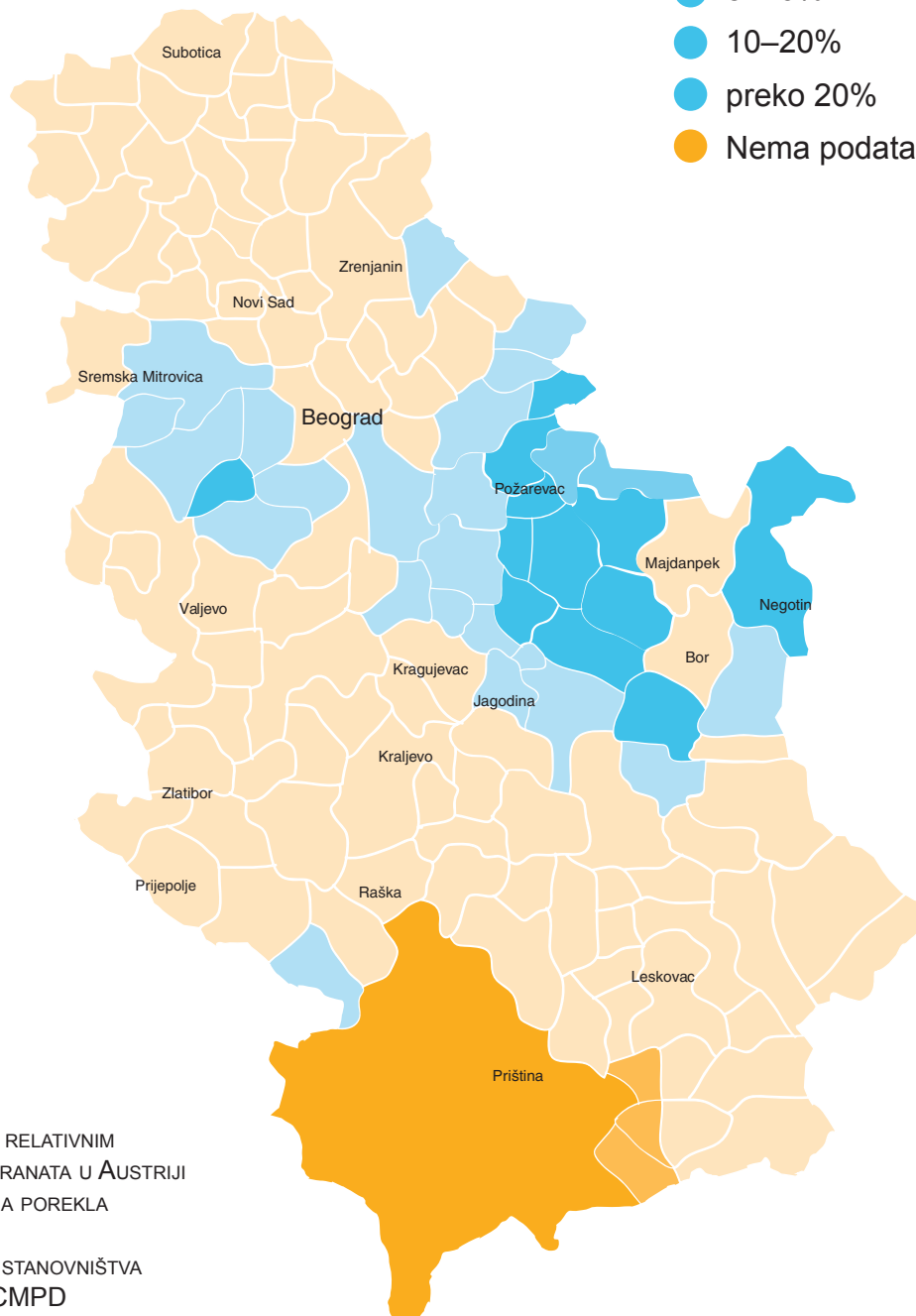
NTP	Naučno-tehnološki park
NVO	Nevladina organizacija
OECD	Organizacija za ekonomsku saradnju i razvoj
PKS	Privredna komora Srbije
RAS	Razvojna agencija Srbije
RRA	Regionalna razvojna agencija
RZS	Republički zavod za statistiku, Republika Srbija
SANU	Srpska akademija nauka i umetnosti
SARRA	Srpska asocijacija regionalnih razvojnih agencija
SEAF	Fond za pomoć malim preduzećima (Small Enterprise Assistant Fund)
SKGO	Stalna konferencija gradova i opština Srbije
UNDP	Razvojni program Ujedinjenih nacija (United Nations Development Program)
UNHCR	Visoki komesarijat za izbeglice Ujedinjenjenih nacija (United Nations High Commissioner for Refugees)
VRS	Vlada Republike Srbije
WB EDIF	Mehanizam za inovacije i razvoj preduzeća na Zapadnom Balkanu (Western Balkans Enterprise Development and Innovation Facility)
WKO	Privredna komora Austrije (Wirtschaftskammer Österreich)

09

Prilozi

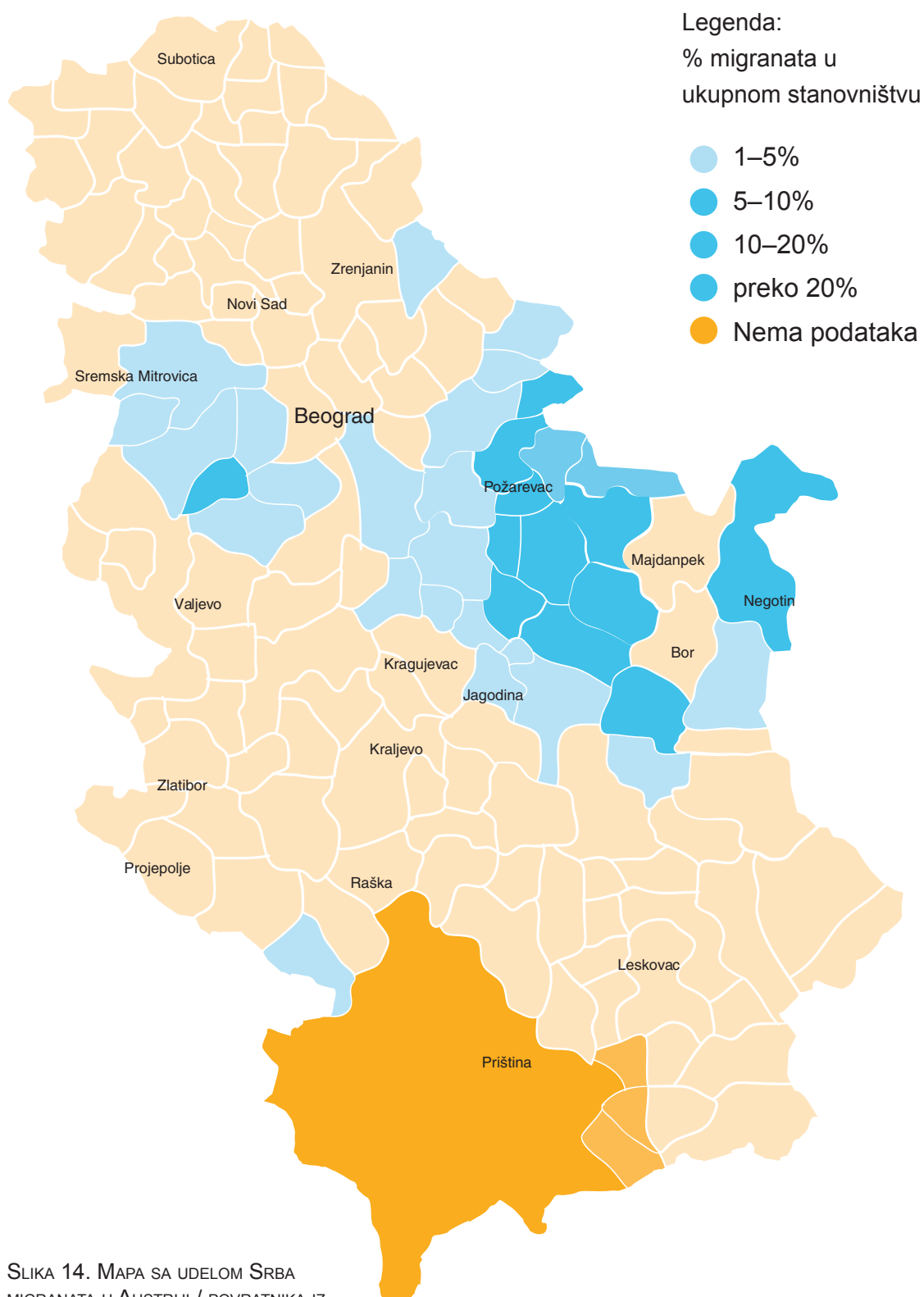
Legenda:
% migranata u
ukupnom stanovništvu

- 1–5%
- 5–10%
- 10–20%
- preko 20%
- Nema podataka

SLIKA 13. MAPA SA RELATIVNIM BROJEM SRPSKIH MIGRANATA U AUSTRIJI 2011., PO OPŠTINAMA POREKLA

IZVOR: RZS, POPIS STANOVNIŠTVA 2011., PRIPREMIO ICMPD

SLIKA 14. MAPA SA UDELOM SRBA
MIGRANATA U AUSTRIJI / POVRATNIKA IZ
AUSTRIJE 2011.GODINE, U ODNOSU NA
STALNU POPULACIJU

IZVOR: RZS, POPIS STANOVNIŠTVA
2011., PRIPREMIO ICMPD

TABELA 7. SRPSKI DRŽAVLJANI U INOSTRANSTVU IZ DVE „VRUĆE“ EMIGRACIONE ZONE, PO OPŠTINAMA

Zona / Opština	2002			2011		
	U zemlji	U inostranstvu		U zemlji	U inostranstvu	
	Broj lica		Udeo u ukupnoj populaciji (%)	Broj lica		Udeo u ukupnoj populaciji (%)
Srbija	7,477,974	414,839	5.3	7,157,387	313,411	4.2
Zona Centralnois- točne Srbije	395,834	86,748	18.0	351,532	81,516	18.8
Braničevski okrug						
Malo Crniće	13,709	5074	27.0	11,247	5,519	32.9
Žabari	12,931	5,308	29.1	10,987	4,933	31.0
Kučevo	18,609	6,267	25.2	15,404	6,824	30.7
Veliko Gradište	20,489	5,854	22.2	17,459	5,839	25.1
Petrovac	34,221	11,485	25.1	30,752	10,386	25.2
Golubac	9,857	2,218	18.4	8,288	2,007	19.5
Žagubica	14,726	2,166	12.8	12,407	2,847	18.7
Požarevac	74,555	8,542	10.3	74,638	8,764	10.5
Borski okrug						
Negotin	43,162	14,217	24.8	36,627	12,763	25.8
Kladovo	23,483	7,750	24.8	20,355	6,746	24.9
Majdanpek	23,579	1288	5.2	18,549	1,117	5.7
Bor	55,695	1,445	2.5	48,502	1,018	2.1
Pomoravski okrug						
Svilajnac	25,355	7742	23.4	23,252	6,913	22.9

Despotovac	25,463	7,392	22.5	23,065	5,840	20.2
Zona Jugozapadne Srbije	214,550	30,968	12.6	218,464	24,232	10.0
Raški okrug						
Tutin	29,813	6,347	17.6	30,144	4,548	13.1
Novi Pazar	85,700	10,560	11.0	99,186	9,925	9.1
Zlatiborski okrug						
Prijepolje	40,962	4,709	10.3	36,430	4,560	11.1
Sjenica	27,834	5,935	17.6	25,899	2,751	9.6
Priboj	30,241	3,417	10.2	26,805	2,448	8.4

IZVOR: PREDOJEVIĆ-DESPIĆ I PENEV (2014)

TABELA 8. SRPSKI DRŽAVLJANI IZ „VRUĆIH“ EMIGRACIONIH ZONA, PO DUŽINI OSTANKA / ZEMLJI PRIJEMA 2011. GODINE

Dužina ostanka (u godinama)	Ukupno	Austrija	Nemačka	Švajcarska	Italija	Francuska	Švedska	Bosna i Hercegovina	Druge i nepoznate
Broj osoba									
Srbija	313,411	70,488	55,999	41,008	23,340	20,231	10,925	6,514	84,906
0	79,006	16,465	14,485	8,406	5,614	4,423	2,480	2,127	25,006
1–9	96,015	18,621	13,761	9,421	8,971	5,198	3,565	3,097	33,381
10+ i Nepoznato	138,390	35,402	27,753	23,181	8,755	10,610	4,880	1,290	26,519
Zona CIS	81,516	35,494	7,810	11,407	10,087	8,016	2,050	100	6,552
0	18,254	8,213	1,889	1,742	2,073	1,604	358	26	2,349
1–9	19,307	8,269	1,318	2,305	3,565	1,659	567	50	1,574
10+ i Nepoznato	43,955	19,012	4,603	7,360	4,449	4,753	1,125	24	2,629
Zona JZS	24,232	1,358	11,214	1,540	191	691	1,398	2,579	5,261

Prilozi

0	9,068	597	4,374	563	75	217	476	824	1,942
1–9	7,487	446	3,238	350	79	230	454	1,129	1,561
10+ i Nepoznato	7,677	315	3,602	627	37	244	468	626	1,758
Struktura (procenat)									
Srbija	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
0	25.2	23.4	25.9	20.5	24.1	21.9	22.7	32.7	29.5
1–9	30.6	26.4	24.6	23.0	38.4	25.7	32.6	47.5	39.3
10+ i Nepoznato	44.2	50.2	49.6	56.5	37.5	52.4	44.7	19.8	31.2
Zona CIS	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
0	22.4	23.1	24.2	15.3	20.6	20.0	17.5	26.0	35.9
1–9	23.7	23.3	16.9	20.2	35.3	20.7	27.7	50.0	24.0
10+ i Nepoznato	53.9	53.6	58.9	64.5	44.1	59.3	54.9	24.0	40.1
Zona JZS	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
0	37.4	44.0	39.0	36.6	39.3	31.4	34.0	32.0	36.9
1–9	30.9	32.8	28.9	22.7	41.4	33.3	32.5	43.8	29.7
10+ i Nepoznato	31.7	23.2	32.1	40.7	19.4	35.3	33.5	24.3	33.4

IZVOR: PREDOJEVIĆ-DESPIĆ I PENEV (2014.), PREMA POPISU STANOVNIŠTVA 2011.

* Zona Centralnoistočne Srbije: 14 opština u 3 okruga (ceo Braničevski i Borski okrug, opštine Svilajnac i Despotovac u Pomoravskom okrugu); iako opštine Bor i Majdanpek u Borskom okrugu imaju znatno niži udeo migracione populacije, uključene su u „vruću“ zonu zbog teritorijalnog kontinuiteta.

* Zona Jugozapadne Srbije: 5 opština u Sandžaku (Priboj, Prijepolje, Sjenica, Novi Pazar i Tutin)

TABELA 9. SRPSKI DRŽAVLJANI MIGRANTI U AUSTRIJI / POVRATNICI IZ AUSTRIJE 2011. GODINE, PO OPŠTINI POREKLA

Region / Okrug / Opština	Broj migranata u Austriji	Broj migranata u domaćoj populaciji	Broj migranata u Austriji koji borave duže od jedne godine	Broj povratnika iz Austrije	Ukupna domaća populacija	% migranata u Austriji prema domaćoj populaciji	% povratnika iz Austrije prema domaćoj populaciji
Republika Srbija	73,016	7,226	65,790	34,045	7,186,862	1.02%	0.47%
Region Beograda	5,806	831	4,975	4,931	1,659,440	0.35%	0.30%
Barajevo	205	22	183	129	27,110	0.76%	0.48%
Voždovac	349	54	295	291	158,213	0.22%	0.18%
Vračar	122	30	92	151	56,333	0.22%	0.27%
Grocka	1,062	81	981	608	83,907	1.27%	0.72%
Zvezdara	278	46	232	315	151,808	0.18%	0.21%
Zemun	256	57	199	221	168,170	0.15%	0.13%
Lazarevac	518	71	447	421	58,622	0.88%	0.72%
Mladenovac	573	143	430	478	53,096	1.08%	0.90%
Novi Beograd	279	55	224	300	214,506	0.13%	0.14%
Obrenovac	960	100	860	736	72,524	1.32%	1.01%
Palilula	260	37	223	313	173,521	0.15%	0.18%
Rakovica	131	33	98	149	108,641	0.12%	0.14%
Savski venac	79	11	68	87	39,122	0.20%	0.22%
Sopot	300	23	277	148	20,367	1.47%	0.73%
Stari grad	95	13	82	121	48,450	0.20%	0.25%
Surčin	92	12	80	150	43,819	0.05%	0.34%
Čukarica	247	43	204	313	181,231	0.14%	0.17%
Region Vojvodine	7,749	1,413	6,336	6,399	1,931,809	0.40%	0.33%
Zapadnobački okrug	577	144	433	322	188,087	0.31%	0.17%
Apatin	189	36	153	64	28,929	0.65%	0.22%

Kula	78	11	67	79	43,101	0.18%	0.18%
Odžaci	59	12	47	53	30,154	0.20%	0.18%
Sombor	251	85	166	126	85,903	0.29%	0.15%
Južnobanatski okrug	2,593	407	2,186	2,421	293,730	0.88%	0.82%
Alibunar	113	17	96	187	20,151	0.56%	0.93%
Bela Crkva	826	117	709	586	17,367	4.76%	3.37%
Vršac	584	108	476	513	52,026	1.12%	0.99%
Kovačica	137	18	119	172	25,274	0.54%	0.68%
Kovin	608	91	517	470	33,722	1.80%	1.39%
Opovo	33	5	28	59	10,440	0.32%	0.57%
Pančevo	265	46	219	363	123,414	0.21%	0.29%
Plandište	27	5	22	71	11,336	0.24%	0.63%
Južnobački okrug	1,490	338	1,152	953	615,371	0.24%	0.15%
Bač	112	28	84	58	14,405	0.78%	0.40%
Bačka Palanka	128	33	95	116	55,528	0.23%	0.21%
Bački Petrovac	73	7	66	49	13,418	0.54%	0.37%
Beočin	42	11	31	39	15,726	0.27%	0.25%
Bečeј	27	3	24	86	37,351	0.07%	0.23%
Vrbas	41	5	36	28	42,092	0.10%	0.07%
Žabalj	127	30	97	52	26,134	0.49%	0.20%
Novi Sad	560	89	471	368	307,760	0.18%	0.12%
Petrovaradin	72	13	59	46	33,865	0.21%	0.14%
Srbobran	24	3	21	17	16,317	0.15%	0.10%
Sremski Karlovci	14	3	11	10	8,750	0.16%	0.11%
Temerin	120	15	105	46	28,287	0.42%	0.16%
Titel	150	98	52	38	15,738	0.95%	0.24%
Severnobanatski okrug	193	31	162	375	147,770	0.13%	0.25%

Ada	67	10	57	66	16,991	0.39%	0.39%
Kanjiža	21	3	18	30	25,343	0.08%	0.12%
Kikinda	61	9	52	128	59,453	0.10%	0.22%
Novi Kneževac	12	2	10	34	11,269	0.11%	0.30%
Senta	17	2	15	70	23,316	0.07%	0.30%
Čoka	15	5	10	47	11,398	0.13%	0.41%
Severnobački okrug	236	48	188	440	186,906	0.13%	0.24%
Bačka Topola	44	10	34	82	33,321	0.13%	0.25%
Mali Idoš	11	2	9	22	12,031	0.09%	0.18%
Subotica	181	36	145	336	141,554	0.13%	0.24%
Srednjobanatski okrug	839	153	686	784	187,667	0.45%	0.42%
Žitište	102	19	83	91	16,841	0.61%	0.54%
Zrenjanin	453	67	386	435	123,362	0.37%	0.35%
Nova Crnja	25	4	21	50	10,272	0.24%	0.49%
Novi Bečej	117	36	81	119	23,925	0.49%	0.50%
Sečanj	142	27	115	89	13,267	1.07%	0.67%
Sremski okrug	1,821	292	1,529	1,104	312,278	0.58%	0.35%
Indija	152	23	129	75	47,433	0.32%	0.16%
Irig	19	4	15	42	10,866	0.17%	0.39%
Pećinci	64	15	49	92	19,720	0.32%	0.47%
Ruma	296	38	258	215	54,339	0.54%	0.40%
Sremska Mitrovica	860	130	730	363	79,940	1.08%	0.45%
Stara Pazova	218	33	185	159	65,792	0.33%	0.24%
Šid	212	49	163	158	34,188	0.62%	0.46%
<u>Region Jugoistočne Srbije</u>	<u>42,355</u>	<u>3,188</u>	<u>39,167</u>	<u>13,969</u>	<u>1,563,916</u>	<u>2.71%</u>	<u>0.89%</u>
Borski okrug	10,827	585	10,242	2,279	124,992	8.66%	1.82%

Bor	187	27	160	148	48,615	0.38%	0.30%
Kladovo	3,399	205	3,194	647	20,635	16.47%	3.14%
Majdanpek	407	58	349	131	18,686	2.18%	0.70%
Negotin	6,834	295	6,539	1,353	37,056	18.44%	3.65%
Braničevski okrug	22,459	1,586	20,873	6,339	183,625	12.23%	3.45%
Veliko Gradište	3,123	142	2,981	682	17,610	17.73%	3.87%
Golubac	938	39	899	356	8,331	11.26%	4.27%
Žabari	2,489	247	2,242	802	11,380	21.87%	7.05%
Žagubica	953	148	805	179	12,737	7.48%	1.41%
Kostolac	427	30	397	183	13,637	3.13%	1.34%
Kučevo	3,269	82	3,187	507	15,516	21.07%	3.27%
Malo Crniće	3,879	226	3,653	872	11,458	33.85%	7.61%
Petrovac na Mlavi	3,722	223	3,499	1,440	31,259	11.91%	4.61%
Požarevac	3,659	449	3,210	1,318	61,697	5.93%	2.14%
Zaječarski okrug	1,849	191	1,658	855	119,967	1.54%	0.71%
Boljevac	883	52	831	236	12,994	6.80%	1.82%
Zaječar	734	115	619	395	59,461	1.23%	0.66%
Knjaževac	60	10	50	82	31,491	0.19%	0.26%
Sokobanja	172	14	158	142	16,021	1.07%	0.89%
Jablanički okrug	1,099	164	935	631	216,304	0.51%	0.29%
Bojnik	24	18	6	36	11,104	0.22%	0.32%
Vlasotince	84	5	79	70	29,893	0.28%	0.23%
Lebane	130	14	116	64	22,000	0.59%	0.29%
Leskovac	807	112	695	449	144,206	0.56%	0.31%
Medveđa	50	14	36	10	7,438	0.67%	0.13%
Crna Trava	4	1	3	2	1,663	0.24%	0.12%
Nišavski okrug	1,023	116	907	915	376,319	0.27%	0.24%

Aleksinac	366	44	322	247	51,863	0.71%	0.48%
Gadžin Han	18	2	16	129	8,389	0.21%	1.54%
Doljevac	112	6	106	25	18,463	0.61%	0.14%
Medijana	144	15	129	99	85,969	0.17%	0.12%
Merošina	35	7	28	46	13,968	0.25%	0.33%
Niška Banja	42	5	37	49	14,680	0.29%	0.33%
Palilula	84	6	78	103	73,801	0.11%	0.14%
Pantelejš	27	9	18	58	53,486	0.05%	0.11%
Ražanj	94	16	78	71	9,150	1.03%	0.78%
Svrljig	49	1	48	38	14,249	0.34%	0.27%
Crveni krst	52	5	47	50	32,301	0.16%	0.15%
Pirotski okrug	83	17	66	104	92,479	0.09%	0.11%
Babušnica	5	0	5	15	12,307	0.04%	0.12%
Bela Palanka	3	2	1	9	12,126	0.02%	0.07%
Dimitrovgrad	19	2	17	12	10,118	0.19%	0.12%
Pirot	56	13	43	68	57,928	0.10%	0.12%
Podunavski okrug	4,632	457	4,175	2,407	199,395	2.32%	1.21%
Velika Plana	1,461	139	1,322	591	40,902	3.57%	1.44%
Smederevo	2,352	223	2,129	1,362	108,209	2.17%	1.26%
Smederevska Palanka	819	95	724	454	50,284	1.63%	0.90%
Pčinja okrug	214	39	175	155	159,081	0.13%	0.10%
Bosilegrad	6	1	5	2	8,129	0.07%	0.02%
Bujanovac	14	0	14	22	18,067	0.08%	0.12%
Vladičin Han	52	10	42	12	20,871	0.25%	0.06%
Vranje	55	6	49	74	73,944	0.07%	0.10%
Vranjska Banja	14	2	12	15	9,580	0.15%	0.16%
Preševo	3	2	1	4	3,080	0.10%	0.13%

Surdulica	68	16	52	21	20,319	0.33%	0.10%
Trgovište	2	2	0	5	5,091	0.04%	0.10%
Toplički okrug	169	33	136	284	91,754	0.18%	0.31%
Blace	14	6	8	42	11,754	0.12%	0.36%
Žitorađa	31	11	20	66	16,368	0.19%	0.40%
Kuršumlija	11	1	10	55	19,213	0.06%	0.29%
Prokuplje	113	15	98	121	44,419	0.25%	0.27%
<u>Region Šumadije i Zapadne Srbije</u>	<u>17,106</u>	<u>1,794</u>	<u>15,312</u>	<u>8,746</u>	<u>2,031,697</u>	<u>0.84%</u>	<u>0.43%</u>
Zlatiborski okrug	462	94	368	233	286,549	0.16%	0.08%
Arilje	5	2	3	12	18,792	0.03%	0.06%
Bajina Bašta	27	6	21	24	26,022	0.10%	0.09%
Kosjerić	3	0	3	4	12,090	0.02%	0.03%
Nova Varoš	7	2	5	5	16,638	0.04%	0.03%
Požega	19	5	14	14	29,638	0.06%	0.05%
Priboj	162	24	138	96	27,133	0.60%	0.35%
Prijepolje	105	17	88	11	37,059	0.28%	0.03%
Sjenica	103	30	73	18	26,392	0.39%	0.07%
Užice	30	7	23	37	78,040	0.04%	0.05%
Čajetina	1	1	0	12	14,745	0.01%	0.08%
Kolubarski okrug	1,453	140	1,313	760	174,513	0.83%	0.44%
Valjevo	694	30	664	236	90,312	0.77%	0.26%
Lajkovac	35	15	20	68	15,475	0.23%	0.44%
Ljig	26	8	18	40	12,754	0.20%	0.31%
Mionica	72	5	67	62	14,335	0.50%	0.43%
Osečina	27	2	25	20	12,536	0.22%	0.16%
Ub	599	80	519	334	29,101	2.06%	1.15%
Mačvanski okrug	4,497	445	4,052	1,745	298,931	1.50%	0.58%

Bogatić	654	63	591	360	28,883	2.26%	1.25%
Vladimirci	887	78	809	241	17,462	5.08%	1.38%
Koceljeva	766	50	716	205	13,129	5.83%	1.56%
Krupanj	50	10	40	49	17,295	0.29%	0.28%
Loznica	609	61	548	243	79,327	0.77%	0.31%
Ljubovija	101	55	46	38	14,469	0.70%	0.26%
Mali Zvornik	94	8	86	41	12,482	0.75%	0.33%
Šabac	1,336	120	1,216	568	115,884	1.15%	0.49%
Moravički okrug	187	32	155	268	212,603	0.09%	0.13%
Gornji Milanovac	15	4	11	39	44,406	0.03%	0.09%
Ivanjica	21	1	20	57	31,963	0.07%	0.18%
Lučani	49	6	43	36	20,897	0.23%	0.17%
Čačak	102	21	81	136	115,337	0.09%	0.12%
Pomoravski okrug	5,788	361	5,427	2,573	214,536	2.70%	1.20%
Despotovac	1,588	32	1,556	659	23,191	6.85%	2.84%
Jagodina	770	78	692	451	71,852	1.42%	0.63%
Paraćin	1,618	96	1,522	720	54,242	2.98%	1.33%
Rekovac	48	5	43	43	11,055	0.43%	0.39%
Svilajnac	1,229	102	1,127	488	23,551	5.22%	2.07%
Ćuprija	535	48	487	212	30,645	1.75%	0.69%
Rasinski okrug	1,830	311	1,519	1,312	241,999	0.76%	0.54%
Aleksandrovac	49	5	44	39	26,522	0.18%	0.15%
Brus	12	4	8	15	16,317	0.07%	0.09%
Varvarin	848	148	700	429	17,966	4.72%	2.39%
Kruševac	717	139	578	690	128,752	0.56%	0.54%
Trstenik	127	9	118	94	42,966	0.30%	0.22%
Ćićevac	77	6	71	45	9,476	0.81%	0.47%

Raški okrug	1,354	253	1,101	466	309,258	0.44%	0.15%
Vrnjačka Banja	42	3	39	58	27,527	0.15%	0.21%
Kraljevo	244	36	208	208	125,488	0.19%	0.17%
Novi Pazar	626	115	511	141	100,410	0.62%	0.14%
Raška	12	0	12	7	24,678	0.05%	0.03%
Tutin	430	99	331	52	31,155	1.38%	0.17%
Šumadijski okrug	1,535	158	1,377	1,389	293,308	0.52%	0.47%
Aranđelovac	265	42	223	148	46,225	0.57%	0.32%
Batočina	305	24	281	260	11,760	2.59%	2.21%
Knić	13	2	11	24	14,237	0.09%	0.17%
Kragujevac	435	50	385	532	179,417	0.24%	0.30%
Lapovo	116	13	103	99	7,837	1.48%	1.26%
Rača	295	20	275	235	11,503	2.56%	2.04%
Topola	106	7	99	91	22,329	0.47%	0.41%

IZVOR: RZS, PRIPREMIO ICMPD

TABELA 10. UKUPNI PRILIVI LIČNIH DOZNAKA U EU-28 I SRBIJU OD 2013-2015

	2013			2014			2015		
	Ukupno	U-Eu	Van-Eu	Ukupno	U-Eu	Van-Eu	Ukupno	U-Eu	Van-Eu
EU 28	93 773	55 769	37 994	96 058	56 721	39 328	102 644	59 023	43 617
Belgija	8 452	8 025	426	8 663	8 275	388	8 825	8 402	424
Bugarska	1257	890	367	1 265	890	375	1348	961	387
Češka Republika	1890	1 593	297	1 983	1 675	307	2 429	2 126	303
Danska	C	C	C	C	C	C	C	C	C
Nemačka	12 295	6 630	5 664	12 853	7 070	5 782	13 857	7 379	6 477
Estonija	428	317	111	410	318	92	402	316	87
Irska	C	C	C	546	277	267	542	276	264

Grčka	607	216	391	553	220	334	386	186	201
Španija	C	C	C	C	C	C	C	C	C
Francuska	18 384	8 957	9 427	18 996	9 025	9 971	21 054	9 096	11 957
Hrvatska	1 637	843	794	1 620	838	781	1 895	998	897
Italija	7 021	1 473	5 548	7 590	1 570	6 020	8 580	1841	6 739
Kipar	210	108	101	200	104	96	226	121	106
Letonija	1 207	768	440	1 175	737	439	1 220	713	508
Litvanija	1548	862	687	1 589	722	867	1 238	595	643
Luksemburg	1 414	1 317	97	1 402	1 305	98	1 474	1 377	98
Mađarska	3 465	3 299	166	3 553	3 344	208	3 982	3 784	198
Malta	C	C	C	C	C	C	C	C	C
Holandija	1 219	821	398	1 157	777	380	1 231	827	404
Austrija	2 453	860	1 593	2 497	903	1 593	2 566	893	1 673
Poljska	5 575	4 654	921	5 580	4 789	791	6 116	5 255	861
Portugal	3 353	1 962	1 390	3 391	1 951	1 440	3 628	2 195	1 433
Rumunija	2 652	1 949	703	2 547	1 923	625	2 783	2 132	650
Slovenija	527	516	11	580	560	20	658	632	26
Slovačka	1 560	1 539	21	1 803	1 786	17	1 928	1 620	308
Finska	C	C	C	C	C	C	C	C	C
Švedska	3 458	1 688	1 770	3 430	1 653	1 777	3 032	1 446	1 586
Ujedinjeno Kraljevstvo	3 617	C	C	3 709	C	C	4 507	C	C
Island	153	/	/	160	/	/	186	/	/
Norveška	/	/	/	/	/	/	/	/	/
Švajcarska	/	/	/	/	/	/	/	/	/
Crna Gora	321	/	/	325	/	/	344	/	/
BJR Makedonija	283	/	/	276	/	/	276	/	/

Srbija	3 031	2 266	735	2 783	2 025	755	3 040	1 928	1 112
Turska	1 434	/	/	1 309	/	/	1 258	/	/
Bosna i Hercegovina	/	/	/	1589	/	/	1 625	/	/

c = poverljivo
: = nije dostupno

Zbir za EU-28 sadrži poverljive podatke
Lični transferi: doznake radnika za Holandiju i Portugal

Izvor: EUROSTAT¹⁴²

TABELA 11. UKUPNI ODLIVI LIČNIH DOZNAKA IZ EU-28 I SRBIJE OD 2013-2015.

	2013			2014			2015		
	Ukupno	U-Eu	Van-Eu	Ukupno	U-Eu	Van-Eu	Ukupno	U-Eu	Van-Eu
EU 28	92 452	53 064	39 387	95 358	56 721	54 977	100 209	57 321	42 887
Belgija	3 378	2 964	413	3 397	2 976	421	3 419	3 035	383
Bugarska	122	76	46	127	80	48	136	81	55
Češka Republika	1 428	568	860	1 146	471	675	1 251	433	819
Danska	C	C	C	C	C	C	C	C	C
Nemačka	15 017	11 466	3 551	16 050	12 340	3 711	16 652	12 821	3 831
Estonija	75	52	23	86	57	29	81	49	33
Irska	C	C	C	1 479	1 164	314	1 409	1 123	286
Grčka	972	130	841	1 077	128	949	877	189	688
Španija	6 359	C	C	6 196	C	C	6 544	C	C
Francuska	10 109	3 039	7 071	10 325	3 093	7 233	11 429	3 535	7 893
Hrvatska	201	79	121	224	97	126	248	115	134
Italija	8 754	2 564	6 191	8 377	2 568	5 809	8 518	2 586	5 932
Kipar	542	219	323	611	314	297	604	285	319
Letonija	456	222	234	428	230	198	445	239	206

142 http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Personal_remittances_statistics

Litvanija	641	334	308	679	269	411	531	197	334
Luksemburg	9 235	9 213	21	9 622	9 601	21	10 239	10 219	20
Mađarska	631	475	155	636	479	157	609	453	156
Malta	C	C	C	C	C	C	C	C	C
Holandija	7 295	4 738	2 558	7 485	4 805	2 680	7 873	5 096	2 777
Austrija	2 932	2 407	524	3 324	2 791	533	3 505	2 944	562
Poljska	1 174	105	1 069	1 640	121	1 519	2 307	141	2 166
Portugal	927	334	593	804	264	540	723	224	499
Rumunija	411	289	123	481	341	140	474	328	146
Slovenija	153	108	45	157	117	41	167	123	44
Slovačka	132	121	11	170	161	9	216	191	25
Finska	C	C	C	C	C	C	C	C	C
Švedska	1 223	882	341	1 188	871	318	1 120	813	307
Ujedinjeno Kraljevstvo	7 925	C	C	8 680	C	C	9 652	C	C
Island	55	/	/	71	/	/	76	/	/
Norveška	/	/	/	/	/	/	/	/	/
Švajcarska	22 810	/	/	24 056	/	/	28 445	/	/
Crna Gora	49	/	/	56	/	/	50	/	/
BJR Makedonija	18	/	/	18	/	/	18	/	/
Srbija	192	77	112	201	91	110	221	96	125
Turska	520	/	/	614	/	/	766	/	/
Bosna i Hercegovina	/	/	/	39	/	/	54	/	/

c = poverljivo
: = nije dostupno

Zbir za EU-28 sadrži poverljive podatke
Lični transferi: doznake radnika za Španiju, Holandiju, Portugal i Švajcarsku

IZVOR: EUROSTAT

TABELA 12. AKREDITOVANE REGIONALNE RAZVOJNE AGENCIJE U SRBIJI

Name	Grad		Direktor
Regionalna agencija za razvoj istočne Srbije RARIS	Zaječar	office@raris.org	Vladan Jeremić
Regionalni centar za društveno ekonomski razvoj – Banat (RCR BANAT)	Zrenjanin	office@rcrbant.rs	Irena Živković
<u>Centar za razvoj Jablaničkog i Pčinjskog Okruga</u>	Leskovac	info@centarzarazvoj.org	Dragana Belenzada v.d. direktora
<u>Regionalna agencija za prostorni i ekonomski razvoj Raškog i Moravičkog Okruga</u>	Kraljevo	office@kv-rda.org	Radojka Savić
<u>Regionalna razvojna agencija-JUG</u>	Niš	info@rra-jug.rs	Bojan Avramović
<u>Regionalna razvojna agencija Zlatibor</u>	Užice	office@rrazlatibor.rs	Slavko Lukić
<u>Regionalna razvojna agencija Bačka</u>	Novi Sad	office@rda-backa.rs	Nemanja Starović
<u>Regionalna razvojna agencija Srem</u>	Ruma	info@rrasrem.rs	Milan Mirić
Regionalna razvojna agencija Sandžaka - SEDA	Novi Pazar	office@seda.org.rs	Samir Kačapor
<u>Regionalna agencija za ekonomski razvoj Šumadije i Pomoravlja REDASP</u>	Kragujevac	officekg@redasp.rs	Nenad Popović
<u>Regionalna agencija za razvoj i evropske integracije - Beograd RAREI</u>	Beograd	office@rarei.rs	Snežana Radinović
<u>Regionalna razvojna agencija Podrinja, Podgorine i Rađevine</u>	Loznica	office@rrappr.rs	Danijela Marković
<u>Regionalna razvojna agencija Braničevo i Podunavlje</u>	Požarevac	office@rra-bp.rs	Nada Kokot
<u>Regionalna razvojna agencija PANONREG</u>	Subotica	office@panonreg.rs	Branislav Malagurski
Agencija za regionalni razvoj Rasinskog okruga	Kruševac	office@arro.rs	Vladan Nikolić, vršilac dužnosti direktora

IZVOR: RAS

TABELA 13. LISTA AKTIVNIH POSLOVNIH INKUBATORA U SRBIJI U 2016. GODINI

Region	Naziv inkubatora	Grad / opština	Godina osnivanja	Vrsta inkubatora	Ukupna površina u m ²
Region Beograda	Dizajn inkubator „Nova Iskra“	Beograd – S.Venac	2013	ICT i kreativna industrija	710
	ICT Hub	Beograd - Zvezdara	2008	ICT	494.63
	Poslovno-tehnološki inkubator tehničkih fakulteta u Beogradu - BITF	Beograd - Palilula	2006	ICT	2200
	Inkubator za razvoj preduzetništva mladih „Gnezdo“	Beograd	2013	Usluge	700
	IN CENTAR – Centar za inkluziju, inovacije i integracije	Beograd – Stari Grad	n.p.	Socijalni	n.p.
Region Vojvodine	Poslovni inkubator Novi Sad	Novi Sad	2010	ICT i kreativna industrija	800
	Poslovni i inovativni centar	Bački Petrovac	2009	Kombinovano	418.13
	Poslovni inkubator	Senta	2007	Kombinovano	1350
	Poslovni inkubator Subotica BIS	Subotica	2006	Kombinovano	1369
	„Slovanski napredak“ Agroposlovni inkubator Selenča	Bač	2013	Poljoprivreda	n.p.
	Poslovni inkubator Zrenjanin	Zrenjanin	2006	IT, usluge i poljoprivreda	810
Region Južne i Istočne Srbije	Poslovni inkubator centar	Prokuplje	2006	Kombinovano	1300
	Biznis inkubator centar Bor	Bor	2006	Proizvodnja	398
	Biznis inkubator Majdanpek	Majdanpek	2012	Kombinovano	912
	ZIP Centar za mlade – poslovni inkubator	Pirot	2012	Kombinovano	420
	Biznis inkubator centar Yumco	Vranje	2006	Kombinovano	2200
Region Šumadije i Zapadne Srbije	Biznis inkubator centar Kruševac	Kruševac	2008	Kombinovano	1631.7
	Biznis inovacioni centar Kragujevac	Kragujevac	2008	Kombinovano	1130
	Naučno-tehnološki park Čačak	Čačak	2011	Usluge	150
	Biznis inkubator centar Užice	Užice	2008	Proizvodnja	1600

IZVOR: MP I RAS, PRIPREMIO ICMPD

TABELA 14. INSTRUMENTI DRŽAVE SRBIJE ZA FINANSIJSKU PODRŠKU STARTUP-OVIMA U 2017.

Institucija / organizacija koja obezbeđuje sredstva	Budžet u 2017.	Korisnici	Vrsta i maksimalni iznos	Uslovi
Fond za razvoj (kredit) i Ministarstvo privrede (grant)	2,8 mil. evra (kredit) 1,2 mil. evra (grant)	(1) Samostalni trgovci (2) Kompanije Neke oblasti poslovanja isključene	Kredit 70%, grant 30% Ukupno do (1) 24.000 evra (2) 48.000 evra	Kamatna stopa 1,5-3% 5 godina rok otplate uključujući 1 godinu grejs perioda
Razvojna agencija Srbije	Deo granta od 1 milion evra; ostatak za usluge	Samostalni trgovci / Kompanije (proizvodnja ili usluge)	Grant 30-50%, do 8.000 evra, ostatak iz sopstvenih sredstava	Obavljena obuka, biznis plan
Nacionalna služba za zapošljavanje	27 miliona evra (deo)	Samozapošljavanje (iz grupe nezaposlenih)	1.450-1.775 evra	Preduzeće mora raditi 12 meseci

IZVOR: MP I RAS, PRIPREMIO ICMPD

TABELA 15. INSTRUMENTI DRŽAVE SRBIJE ZA PODRŠKU ŠIRENJU MSP U 2017.

Institucija / organizacija koja obezbeđuje sredstva	Budžet u 2017.	Korisnici	Vrsta i maksimalni iznos	Namena
Razvojna agencija Srbije	645.000 evra	Klasteri, RRA, Poslovni inkubatori, NTP, Privredne komore, istraživačke organizacije	Grant 50% od 4.000 do 24.000 evra	Obuka, događaji, analiza, nadogradnja usluga, PR projekta i upravljanje projektom
Mreža RAS i RRA	800.000 evra	MSP-ovi u razvoju	50% grant: od 2.500 do 16.000 po MiSP	Izgradnja kapaciteta Umrežavanje – klasteri Lanci snabdevanja
Fond za razvoj	24 miliona evra	Sva MSP	Veličina kredita do 800.000 evra	Za fiksna i revolving sredstva
Fond za razvoj	2,4 miliona evra	Sva MSP	Veličina kredita do 800.000 evra	Likvidnost

Fond za razvoj	1,6 miliona evra	Sva MSP	Veličina kredita do 800.000 evra	Kratkoročni
Fond za razvoj sa Ministarstvom trgovine, turizma i telekomunikacija	80.000 evra	Turizam	Kredit	Nadogradnja turističke ponude
Fond za razvoj sa Ministarstvom privrede	Kredit od 19,2 miliona evra Grant od 4,8 miliona evra	MSP	Kredit 80%, Grantovi - 20% Do 400.000 evra	Razvojni projekti
Ministarstvo privrede sa komercijalnim bankama i lizing kompanijama	Kredit od 12,4 miliona evra Grant od 4,4 miliona evra	MSP	Kredit 75%, Grantovi - 25%, sopstvena sredstva 5%	Kupovina opreme
Nacionalna služba za zapošljavanje	Deo od 27 miliona evra	MSP	Grantovi od 1.200 do 2.000 evra po zaposlenom	Subvencije za nova radna mesta (za kompanije)

IZVOR: MP I RAS, PRIPREMIO ICMPD

TABELA 16. PODRŠKA DRŽAVE SRBIJE INOVACIJAMA U 2017.

Institucija / organizacija koja obezbeđuje sredstva	Budžet u 2017.	Korisnici	Vrsta i maksimalni iznos	Namena
Razvojna agencija Srbije	240.000 evra	MSP	Grantovi	Novi proizvodi, procesi i tehnologije, kupovina IP
Fond za inovacionu delatnost	2,4 miliona evra 4,0 miliona evra (IPA fondovi)	MSP (startup / spinoff) MSP	Mini grantovi do 80.000 evra, 85% grantovi kofinansiranja do 300.000 evra	Rane inovacije, tehnološke inovacije
Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja	80.000 evra	Konkurs za najbolju tehnološku inovaciju (na nivou države)	Troškovi projekta, nagrade	Konkurs
Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja	750.000 evra	Inovacione organizacije i fizička lica -inovatori	Grantovi (50%) do 16.000 evra (pravna lica) i 3.200 evra (fizička lica)	

IZVOR: MP I RAS, PRIPREMIO ICMPD

TABELA 17. INSTRUMENTI DRŽAVE SRBIJE ZA NEFINANSIJSKU PODRŠKU STARTUP-OVIMA U 2017.

Institucija / organizacija koja obezbeđuje sredstva	Budžet u 2017.	Korisnici	Vrsta i maksimalni iznos	Uslovi
RAS/MP RRA pružaju usluge u ovoj oblasti	160.000 evra	<i>Startup-ovi</i>	Usluge informisanja, obuke, konsaltinga i mentorske usluge	Svako se može prijaviti, ali su sredstva veoma ograničena
RAS / RRA pružaju usluge u ovoj oblasti	Deo od 1 milion evra	Posebne ciljne grupe: Žene preduzetnici Mladi preduzetnici Socijalna preduzeća Osiromašena područja	Obuka i mentorske usluge	

IZVOR: MP I RAS, PRIPREMIO ICMPD

TABELA 18. POREĐENJE OBVEZNICA ZA DIJASPORU U IZRAELU, INDIJI I ETIOPIJI

Izrael	Indija	Etiopija
<ul style="list-style-type: none"> • Godišnje emisije od 1951. • Razvojno-orijentisani zajmovi • Veliki patriotski popust, mada u padu • Obveznice i menice sa fiksnim i promenljivim kamatnim stopama • Rokovi dospeća od jedne do 20 godina sa jednokratnom otplatom • Direktna raspodela od strane Razvojne korporacije za Izrael (DCI) • Usmerene, ali ne i ograničene na dijasporu • Registrovane kod američke komisije za hartije od vrednosti i berze • Ne može se pregovarati o njihovoj ceni 	<ul style="list-style-type: none"> • Povremeno emitovanje 1991., 1998. i 2000. godine • Podrška platnom bilansu • Mali patriotski popust, ukoliko ga uopšte ima • Obveznice sa fiksnim stopama • Rok dospeća od pet godina sa jednokratnom otplatom • Raspodela od strane Državne Banke Indije (SBI) u saradnji sa međunarodnim bankama • Ograničene na članove dijaspore (moraju se identifikovati kao lica indijskog porekla) • Bez registracije u registru hartija od vrednosti • Ne može se pregovarati o njihovoj ceni 	<ul style="list-style-type: none"> • Jedna emisija 2008. godine • Finansiranje državnih korporacija • Veliki patriotski popust • Obveznice sa fiksnim stopama • Rokovi dospeća od pet, sedam i deset godina • Raspodela preko Komercijalne banke Etiopije • Ograničeno na članove etiopske dijaspore (držaoци etiopskog pasoša i lica koja mogu dokazati svoje etiopsko poreklo) • Bez registracije u registru hartija od vrednosti • Ne može se pregovarati o njihovoj ceni • Min. 500 dolara ili protivvrednost

IZVOR: A. TERAZZAS (2010.)

TABELA 19. PREGLED PREDSTAVLJENIH MEHANIZAMA PODRŠKE KANALIMA ZA INVESTIRANJE U SRBIJU – PROCENJENI NIVO VAŽNOSTI INSTRUMENTATA PO TIPU POSLOVNOG PODUHATA I NOSIOCU

Korisnik / tip subjekta iz dijaspore	Preduzetnici – nova preduzeća				Postojeća preduzeća u dijaspori	Finansijski investitori	
	Neophodnost	Opšta šansa	Startup - visoko inovativni	Socijalno preduzeće		Mali	Veliki
Mehanizam					Može se segmentirati		
Projektni grantovi za investicije / opremu	VISOKO	SREDNJE	VISOKO	VISOKO	NIŠTAVNO	NIŠTAVNO	NIŠTAVNO
Grantovi VRS za podsticanje investitora	VISOKA, ali mala verovatnoća dobijanja	VISOKA ali nekrucijalna	VISOKO, ali mala verovatnoća dobijanja	VISOKO, ali mala verovatnoća dobijanja	VISOKO u slučaju širenja	Moguće kofinansiranje investicije	Moguće kofinansiranje investicije
Mali krediti za start-up-ove (Fond za razvoj ili slično; ne mikro krediti)	VISOKA	VISOKA	NISKO	VISOKO ako se kombinuje sa šemom garancija		NIŠTAVNO	NIŠTAVNO
Garancije	VISOKA	VISOKA	VISOKO	VISOKO	NISKO do SREDNJE	SREDNJE	NISKO
Vlasnički kapital	NIŠTAVNA	VISOKA	NIŠTAVNO, moguće u kasnijoj fazi	NIŠTAVNO (osim impact vlasničkog kapitala)	VISOKO ako postoji svest o koristima	VISOKO, ovo je model za njih	VISOKO
Poslovni anđeli	NIŠTAVNA	NISKA	VISOKO, najpodesnije	NIŠTAVNO (osim mentorisanja)	NISKO do SREDNJE	NIŠTAVNO	VISOKO
Fondovi rizičnog kapitala	NIŠTAVNA	VISOKA, ali malo verovatna	VISOKO, najpodesnije	NIŠTAVNO	NISKO do VISOKO	NIŠTAVNO	SREDNJE (mogući ko-investitori)
Grupno finansiranje (crowdfunding)	NIŠTAVNA	NIŠTAVNA	VISOKO, najpodesnije	Moguće (grant u naturi)	NISKO do SREDNJE	VISOKO	NIŠTAVNO

Platforme za povezivanje investicija	NIŠTAVNA	SREDNJE	VISOKO	Može biti korisno ukoliko se obuhvati SE	SREDNJE	SREDNJE	VISOKO
Info servis (sve na jednom mestu)	VISOKA	VISOKA	VISOKO	VISOKO	NIŠTAVNO	SREDNJE (indirektno)	SREDNJE (indirektno)
Virtuelna inkubacija	VISOKA	VISOKA	VISOKO	VISOKO	NIŠTAVNO	n.p.	n.p.
(Klasična) poslovna inkubacija	NISKA	NISKA	VISOKO (obuhvaćen tip tehnologije)	SREDNJE ako se obuhvati SE	NIŠTAVNO	NIŠTAVNO	NIŠTAVNO
Mentorske usluge i drugi transferi znanja	VISOKA	VISOKA	VISOKO	VISOKO	SREDNJE	n.p.	n.p. osim inverzno
Obveznice za dijasporu	n.p.	n.p.	n.p.	n.p.	n.p.	VISOKO	VISOKO
Korišćenje doznaka (banke)	VISOKA	NIŠTAVNA	NIŠTAVNO	VISOKO	n.p.	NIŠTAVNO	NIŠTAVNO
Brokери (posrednici)	NIŠTAVNA	VISOKA	VISOKO	SREDNJE	VISOKO	SREDNJE	SREDNJE

PRIPREMIO ICMPD

TABELA 20. ISPITANICI U ICMPD ISTRAŽIVANJU – PREDSTAVNICI LOKALNE SAMOUPRAVE

Grad/opština u Srbiji	Institucija	Predstavnik
Smederevo	LS, Kancelarija za dijasporu	Predrag Savić, direktor
		Mirjana Kostić
Sremska Mitrovica	LS, Kancelarija za dijasporu	Vladimir Sanader, gradonačelnik
		Tomislav Arnautović, član gradske Skupštine
Loznica	LS, Kancelarija za LER	Ljiljana Nikolić, direktor
		Dragica Gavrić, direktor
	LS, Kancelarija za dijasporu	Dragoslav Nikolić, direktor kompanije „Royal Drina / Spa Hotel“, Banja Koviljača, pomoćnik Kancelarije za dijasporu

Valjevo	LS, Kancelarija za LER	Zoran Vasić
		Mirjana Teofilovic
		Nenad Branković
		Ivana Marković
	PKS	Ljuba Petrovic, regionalni ogranak
Vladimirci	LS	Marjan Mijajlovic, zamenik predsednika opštine (promenio poziciju nakon intervjua)
		Milan Pavlović, pomoćnik predsednika opštine (promenio poziciju nakon intervjua)
Šabac	LS	Nemanja Pajić, predsednik gradske Skupštine
		Zoran Tošić, predsednik gradskog Odbora za ekonomiju i direktor hotela „Sloboda“
		Violeta Šestić, direktor gradske kancelarije za LER
		Bojana Mladenović, direktor gradskog Odbora za socijalna pitanja
Požarevac	RRA	Nada Kokot, direktor
		Saša Dedeić, pomoćnik za podršku MSP
Despotovac	LS	Nenad Jovanović, zamenik predsednika opštine
		Nikola Milošević, pomoćnik predsednika opštine
		Goran Milojković, pomoćnik predsednika opštine
		Jelena Racić, šef Odbora za privredni razvoj i javna pitanja
Paraćin	LS	Jasmina Vidović, šef sektora za ekonomski razvoj i komunalne aktivnosti, takođe u ulozi Kancelarije za dijasporu
		Irena Milošević, mlađi pomoćnik u Kancelariji za LER
Kragujevac	RRA	Nenad Popović, direktor
		Jasminka Luković-Jagličić, savetnik direktora
	LS	Nikola Miletić, predstavnik jedinice za projekte
		Marija Nikolić, predstavnik jedinice za projekte
	Poslovni inkubator	Vojislav Veljković, pomoćnik direktora za upravljanje projektima Centra za poslovne inovacije Kragujevac
Kladovo/Negotin	RRA	Boban Kostandinović, projekt menadžer

Kladovo	LS	Milisav Ratopekić, pomoćnik predsednika opštine
	LS, Kancelarija za dijasporu	Slavica Popović, Kancelarija za dijasporu – osoba za kontakt (u okviru opštinske turističke organizacije TOOK)
		Ljubomir Gušatović, predsednik (volonter)
	Poslovni inkubator	Predrag Petrić, direktor
		Snežana Jurišić, saradnik
Zvonko Mišić, penzionisani radnik NSZ, trenutno podržava MSP kao savetnik za biznis planove		
Negotin	LS	Nadica Vasić, pomoćnica gradonačelnika
		Dragiša Radulović, član Saveta opštine, odgovoran za dijasporu
	LS, LER	Sladjana Stojanović, šef jedinice za ekonomiju i socijalna pitanja
		Aleksandra Matić
		Marijana Djordjević

TABELA 21. SAGOVORNICI TOKOM ISTRAŽIVANJA ICMPD

Institucija	Predstavnik
Agencija za osiguranje i finansiranje kredita Republike Srbije	Dejan Paunović
Austrijska privredna komora u Beogradu	Erika Teoman-Brenner
Austrijska razvojna agencija, Socio-ekonomski razvoj podunavskog regiona u Srbiji (SEDDSR)	Klaus Kapper, ADA ataše i menadžer SEDDSR projekta
Austrijska ambasada u Srbiji	Sabine Krosienbrunner, Belma Coković
Biznis inovacioni centar, Kragujevac	Vojislav Veljković
Privredna komora Srbije, Centar za dijasporu	Aleksandar Radovanović
Razvojna agencija Srbije	Jovan Miljković, Milena Radović
ERSTE Banka u Srbiji	Marko Čubrić
ERSTE Banka u Austriji	Mirjana Šakić
EU delegacija u Srbiji	Brigitte Kuchar, Dejan Šuvakov
Kancelarija za EU integracije	Branko Budimir

Fond za razvoj Republike Srbije	Slađana Backović, Dževida Ninkov
Fond za finansiranje povećanja zaposlenosti u privredno nedovoljno razvijenim i izrazito emigracionim područjima	Miroljub Pokuševski, Ljiljana Uremović, Selma Jovanović
ICT hub	Sandra Nešić
Fond za inovacionu delatnost Republike Srbije	Ivan Rakonjac, Vladimir Vojvodić
Intranea Solutions	Dubravka Matorić, Jovana Pajović
Ministarstvo privrede Republike Srbije, Sektor za razvoj MSP	Katrina Obradović Jovanović, Branislav Pejac, Milica Zatezalo, Predrag Damjanov
Ministarstvo spoljnih poslova, Direkcija za saradnju sa dijasporom i Srbima u regionu	Vukman Krivokuća, Nikolina Popović
Ministarstvo trgovine, turizma i telekomunikacija Republike Srbije	Jovana Joković, Jasna Reb
Ministarstvo državne uprave i lokalne samouprave Republike Srbije	Ivana Ćirković
Mixer House	Ivan i Maja Lalić
Opština Kragujevac	Nikola Miletić, Marija Nikolić,
Nacionalna alijansa za lokalni ekonomski razvoj	Tatjana Volarev, Boban Krstović
Narodna banka Srbije	Đorđe Rašević, Jasna Ranković, Sonja Nikolić, Ljiljana Mitrović, Nenad Petrović, Branko Hinić, Aleksandar Pinkulj, Mirjana Milojević
Regionalna agencija za razvoj i evropske integracije Beograd	Snežana Radinović, Ljiljana Marković
Regionalna agencija za razvoj Istočne Srbije	Boban Konstandinović
Regionalna razvojna agencija Braničevo i Podunavlje	Nada Kokot
Regionalna agencija za ekonomski razvoj Šumadije i Pomoravlja	Nenad Popović, Jasminka Luković
Srpska akademija nauka i umetnosti	Časlav Očić
Naučno-tehnološki park Beograd	Nataša Ćirović
Stalna konferencija gradova i opština	Slađana Grujić, Djordje Staničić, Ivan Božović, Zorica Vukelić, Aleksandra Vukmirović
Švajcarska kancelarija za saradnju u Srbiji	Priska Depnering, Jovana Mihajlović
UNDP	Steliana Nedera, Žarko Petrović

TABELA 22. ORGANIZACIJE KOJE SU UČESTVOVALE U ICMPD RADIONICAMA

Radionica	Organizacije koje su uzele učešće
<p>Radionica 1: Podsticanje investicija srpske dijas-pore i ostalih oblika ekonomske saradnje – potencijalni mehanizmi i modaliteti Organizator: NTP Beograd, maj 2017.</p>	Razvojna agencija Srbije
	Sektor za dijasporu pri Ministarstvu spoljnih poslova Republike Srbije
	Ekonomski fakultet, Univerzitet u Beogradu
	Fakultet organizacionih nauka, Univerzitet u Beogradu
	GIZ
	Ministarstvo omladine i sporta Republike Srbije
	Ministarstvo privrede Republike Srbije
	Regionalna agencija za razvoj i evropske integracije Beograd RADEI
	Regionalna razvojna agencija Braničevo i Podunavlje
	Regionalna agencija za ekonomski razvoj Šumadije i Pomoravlja REDASP
	NTP Beograd
USAID	
<p>Radionica 2: Potencijalna uloga dijas-pore u srpskom startap ekosistemu Organizator: NTP Beograd, maj 2017.</p>	Poslovni inkubator „Nova Iskra“
	Regionalna agencija za razvoj i evropske integracije Beograd RADEI
	Regionalna razvojna agencija Braničevo i Podunavlje
	Regionalna agencija za ekonomski razvoj Šumadije i Pomoravlja REDASP
	SEAF
	NTP Beograd i BITF inkubator
	NTP „IHIS“
	Swiss contact
UNDP	
USAID	

<p>Radionica 3: U fokusu: Angažovanje srpske dijasporu – Prilike i izazovi Organizator: Privredna komora Austrije, Beč, septembar 2017.</p>	Udruženje srpskih klubova u Austriji
	Kancelarija za dijasporu, grad Loznica
	Fond za inovacije Republike Srbije
	NALED
	Regionalna agencija za razvoj i evropske integracije Beograd RADEI
	Regionalna agencija za razvoj Istočne Srbije RARIS
	Regionalna razvojna agencija Braničevo i Podunavlje
	Regionalna agencija za ekonomski razvoj Šumadije i Pomoravlja REDASP
	Ambasada Republike Srbije u Austriji
	Centar za društveno odgovorno preduzetništvo, Srbija
	IDEA PRO
	GIZ Srbija
	Erste Group Austrija
	Stalna konferencija gradova i opština
	Razvojna agencija Srbije
	Poslovno-tehnološki inkubator tehničkih fakulteta u Beogradu
	Magazin „Zavičaj“
	Medijska kompanija Tolikas
	Austrijska razvojna agencija
	MILS GmbH Šesti Oblik
Via Academica	

POVEŽI SE, SRBIJO!
Studija izvodljivosti o
podsticanju investicija dijaspore

Međunarodni centar za razvoj migracionih politika (ICMPD)
Beč, 2017.

ISBN 978-3-903120-31-0